



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Årbog
for
Dansk Skolehistorie
1982



Udgivet af
SELSKABET FOR DANSK SKOLEHISTORIE

Årbog for Dansk Skolehistorie udgives af *Selskabet for Dansk Skolehistorie*. Redaktionsudvalget består af professor, dr. theol. K. E. Bugge, lektor, mag. art. Ingrid Markussen, professor, dr. pæd. Vagn Skovgaard-Petersen og professor dr. phil. Roar Skovmand.

Årbogen sendes til selskabets medlemmer, men kan også købes gennem boghandelen.

Bidrag til årbogen samt bøger, der ønskes anmeldt, sendes til årbogens redaktør, Ingrid Markussen, Stenløkken 78, 3460 Birkerød.

Indmeldelse i Selskabet for dansk Skolehistorie sker ved henvendelse til selskabets kasserer, overbibliotekar Robert Hellner, Danmarks Pædagogiske Bibliotek, Lersø Park Allé 101, 2100 København Ø. Medlemskontingentet er 85 kr. årligt, for unge under uddannelse samt for pensionister 60 kr. Ægtepar kan for 90 kr. opnå et medlemskab, der giver begge ægtefæller stemmeret på generalforsamlingen, men kun giver ret til et eksemplar af årbogen.

Selskabets bestyrelse består af:

Friskoleleder *Eilif Frank*

Cand. mag. *Vagn Hansen* (sekretær)

Overbibliotekar, cand. mag. *Robert Hellner* (kasserer)

Arkivar, mag. art. *Grethe Ilsø*

Amtskonsulent *Viggo Witt-Hansen*

Fagkonsulent, cand. pæd. *Svend Arne Jensen*

Museumspædagog *Ove H. Nielsen*

Stipendiat, lic. theol. *Erik Nørr*

Professor, dr. pæd. *Vagn Skovgaard-Petersen* (formand)

Tidligere årbøger kan ligeledes rekvireres:

årg. 1967-68 medl.pris 25 kr. (normalpris 37 kr.)

årg. 1969-72 samt 1974 medl.pris 30 kr. (normalpris 50 kr.)

årg. 1976-77 medl.pris 50 kr. (normalpris 65 kr.)

årg. 1978 medl.pris 60 kr. (normalpris 110 kr.)

årg. 1979 medl.pris 60 kr. (normalpris 97 kr.)

årg. 1980 medl.pris 60 kr. (normalpris 97 kr.)

årg. 1981 medl.pris 75 kr. (normalpris 130 kr.)

Samlet kan alle årgange med undt. af 1973 og 1975, der er udsolgt, købes for 375 kr.

Desuden kan følgende bøger købes ved henvendelse som nævnt ovenfor:

A. R. Schacht: En praktisk mellemskole

Bidrag til en skolereforms historie. 1971

Medl.pris 18 kr. (normalpris 31.05 kr.)

ÅRBOG FOR DANSK SKOLEHISTORIE 1982

Årbog for Dansk Skolehistorie 1982

16. årgang

Redigeret af *Ingrid Markussen*

Udgivet af

SELSKABET FOR DANSK SKOLEHISTORIE

Udgivet med støtte fra Statens humanistiske forskningsråd

Indholdsfortegnelse

Artikler

Viggo Land: Tyve års konsulentarbejde for folkeskolen	7
Johs. Mulvad: Musiklivet på Jonstrup Seminarium 1811-1851. Del 1.	24
Karl Rønne: Kirstine Frederiksen. Pionerpædagog og foregangskvinde	62

<i>Skolen og samfundet</i> 1/7 1981-31/5 1982. Af Ellen Nørgaard	82
--	----

Skolehistorisk litteratur

Erik Rasmussen: Lighedsbegreber. Ved Vagn Skovgaard-Petersen	97
Egil Frøyland: Ungdomsuddannings forhold til arbejdslivet.	

Ved Lejf Degnbol	100
------------------------	-----

Barnets kulturhistorie i Norden. En kommenteret litteraturfortegnelse af NEFA-Norden under red. af Birgit Hansen m.fl.. Ved Ellen Nørgaard	102
--	-----

Religion på Universitetet. Red. af Erik Nørr og Hans Jørgen Lundager Jensen. Ved K.E. Bugge	105
---	-----

Det danske Selskab: Schools and Education in Denmark. Ved H. Engberg-Pedersen	107
---	-----

Thorstein Balle: Efterskolen – mellem dannelse og kvalificering. Ved Søren Ehlers	108
---	-----

Kurt Habekost: Rids af den danske aftenskole og Dansk Aften- og Ungdomsskoleforenings historie. Ved Søren Ehlers	112
--	-----

De frie Ungdoms- og Efterskoler 1879-1979. Bibliografi af D.P. Ravn Hansen. Ved Søren Ehlers	112
--	-----

Harald Iversen: Med fritidsundervisningen gennem 50 år. Ved Søren Ehlers	113
Børge B. Barløse: Lærerstandens i Sydslesvig fra reformationen til 1864.	

Ved Viggo Witt-Hansen	113
-----------------------------	-----

En gnist der sængede. Lærerstandens Brandforsikring gennem 100 år. Af Albert Johansen. Ved Mogens Cranil	114
--	-----

Barnkommens historie. En antologi. Red. Claus Clausen. Ved Gunhild Nissen	116
---	-----

Ernst Møller: Træk af skoleidrættens historie i Danmark. Ved Ingrid Markussen	121
---	-----

<i>Bibliografi over dansk skolehistorie 1981.</i> Af Ingrid Markussen	123
---	-----

Nyt og noter

Ejvind Fink: To folkelige rørelser i dansk skolehistorie	131
--	-----

Udsigt til skolen i Sverige og Norge	136
--	-----

Jørgen Peder Clausager: Indsamling af skolearkivalier i Sæby kommune	143
--	-----

Vagn Skovgaard-Petersen: Tanker i et skolebibliotek	146
---	-----

Institut for Dansk Skolehistorie. Selskabet for Dansk Skolehistorie	148
---	-----

Personregister. Af Kirsten Rohde	159
--	-----

<i>Indholdsfortegnelse for årgangene 1967-1981</i>	
--	--

Tyve års konsulentarbejde for folkeskolen

Foredrag på årsmødet for Selskabet for dansk Skolehistorie 1981

AF VIGGO LAND

Viggo Land har i mange år fulgt folkeskolens udvikling på nærmeste hold. Som amtsskolekonsulent på Fyn har han været aktiv i det lokale planlægningsarbejde og har desuden deltaget i centrale kommissioner og udvalg vedr. skolevæsenets udformning. I artiklen gengiver Viggo Land træk fra konsulentarbejdet fra en tid, der karakteriserer folkeskolens opbrud.

Jeg vil gerne begynde med at fortælle, at jeg er af »folkeskoleoprindelse«. Mine forældre var lærerfolk i Lumby på Nordfyn – der, hvor det flade Nordfyn begynder og strækker sig videre mod nord og vest i det, der kaldes »Sletten«. De 10 første år af mit liv voksede jeg op her i en af Frederik den IV.s Rytterskoler, og over indgangen til skolen var indmuret den kendte tavle med monarkens ord:

Halvtredsindstyve år, Gud, har du mig opholdt,
at sygdom, krig og pest mig intet ondt har voldet.
Thi yder jeg min tak og breder ud dit navn
og bygger skoler op de fattige til gavn.

Fra 1925 til 1932 gik jeg på Odense Kathedralskole, og fra studentereksamen gik det lige ind i 2. klasse på Odense Seminarium, hvor jeg kom med i det første hold uddannet under læreruddannelsesloven af 1930, der som en væsentlig nydannelse indførte stærkere brug af elevernes selvstændige arbejde i form af speciallæsning og årsarbejder. Dengang havde de enkelte seminarier deres karakteristiske fysiognomier, og Odense Seminarium var præget af et grundtvigsk skolesyn, hvilket kom frem på mange måder, men dog måske mest ved forstander Ejler Møllers »salsforedrag«, hvor alle elever samledes i foredragssalen én gang om ugen og hørte hans gennemgang af dansk og nordisk litteratur, en oplevelse, vi alle så hen til.

I 1935, hvor vi dimiteredes, var forholdene præget af stor arbejdsløshed blandt lærerne. Vi cyklede land og rige rundt og forsøgte at gøre et fordelagtigt indtryk på skolekommissioner og på præsterne, der næsten alle steder endnu sad som kommissionsformænd. Dette førte uvægerligt til, at vi adskillige gange kom i forhør om vor stilling til katekismusundervisning. Et lille træk fra denne tid: Vi var tre, der

var blevet indkaldt til Grindsted. Vi havde cyklet det store jyske sogn rundt en regnfuld efterårsdag, og om aftenen skulle afgørelsen falde på et skolekommissionsmøde på Grindsted hotel. Fattige som vi var, sad vi tre delinkventer ude i restauranten og spiste et såre beskedent måltid, og vi aftalte, at den, der fik stillingen, skulle refundere udgifterne til fortæring til de to andre. Så gik døren op til mødesalen, et stort aflangt rum, hvor den talstærke skolekommission sad omkring et langt bord med provsten for bordenden. Man ønskede endnu engang at tage os i øjesyn. Vi gik ind og stillede os op for bordenden, og på god vestjysk maner – dvs. i komplet tavshed – mønstrede den store forsamling os endnu engang, hvorefter det med et nådigt nik blev os tilkendegivet at vi kunne forlade lokalet og afvente. Resultatet blev en alfabetisk indstilling, dvs. at skoledirektionen skulle afgøre sagen. Heldigvis for os tre lykkedes det os at finde andet arbejde ret hurtigt, så kommissionen måtte ud med et nyt opslag.

I sommeren 1936 deltog jeg i et husflidskursus på Kalundborg Husflidshøjskole, hvor vi lærte bogindbinding, rørfletning, tarsoarbejde m.m. Der var arrangeret en udflugt for kursisterne til Sorøegnen, og på turen var indlagt et besøg hos den nye undervisningsminister, der opholdt sig i den villa ved Sorø sø, som var stillet til rådighed for ministeren. Jørgen Jørgensen var blevet undervisningsminister i ministeriet Stauning i 1935, og nu sad han denne sommerdag i spisestuen omgivet tæt af alle os kursister og snakkede skole med os. For de fleste af os var det nok det første møde med denne yngre landmand fra Lejre, og det gjorde et stærkt indtryk at høre, med hvilken interesse og varme han udviklede sit syn på, hvad han ønskede, der skulle ske i de kommende år med folkeskolen. Det syn, han udviklede, blev i mange måder opfyldt ved folkeskoleloven af 1958, d.v.s. 22 år senere.

Og så kom fire år som andenlærer i Thyregod og ti år som første- lærer i Snave på Sydvestfyn mellem Assens og Fåborg. Snave skole var en typisk landsbyskole for denne tid. Den havde 4 klasser med et lille hundrede børn. Ved skolen var desuden ansat en forskolelærerinde. Skolen havde hverandendagsundervisning med gymnastik og håndgerning i sommerhalvåret, så pigerne havde i hvert fald flere skoledage om ugen, der gik til 16.30.

Pædagogisk set havde skolen den fordel, at fagenes integrering – selv om begrebet måske ikke var opfundet dengang – ingen proble-

mer voldte. Stoffet i orienteringsfagene blev udnyttet i danskundervisningen, og da man var rådende over alle skoledagens 6 timer, forhindrede ingen en i at tage en hel skoledag ud nogle gange i sommerhalvåret og bruge den til ekskursioner i den naturskønne egn. Iøvrigt blev man som landsbylærer dengang helt opslugt dels af skolearbejdet og dels af de mange folkelige opgaver, der lå i sognet: aftenskole, sognebibliotek, gymnasik- og ungdomsforening, forældre-møder, kirketjeneste, foredragsforening, hvor vi i krigsårene havde et bredt foreningsmæssigt samarbejde med Indre Mission, Ungdomsforening, Husmoderforening, Husmandsforening m.fl.

Landsbyskolens andenrangsstempel mærkedes dog tydeligt. Skulle børnene have en realeksamen, så forlod de os i 10-11 års alderen – bortset fra de forholdsvis få, der søgte Glamsbjerg Friskoles 2-årige præliminærkursus – og forholdene følte ikke bedre ved, at den lokale realskolebestyrer forsynede den lille annonceavis med henvendelser til forældrene om, at hvis man virkelig ville sine børns vel, så gik vejen over hans skole.

De første amtsskolekonsulenter

Stillingen som amtsskolekonsulent havde set dagens lys ved skoletilsynsloven af 1933, og man gik dengang forsigtigt til værks, idet man ikke kunne vide, hvordan den nye konsulentordning ville virke i folkeskolen. De første amtsskolekonsulenter blev ansat for 6 år, men forblev samtidig i deres stillinger i skolen, idet stillingen blev betjent ved vikar – en temmelig utilfredsstillende ordning. Ved revisionen af skoletilsynsloven i 1946 ændredes dette til, at de nu blev tjenestemænd ansat af undervisningsministeriet efter indstilling af skoledirektionen. Af det første »kuld« fungerede i 1951 – det år, hvor jeg begyndte den 1. november som konsulent for Odense og Assens amtsråds kredse – Ebbe Stephansen, Roskilde amt, L. C. Jensen, Frederiksborg amt, H. P. Jørgensen, Præstø amt, Hessilt, Maribo amt, Christoffer Hansen indtil 1. november for Odense amt, Mejlgaard, Thisted amt og Willumsen, Viborg amt. De havde været til stede ved det møde i undervisningsministeriet i 1935, hvor departementschef A. Barfod i en tale på myndig og klog og særdeles forstående måde vejledede de nye konsulenter. Her var jo virkelig sket noget, der dannede afslutning på en epoke og indledning til en ny. Gennem flere århundreder havde skolen været underlagt det gejstlige tilsyn, nu

ophørte ikke alene dette, men begrebet »tilsyn« fremtrådte i en stærkt afsvækket form, hvilket bl.a. understregedes i »konsulent«-betegnelsen. Barfod sagde bl.a.: »Man må ikke overse, at det, der har været betænkeligheden ved amtsskolekonsulentstillingen i det hele taget, fra mange sider, er frygten for ensretning. Man ønsker ikke en indpiskning af nye metoder eller en forkæmper for nye principper i undervisningen. For alle, der kommer i en tilsynsstilling eller i det hele taget i en stilling, hvor man skal bedømme andres arbejde, gælder det efter mit skøn i høj grad, at man ikke må ride en kæphest eller være partigænger. Man skal stå noget tilbage fra den strid, der kæmpes i faglig henseende, og bestræbe sig for at se med forståelse både på den gamle lærer, der gør sig flid på sin maner, og på den unge, der har hele Arbejdsskolens nyeste ideer i hovedet«.

Jeg tror nok, man må sige, at de første konsulenter efterlevede Barfods kloge ord – og da man havde set dem an i de første år, så mødtes de med tillid fra kollegerne i skolen og fra sogneråd og skolekommissioner i de mange kommuner, der prægede det kommunale billede dengang.

Netop fordi de første konsulenter var dybt folkeligt forankrede, kommet som de var fra vidt forskellige skolemiljøer ud over landet, men helt overvejende fra mindre skoler, som da prægede skolebilledet, ja, så afspejlede de på en vis måde dansk folkekarakter i dens mange forskellige afskygninger – det sjællandske – det lolland-falsterske med Hessilt, der aldrig fornægtede sin hjemstavns-dialekt – over Fyn med Christoffer Hansen, der med sin ro og stilfærdige fasthed forenet med et kritisk blik for al poseren tillige rummede et fynsk lune, der helt var i familie med Carl Niensens »fynske forår« – til Willumsen i Viborg, en menneskelig rig repræsentant fra Blicher-egnen. Og så var der de tre sønderjyder – Novrup, Sønderborg amt, Roust, Haderslev amt og Brejl, Tønder amt. De arbejdede under den specielle sønderjyske status, idet de var forretningsførende for deres direktioner. Det gjorde intet skår i samarbejdet, men jeg husker fra de første år, at vor status enkelte gange kom op til drøftelse i vor kreds, og da kunne det godt slå gnister, når sønderjyderne holdt på, at deres var det rigtige, men så plejede Stephansen at rejse sig i hele sin væld og slog fast, at som stillingen var bestemt i 1933 skulle det forblive at være – og derved blev det.

Læreren situation dengang var en anden end i dag – det var de

små skolars tid ofte med en førstelærer og en lærerinde – og hvis man kom ind i en konfliktsituation, stod man dengang langt mere ene end i dag. Gennem en årrække havde jeg et nært forhold til min forgænger i embedet, og jeg husker, Christoffer Hansen kort skildrede denne situation ved at sige: »Når vognen hælder, viser det sig ofte, at mange er ivrige efter at skubbe den i grøften« underforstået, at i sådanne situationer havde amtsskolekonsulenten en klar opgave i at stille sig ved lærerens side og støtte vedkommende, så langt rimelighed og ret strakte.

1951-1958

Den skolemæssige situation i 1951 var den, at man nu var kommet igennem de første efterkrigsår, og at man atter kunne tage tråden op omkring gennemførelsen af 1937-loven. Og der var nok at tage fat på. Et mindre antal kommuner – mest på Sjælland – havde fået bygget skole inden krigens udbrud, men i den helt overvejende del af kommunerne lå skolevæserne og ventede på planlægning og skoleudbygning.

Illustrerende kan være skolefordelingen i 1951 i de to amtskredse, jeg var knyttet til. Af 2-, 3- og 4-klassede skoler fandtes 131, af 5- og 6-klassede skoler 21 og af 7-klassede skoler i alt 9, og her må huskes, at Odense omegnskommuner hørte under amtsrådskredsen: Dalum, Sanderum, Tarup-Pårup, Næsbyhovedbroby m.fl.

Men såvel politikere som skolefolk og mange forældre var også klar over, at den foreliggende skolelov fra 1937 måtte tages op til fornyet overvejelse og revision, og dermed gik vi ind i 50-ernes strukturdebat. I 1953 var Julius Bomholt i ministeriet Hedtoft atter blevet undervisningsminister, og hans dynamiske arbejdsform fornægtede sig heller ikke på dette område. Nu skulle folkeskoleloven føres à jour, så man omsider kunne komme i gang med udbygningen. Bomholt indkaldte til Rundbordskonference, og der nedsattes et 8-mands udvalg, hvis opgave var at udarbejde et revideret forslag. Udvalget arbejdede i nær tilknytning til Danmarks Lærerforening, men det havde desuden kontakt til det såkaldte Askov-udvalg, som i særlig grad gik ind for Højskolens og Friskolens synspunkter. Jørgen Jørgensen var dette udvalgs repræsentant i 8-mands udvalget med amtsskolekonsulent Otto Jensen som stedfortræder. Og flere lovforslag så dagens lys i disse år, men kendetegnende for dem alle var bevarelsen

af en delt skole med en stærk mellemskole og realskole indbygget.

Men medens disse forhandlinger fandt sted i »de høje kredse« hos undervisningsministeren, så voksede uroen inden for landsbyskolekredse. Her havde man klart erkendt, at selv om man udbyggede skolerne på landet med hverdagsskolegang, med gymnastiksal og med skolekøkken og sløjdløkkale, så ville dette intet ændre i flugten fra den hjemlige skole til egnens realskole.

En lovrevision måtte ganske enkelt indeholde det alternativ for landsbyskolen, at denne måtte have en udelt 7-årig skole med efterfølgende eksamensklasser, hvor eksamenskravene blev ligestillet med dem, der rådede i realafdelingen. En bekræftelse på synspunktets holdbarhed fandt vi i, at der spredt ud over landet lå et ganske vist ret begrænset antal landsbyskoler, som havde løst problemet ved at oprette et 2-årigt præliminærkursus i tilknytning til skolen. Det 2-årige præliminærkursus var en særdeles hård kursusform, men da det var eneste mulighed, bed man tænderne sammen og gennemførte slæbet med tilfredsstillende resultat. I Dalby på Hindsholm havde den 3-klassede skole overbygning med 2-årigt præliminærkursus. Tilsluttet var én 6-klasset skole, tre 3-klassede skoler og to 2-klassede skoler i 1951. Undervisningen på kursus blev helt overvejende varetaget af lærerne fra de forskellige skoler, også friskolelæreren fra Christen Kolds gamle friskole tog sin tårn.

Men vi følte det som sagt som en urimelig forskelsbehandling, at dette krævende kursus var landsbyskolens eneste mulighed, og med førstelærer A. Høyer-Nielsen, Skals, som formand stiftedes foreningen »Landsbyskolens Eksamensafdeling«, og mens landsbyskolerepræsentanterne i DLF's hovedbestyrelse var hæmmede af fællesskabet med købstadskolen, så bidrog i hvert fald foreningens virksomhed til, at uroen voksede inden for landsbyskolen.

Et ret dramatisk højdepunkt fandt sted i forbindelse med DLF's repræsentantskabsmøde i 1955. Sent på eftermiddagen dagen før repræsentantskabsmødet indbød vi landsbyskolerepræsentanter og kredsformænd til et møde i Vartov. Flere lærerkredsformænd og amtsskolekonsulenter stod som medindbydere. Jeg ved, at landsbyskolens repræsentanter i hovedstyrelsen var lidt i vildrede med, hvordan man skulle forholde sig til den indbydelse, man havde fået, men de indfandt sig ved mødets begyndelse, med formanden for DLF i spidsen, overlærer Niels Nielsen. Og han lagde ikke skjul på, at han

fandt vort initiativ utilbørligt, idet han stillede som et krav for at udtale sig, at mødet var strengt fortroligt. Mødets formål blev opfyldt, idet det klart viste den uro, der var til stede i landsbyskolekredse.

Bomholt handlede hurtigt, for allerede i januar 1956 udsendte han anordningen om det 3-årige præliminærkursus, og han opfyldte dermed et væsentligt ønske fra landsbyskolen. Men hvad ingen kunne se i 1956 var, at med disse 3 år lagt oven på folkeskolens første 7 år i en udelt skole var faktisk skabt den grundstruktur, som blev folkeskolens i løbet af 60'erne.

Det lykkedes dog ikke for Bomholt at blive den, der kom til at sætte sit navn under en ny folkeskolelov. I 1957 blev Jørgen Jørgensen atter undervisningsminister – denne gang i H. C. Hansens »trekantregering«, – og 1958-loven blev vedtaget. Havde der været stærk uro i landsbyskolekredse tidligere, så blev der i hvert fald nogen uro i visse lærerkredse i købstæderne. Jeg husker specielt et møde fra denne tid, hvor Odense Lærerkreds havde indbudt undervisningsministeren »til klø«. Først talte lærerkredsformanden, og hans tale var en stærk opbakning af delingen i skolen, hvad der havde stærk tilslutning i Odense. Jørgen Jørgensen var særdeles veloplagt, og han begyndte med at sige: »Ja, jeg ved, at i aften er jeg kommet ind i løvens hule!«, og så begik den 70-årige undervisningsminister det kunststykke i et timelangt både sagligt og varmt indlæg vist næsten at overbevise Odenselærerne om den styrke, som den nye lov havde i forhold til den hidtidige. – I midten af 60'erne gik Odense skolevæsen da også ad frivillighedens vej som alle de andre skolevæsnere i købstæderne over til udelt skole.

Jørgen Jørgensen og Helveg Petersen

Som nævnt blev Jørgen Jørgensen undervisningsminister i 1957, og samme år blev Helveg Petersen statskonsulent for folkeskolen. Som formand for amtsskolekonsulenterne fra 1957 fik jeg i de følgende år et nært samarbejde med undervisningsministeriet, hvor det nu først og fremmest drejede sig om arbejdet i læseplansudvalget og forberedelse af en ny læreruddannelseslov.

Jørgen Jørgensen var en »stærk« undervisningsminister, og når 1958-loven kom igennem, skyldtes det ikke mindst hans fremragende

politiske og taktiske instinkt. Atmosfæren i undervisningsministeriet i disse år var, som hvor en god husbond regerer. Han havde en mærkelig evne til at udbrede tryghed blandt sine medarbejdere både på højere og lavere niveau. Og så havde han ved sin side Helveg Petersen som statskonsulent, og det var især ved hans dynamiske indsats, at skoleloven i de følgende år fik »kød og blod«. Helveg Petersens fantastiske arbejdsevne blev snart en fabel. Jeg tror, det var Bo Bojesen, der indfangede ham i venteposition ved undervisningsministeriets dør, til den blev lukket op om morgenen. Jeg husker en morgen, vi skulle til møde i læreruddannelsesudvalget på Frederiksholms kanal 21. Af en eller anden grund stod der i porten en gammel kurvelænestol, og Kampmann bemærkede: »Er det den stol, Helveg bruger, når han venter på, at rengøringsdamerne lukker op om morgenen?« – Jeg husker en anden gang, hvor Helveg midt i travlheden blev indlagt på hospitalet for et maveonde. Der var en sag, jeg skulle drøfte med ham, og jeg havde fået lov til at opsøge ham på hans enestue. Men da jeg en varm sommerdag indfandt mig på stuen, var patienten borte. Han var ude at deltage i en indvielse el.lign. Jeg satte mig afventende i stolen og faldt for øvrigt i søvn i den stærke sommervarme, indtil jeg vågnede op ved, at Helveg var kommet tilbage. Det blå tøj blev hængt i skabet, og han var atter patient.

Jeg skal afholde mig fra en indgående omtale af arbejdet i Læseplansudvalget. Det var på mange måder et fængslende og spændende arbejde, og udvalget fungerede som et godt team under udarbejdelsen af »Den blå Betænkning«. Helveg Petersen var en fremragende leder af arbejdet, men hans hovedindsats, hvor han iøvrigt blev bakket kraftigt op af udvalget, var hans overordentlige kraftige betoning af arbejdet i 8.-9.-klasserne. Halvtredsernes strukturdebat led af den øjensynlige svaghed og mangel, at til trods for en almindelig erkendelse af, at den eksamensfrie skole var havnet i modløshed, så taltes der gennem flere år næsten udelukkende om eksamensmuligheder for børnene. Gennem læseplandudvalgets arbejde kom for alvor undervisningen i 8.-9.-klasse i søgelyset, og man har vel lov til at sige, at undervisningsvejledningen på dette område kom til at indeholde noget konstruktivt. Men de gode kapitler om denne sag slog ikke til, der skulle ganske enkelt opbygges en ny tillid til arbejdet omkring 8.-9.-klasse. Og her øvede Helveg Petersen en usædvanlig indsats. Vi husker ham fra disse år, hvor han drog landet rundt til et utal af

møder i forældre kredse og forsamlinger. Idet han besteg talerstolen, lagde han foran sig en mægtig bunke notater, som han iøvrigt meget sjældent gjorde brug af, men inden der var gået mange minutter, havde han forsamlingen med sig omkring sine synspunkter. Og det særligt bemærkelsesværdige var, at disse tanker vandt indpas i mange erhvervskredse, så en friere og mindre bogligt orienteret ansættelsespraksis blev fulgt ved ansættelse af de unge. Her må naturligvis tilføjes, at beskæftigelsessituationen dengang affødte en optimisme, idet vi oplevede, at de store fødselsår gange fra 40'erne uden vanskelighed kunne optages af arbejdsmarkedet.

En egentlig målsætningsdebat fandt ikke sted i forbindelse med 58-loven. Der var ligesom ikke kræfter til at bevæge sig ind på dette område. Ministeren genudsendte i 1960 bekendtgørelsen om undervisningen fra 1941 – denne bekendtgørelse, der ved sin stærke understregning af det karakteropdragende og det holdningsmæssige vidnede om, at den havde krig og besættelsesår som baggrund. »Den blå Betænkning« bevæger sig i nogen grad i et tomrum rent målsætningsmæssigt, selv om den for så vidt loyalt byggede på de forskrifter, der forelå. Der er da også adskillige, der husker, hvordan dette forhold gav professor Lindhardt en vistnok kærkommen mulighed for skarpt at kritisere hele arbejdet. Det var især nogle afsluttende ord i indledningskapitlet: »Det er skolens opgave at fremme alle muligheder for, at børnene kan vokse op som harmoniske, lykkelige og gode mennesker«. I et »tidehversvære« er dette stykke ren rationalisme. Jeg har en enkelt gang hørt Lindhardt og Helveg diskutere »Den blå Betænkning«, og jeg tror egentlig, at de ikke forstod hinanden. Fra et evangelisk-luthersk synspunkt kan den nævnte formulering nok ægge til modsigelse – den kunne jo for så vidt godt have haft Ludvig Reventlow som forfatter, men det var dog ham, der har æren af at være en af de første, der evnede at indrette en dansk skole, så børnene befandt sig vel og oplevede undervisningen som noget lystbetonet.

Arbejdsopgaver i amterne

Hjemme i vore amter lå der i kølvandet af 1958-loven to store arbejdsopgaver, der ventede på en løsning. Den ene var at følge loven uddannelsesmæssigt op med de mange udfordringer, som loven stillede i pædagogisk henseende, og den anden var fuldførelsen af sko-

leudbygningen, der nu kunne realiseres inden for en fastlagt planlægning på grundlag af skolelovens strukturbestemmelser. Og i begge opgaver blev vi amtsskolekonsulenter stærkt implicerede.

Kursusarbejde:

I tilsynsloven af 1933 stod anført under konsulentens arbejdsområde: »Han iværksætter og leder instruktionskursus for lærere i amtet«. Denne bestemmelse havde nogen betydning i en række år – vel helt op imod 1960. Provinsårskurserne havde endnu ikke den store slagkraft, men de lokale lærerkredse var ofte særdeles virksomme med at indbyde til instruktioner og møder. Disse møder i den lokale lærerkreds havde deres eget præg. Alle kendte alle, og man så måske mindre på faget og mere på samværet med kolleger, hvor det fælles kaffebord altid var en stående foreteelse. Det var utænkeligt at begynde disse møder uden brug af sangbogen. Hvor lærere mødtes, blev der altid sunget.

På amtsbasis havde vi det årlige lærerstævne – »Tarup-mødet« – hvor alle rykkede af huse, og har man glemt mange af de foredrag og instruktioner, der fandt sted, så husker man stadig morgensangen, når 6-700 lærere stemte i med »Se, nu stiger solen-« eller »Den signede dag-«. Når jeg genopfrisker disse møder med ældre lærere, så vender de altid tilbage til denne sang og dette samvær, der nok kunne stimulere til at vende tilbage til den hjemlige hverdag.

Men den nye skolelovs krav til uddannelse kunne ikke honoreres gennem disse mødeformer, og det er i disse år, at provinsårskurserne får virkelig slagkraft. Det er også i disse år, at skolecentralerne for undervisningsmidler og fællessamlingerne får styrke og finder en form, der svarer til de store krav, som materialemæssigt blev stillet til skolerne. Uddannelseskurser og materialebistand blev nødvendige forudsætninger for lovens gennemførelse ude i skolerne.

I det mindre format og som udtryk for lærernes interesse for videreuddannelse kan nævnes vore »pædagogiske studiekredse«, hvor vi indbød lærerne i amtet til at deltage i en studiedag en månedlig dag vinteren igennem. Når jeg siger »vi indbød« ligger heri, at indbyderne var lærerkredsformændene og konsulenten. Det var fast skik fra min forgængers tid, at alt kursus- og instruktionsarbejde blev tilrettelagt i nøje samarbejde med amtets kredsformænd. Vi samle-

des som sagt en dag om måneden og fyldte en skole op med forskellige arbejdsgrupper omkring folkeskolens fag. Vi havde i dette arbejde en god støtte af Henrik Sidenius, der var skoleinspektør på Krogårdsskolen ved Odense. Jeg kan da også nævne, at en ung lærerinde fra Sct. Klements skolen ved Odense – Ritt Bjerregaard – var deltager, og så vidt jeg husker, ledede hun en gruppe for småbørnsundervisning.

Skoleudbygningen

Den anden store opgave var udbygningen af kommunernes skolevæsen, så lovens krav kunne opfyldes. Arbejdet med skoleplanlægning og skolebyggeri optog en meget stor del af tiden, og vi blev i disse år godt kendt med hver kommune i amtet – med kommunalbestyrelser, med skolekommissioner og lærerne ved skolerne. Og egentlig var det forbavsende, hvor uanfægtet kommunerne begav sig ind i forhandlinger med nabokommuner om samarbejde omkring nyordningen af skolevæsenet i form af skoleforbund eller andre aftaleformer. Men man kunne da også møde eksempler på det modsatte, hvor gammelt nag og jalousi kommunerne imellem kunne komme op til overfladen. Jeg oplevede det på en pudsigt måde på Nordfyn. I Vigerslev kommune skulle man bygge ny skole, og man ville gerne have et 3-årigt præliminærkursus – det var i 1957 – men dette krævede samarbejde med en nabokommune, og man henvendte sig til Sønder sø. Lige fra den yngre stenalder har livsvilkårene her været forskellige. Sønder sø hører til Sletten med Jættestuesamfundet i tæt bebyggelse, hvorimod Vigerslev er en gammel »skovkommune«, hørende ind under de mægtige skovstrækninger, der dækkede Vestfyn til langt op imod vor tid. I dag er forskellen befolkningsmæssigt udvisket – dog er Vigerslev stadig en »skovkommune«, mens Sønder sø er rent landbrugsareal. Tilbage til forhandlingerne på Sønder sø kro – det gik trægt – man havde ingen lyst til i Sønder sø at gå i den verdenshjørneretning i et samarbejde, og situationen fik udløsning ved, at et medlem af Sønder sø sogneråd siger: »Det er jo sådan, at vi æ jutte så gla' ve at gå ind i skøvene«. Jeg tænker, at denne replik kunne have vundet tilslutning både fra dem, der i yngre stenalder rejste de mange jættestuer på Sletten og runemesteren, der huggede Alles runesten i Glavendrup-lunden.

Rationelt skolebyggeri

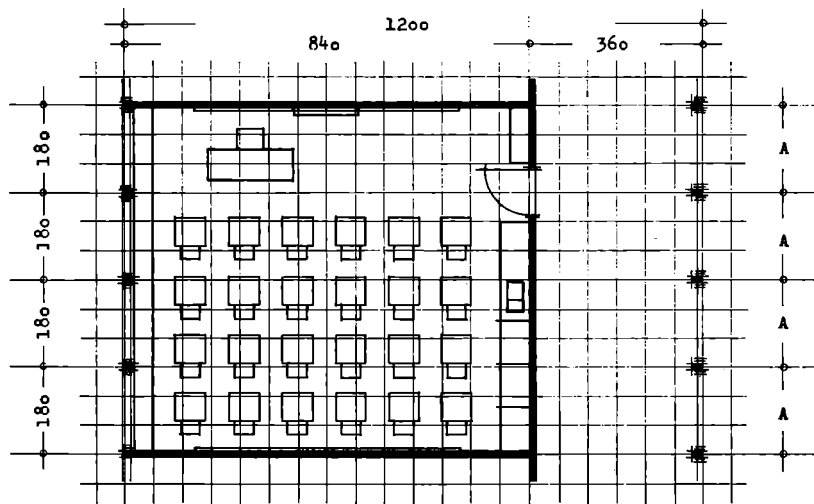
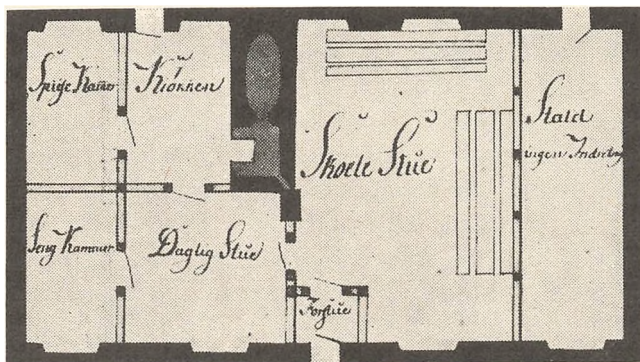
Men i begyndelsen af 60'erne var alt klart til at tage fat på udbygningsarbejdet. Skoleplanlægningen var stort set afsluttet i o.m. folkeskolelovens muligheder, og kommunerne var meget ivrige efter at komme igang. Men her opstod den hindring, at regeringen som følge af den økonomiske og erhvervsmæssige situation var nødt til at indtage en restriktiv holdning med hensyn til at give igangsætningstilladelser til skolebyggeri. På arbejdsmarkedet befandt man sig i en overophedet situation, hvor manglen på arbejdskraft var meget generende og farlig for lønudviklingen. Eksempelvis kan nævnes, at da en murermester på Vestfyn om morgenen kom for at tilse et større skolebyggeri, var hans 6 mand simpelthen blevet kidnappet af en entreprenør i Odense ved hjælp af lidt »sort« i lønningsposen.

I undervisningsministeriets byggecirkulære i 1962 stod der: »Der vil i finansåret 1962/63 ikke blive stillet nogen kvote til rådighed for igangsættelse af folkeskolebyggeri, og der vil kun i rene undtagelsestilfælde kunne forventes givet tilladelse til indretning af nye undervisningslokaler i finansåret 1962/63«.

Men det var også i denne cirkulæreskrivelse, at der for første gang blev peget på nødvendigheden af en mere rationel og arbejdskraft-besparende byggeform, idet følgende blev udtalt: »Ved udstedelsen af igangsætningstilladelse vil der blive givet fortrinsstilling for arbejder, som er projekteret med henblik på en rationel og arbejdskraft-besparende gennemførelse, herunder byggeri med præfabrikerede elementer«.

Det var i denne tid, at »de grønne skoler« blev opført under socialforsorgen, og i undervisningsministeriet arbejdede et skolebyggeudvalg – med senere departementschef Mogensen som den drivende kraft – med, om man kunne gennemføre noget lignende for skolebyggeriet. Men ideen strandede på, at man ikke – som i Fr. IV's tid med Rytterskole-byggeriet – havde en central magtbeføjelse, der kunne pålægge kommunerne at følge ideen op. Efter dansk kommunallovgivning var den praktiske udførelse af skolebyggeriet en lokal kommunal sag, og man lod det derfor blive ved skrivelsens løfte om en fortrinsstilling for rationaliserede byggerier, idet man afventede, hvad der ville ske.

Og der skete meget hurtigt noget på Fyn, idet øens 12 skolearkitekter sluttede sig sammen i et samlet fremstød, der populært gik



Plantegning af rytterskole. Nederst: Normalklasserum i Fynsplanskole. Siden Frederik IV i årene 1720-30 lod opføre 240 ens skolehuse over hele landet, har der ikke fundet nogen samlet planlægning af skolebyggeriet sted. I 1963 tog man et initiativ på Fyn.

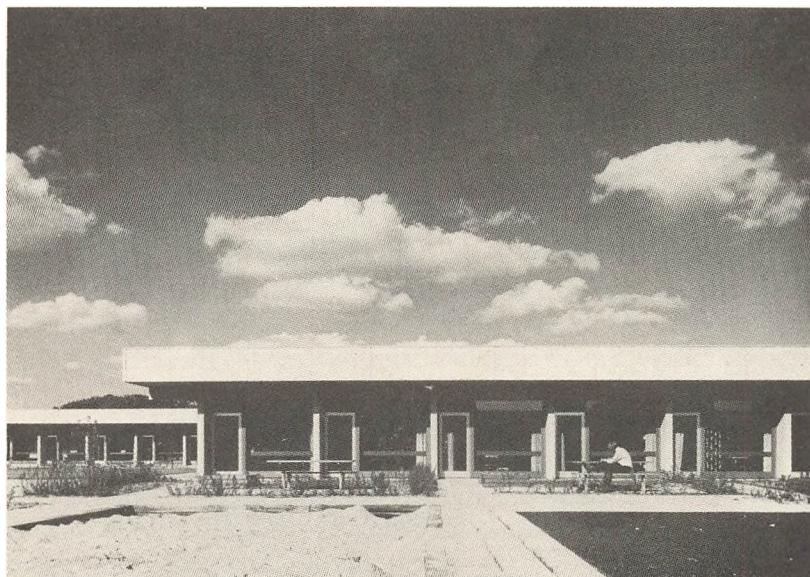
under navnet »Fynsplanen«. I arkitekt Per Kyed, Odense, fik man en dygtig leder af Centrankontoret, hvor det praktiske arbejde blev udført. Hovedideen bag rationaliseringen var for så vidt enkel, idet skolens forskellige lokaletyper – klasselokalet – faglokaler af forskellig art – lærerværelse – depoter – blev typegodkendt, og typetegningerne kunne herefter – uden den sene vandring til og fra faginspektørernes bord – benyttes direkte i et projekt. Men dette indebærer, at

Fynsplanens lokaler blev af »optimal« kvalitet efter tidens pædagogiske krav, idet de enkelte faglige medarbejdere naturligvis ville helgardere sig ved en sådan art af godkendelse. Forøvrigt var der hele projektet igennem et indgående pædagogisk samarbejde omkring lokaleudformningen mellem arkitekter og lærere, og jeg kunne næsten have lyst til som den største fordel ved arbejdet i pædagogisk henseende at fremhæve, at overalt, hvor Fynsplanens skoler blev opført, blev normalklasseværelset på 60 kvm. Det var på den tid et klart fremskridt. – Med hensyn til det rent byggetekniske blev byggeprocessen gennemrationaliseret, idet man hele byggeriet igennem støttede sig til præfabrikerede elementer. I den beskrivende mængdefortegnelse var det pågældende byggeris mange elementer talt op og kunne bestilles til aflevering på byggepladsen.

Men endnu et krav skulle opfyldes. Byggerierne skulle indgå i amtskommunens samlede skoleplanlægning. Men da den forelå udarbejdet i 1962, var vejen åben, og man manglede blot det vigtige i sagen, at kommunerne tilsluttede sig planen. Og her fik initiativet en stærk opbakning fra de fynske skoledirektioner med stiftamtmand J. Høirup, Odense, og amtmand Glente, Svendborg, i spidsen.

Ret hurtigt havde man de første kommuner tilmeldt planen, og den første »pulje« kunne løbe af stabelen, og den blev hurtigt efterfulgt af flere. Senere sluttede Vejle amt sig til planen, og der kom et udmærket samarbejde i stand mellem de tre skoledirektioner, hvilket bl.a. fik udtryk i en fælles studietur til England, hvor vi studerede det såkaldte CLASP-system (Consortium of Local Authorities Special Programme) i Nottinghamshire.

Iøvrigt er der et navn, som jeg i forbindelse med dansk folkeskolebyggeri i disse meget travle byggeår vil fremhæve. Vi havde en fortrinlig støtte og vejleder i undervisningsministeriets rådgivende arkitekt Hans Henning Hansen. Han havde en særlig evne til at indleve sig i den lokale situation i det enkelte byggeri, og han formåede næsten altid at give impulser, som sigtede mod forbedringer og langsigtede løsninger. Han orienterede sig indgående i disse års ret hektiske pædagogiske udvikling, men hans bedømmelse af de enkelte projekter var altid præget af sund sans og en vågen kritisk holdning. Dertil kom hans uopslidelige stilfærdige humor, som formentlig medvirkede til, at han »overlevede« floden af projekter, der strømmede til hans bord.



Skelvejskolen i Assens. Fynsplanskole. Foto: Jørgen Schou.

Opbrud i kommuneinddelingen

Biskop Jacob Madsen var biskop for Fyn fra 1587 til 1606. Han giver i sin visitatsbog, der opbevares på landsarkivet i Odense, en nøje skildring af alle sine sogne og besøg der. Da jeg begyndte som konsulent i 1951, måtte jeg konstatere, at der var et næsten fuldstændigt sammenfald mellem de kommuner, jeg skulle betjene, og de gamle kirkesogne, der havde deres rod i middelalderen. På landsbasis var billedet vel stort set det samme. Ikke underligt, at noget måtte ske, hvis det kommunale selvstyre skulle overleve. På mange måder havde vi i vort arbejde med skoleplanlægningen foregrebet begivenhedernes gang ved oprettelse af skoleforbund og aftaleoverenskomster.

Og nu kom udviklingen til at gå slag i slag. I 1958 nedsattes kommunallovskommissionen, og der blev i første omgang givet kommunerne lejlighed til ad frivillighedens vej at danne nye, større og mere bæredygtige kommuner.

Afslutningen på denne frivillighedsperiode var kommunevalget i 1966, hvor der ud over landet var dannet 118 nye »stor-kommuner«. Bortset fra sammenlægningen omkring Odense blev sammenlægningerne gennemført i Odense og Assens amtsråds kredse til 1966. Re-

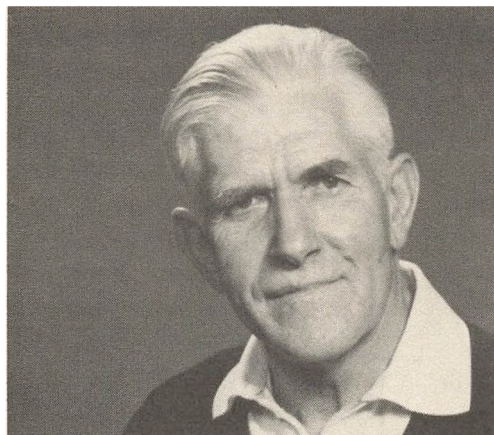
sultatet var, at det hidtidige antal på 90 kommuner blev reduceret til 16. (Her er Svendborg amt ikke medregnet).

Det var med en vis spænding, man som konsulent deltog i sammenlægningsforhandlingerne ude i amtet. Spørgsmålet var jo, hvordan den nye kommuneinddeling ville falde i tråd med den skoleplanlægning, som allerede var tilendebragt, da forhandlingerne om kommuneinddelingen tog sin begyndelse. Man blev dog hurtigt beroliget. Når man kom ud i sognene til forhandlingsmøderne, viste det sig hurtigt, at bevarelse af en acceptabel skolestruktur ud fra de allerede foretagne aftaler var noget centralt, og det blev i høj grad den udarbejdede skoleplanlægning, der dannede grundlag for den nye kommuneinddeling.

Mens man overalt i landet i disse år opførte købstadskoler og skoler i omegnskommuner og større stationsbyer som 3-sporede skoler, så indtog man i de forskellige amter en lidt varieret holdning for de egentlige landdistrikter. Nogle amter foretrak også her den 3-sporede skole med det til følge, at de fleste skoler i landsbyerne totalt forsvandt. I de fynske amter – og sikkert ikke uafhængigt af øens friskoletradition – blev i betydelig udstrækning den 7-klassede, én-sporede skole liggende i landsbysamfundet, når dette havde et tilstrækkeligt børnetal. Og diskussionen blev jo ikke afsluttet, men løber videre i dagens miljøovervejelser. Konkluderende om denne udbygningspolitik, som vi gennemførte, og for hvilken man har sin del af ansvaret, kan jeg sige, at de 7-klassede skoler næsten alle stadig ligger derude, og at de pågældende landsbysamfund gennem årene har haft et samlingssted, der ikke blot skolemæssigt, men i bred kulturel betydning har givet befolkningen store værdier.

— — —
Perioden fra 1935 til 1970 kan måske karakteriseres som det tidsrum, hvor skolen drejer ud fra de gamle spor, der fører tilbage til skoleordningerne af 1814 og almenskoleloven af 1903, og hvor sporene fører ind i en ny tid.

Rent statistisk kan udviklingen på uendelig mange måder gøres op ved børnetal, klassetal, skoletal osv. Hvad de statistiske beretninger imidlertid kun mangelfuldt eller måske slet ikke kommer ind på, er, hvad der skete med skolens eget indre liv, ja, det går måske an i et causerende foredrag som dette at stille det spørgsmål, hvad der skete i disse år med skolens »sjæl«?



*Amtskonsulent Viggo Land.
Foto privat.*

Der er et kæmpespring fra Jørgen Jørgensens bekendtgørelse om målet i undervisningen fra 1941 til formålsparagraffen i 1975. Her står over for hinanden en skole, hvor man bekender sig til en stærkt holdningspræget pædagogik og en skole, hvis målsætning er udsprunget af et pluralistisk samfund. Nu kan skolepolitikere jo til enhver tid forsøge at nedfælde deres tids opdragelsesidealer i tidens skolelov, men jeg er tvivlende overfor, om en skoles indre liv primært formes af sådanne formuleringer. Det, som jeg i særlig grad finder som et særpræg for den danske skole i den nævnte periode, er den givne frihed til for lærere, for elever og for forældre at forme og opbygge skolens indre liv ud fra personlige synspunkter og overbevisning. Og når de sidste 50 år – trods vældige ændringer og nydannelser – trods alt er gået uden de store »skred« i arbejdet, skyldes det en betragtning på lærer og elev, som stiltfærdig overlever gennem hele perioden – også selvom formålsparagraffen laves om. Eleven har været forskånet for propaganda fra skolens side, han har – for at bruge et løgstrupsk udtryk – fået lov til at befinde sig i sin »urørlighedszone«. Og for læreren er det almindeligt erkendt, at trods vejledninger og henstillinger så er der trods alt hjemlet ham ret til at udøve sit skolearbejde ud fra sin personlighed og med det engagement, som dette giver. Dette samspil kan ikke skabes gennem lovgivning, men kun opøves gennem det daglige skolearbejde år efter år, og når der skal tales om skolens indre liv, så tror jeg, at det er dette samspil, som har båret skolen som en dansk folkeskole.

Musiklivet på Jonstrup Seminarium 1811-1851

En redegørelse med udgangspunkt i fundet af et hidtil upåagtet musikalsk materiale.

AF JOHS. MULVAD

Musiklivet på Jonstrup Seminarium i tiden efter 1810 har ikke stået i særlig flatterende lys, siden R. C. Mortensen i Jonstrupbogen 1935 berettede om skandalen ved biskop Balles begravelse i 1816. Seminariekoret fra Jonstrup skal ved denne lejlighed have sunget så falsk, at det vakte latter blandt tilhørerne og førte til, at biskop Fr. Münter afbrød koret midt i sangen. Et andet og fyldigere billede af den musikalske udfoldelse på seminariet har musikforskeren, fhv. programred. Johs. Mulvad fået ved systematisk at gennemgå og registrere en hidtil upågtet musikalsk »rodedyng« fra seminariets første årtier. Anden del af artiklen bringes i Årbog for Dansk Skolehistorie 1983. Registranten over det fundne materiale bringes i Dansk Årbog for Musikforskning 1982.

En systematisk eftersøgning af bortkomne stemmer til Joh. Ernst Hartmanns musik til Johannes Ewalds »Balders Død«¹⁾ førte mig bl.a. til det nuværende Jonstrup Statsseminarium i Lyngby. Det syntes ikke utænkeligt, at stemmer, der tilhørte Det kgl. Teater kunne være havnet på seminariet i den periode, da H. O. C. Zinck virkede som syngemester ved teatret og som »Kongelig Musiklærer« ved det Blaagaard-Jonstrupske Skolelærerseminarium. Ja så utroligt det end lød, ville et rygte vide, at der på det gamle Jonstrup endnu i 1940'erne fandtes et stort, usorteret og ikke registreret nodemateriale, der i hvert fald delvis var så gammelt, at det kunne stamme fra Blaagaard.

Netop nu, da det biblioteksmæssige er inde i en ny og god udvikling på seminariet, så at også det her omtalte materiale endelig registreres og anbringes, hvor det hører hjemme, tør det godt røbes, at der virkelig fandtes en gammel musikalsk rodedyng i det fine nye seminarium. Det er vel ikke forbavsende, at der i en institution, hvor det arkiv- og biblioteksmæssige ikke tidligere var prioriteret særlig højt, uundgåeligt vil ske sådan noget. Den omtalte dyng var resul-

tatet af snart 200 års musikalsk virksomhed. Man havde her et sted, hvor alle lagde de ting, de ikke kunne identificere. Lejlighedsvis er der blevet rodet i det, og det endelige resultat var, at det lå i samme orden som et spil kort, der er virkelig godt blandet.

Det forbavsende, og det i højeste grad rosværdige, er, at dette blandede materiale af trykte og skrevne stemmer ikke er blevet smidt væk, men at det har overlevet flytningen, først i 1955 til Lundtofte skole, hvor det blev opmagasineret på loftet sammen med seminariets bibliotek og orgel og andre gode ting, og endelig i 1960 til det nye seminarium på Trongårdsvej i Lyngby, hvor det blev anbragt i et magasin. Den nu afdøde lektor Frede Enkegaard kunne dog bekræfte, at materialet endnu eksisterede og fortælle, hvordan jeg kunne få fat i det.

Jeg fandt ikke, hvad jeg søgte, men eftersøgningen havde krævet en vis sortering af det hele, og jeg fik i hvert fald det indtryk, at seminariet i sin tidligste periode havde været rammen om en musikalsk virksomhed, der både ved sit omfang og ved sin art var helt anderledes, end jeg havde forestillet mig det. Hvad der først og fremmest måtte interessere mig var, at Det kgl. Teaters syngespil-repertoire fra slutningen af det attende århundrede øjensynligt havde præget de musikalske aktiviteter på landets første skolelærer-seminarium på afgørende måde.

Tanken forekom mig at være nærliggende, fordi seminariets første musiklærer H. O. C. Zinck samtidig var syngemester ved Det kgl. Teater, men det var ikke muligt at finde denne opfattelse bekræftet noget sted indenfor den almindeligt tilgængelige skole- og musik-historiske litteratur, og opfattelsen mødte direkte modsigelse, når den blev fremført. Kun et eneste sted fandt jeg hos Zinck en bemærkning af mulig betydning i denne sammenhæng: »Er Theatersang vel overhoved gavnlig for den musikalske Opdragelse?«²⁾ Det er imidlertid ikke muligt udfra sammenhængen at afgøre, om udtalelsen er udtryk for, at han føler sig i tvivl om, at han har gjort rigtigt i at bruge »Theatersang« i sin undervisning, eller om han dermed kritiserer, at man i københavnske skoler lod eleverne synge de populære sange fra teatret i sangtimerne?³⁾

Det nodemateriale, jeg havde set på Jonstrup, var dog så interessant, at jeg måtte føle det nødvendigt at vende tilbage til det, da jeg igen fik tid. Da det imidlertid viste sig, at et vist kendskab til bag-

grunden for dets tilblivelse er nødvendigt for forståelsen af dets art og betydning, skal jeg prøve at samle, hvad jeg har kunnet finde af kendsgerninger.

Musikundervisning indføres på Seminariet på Blaagaard

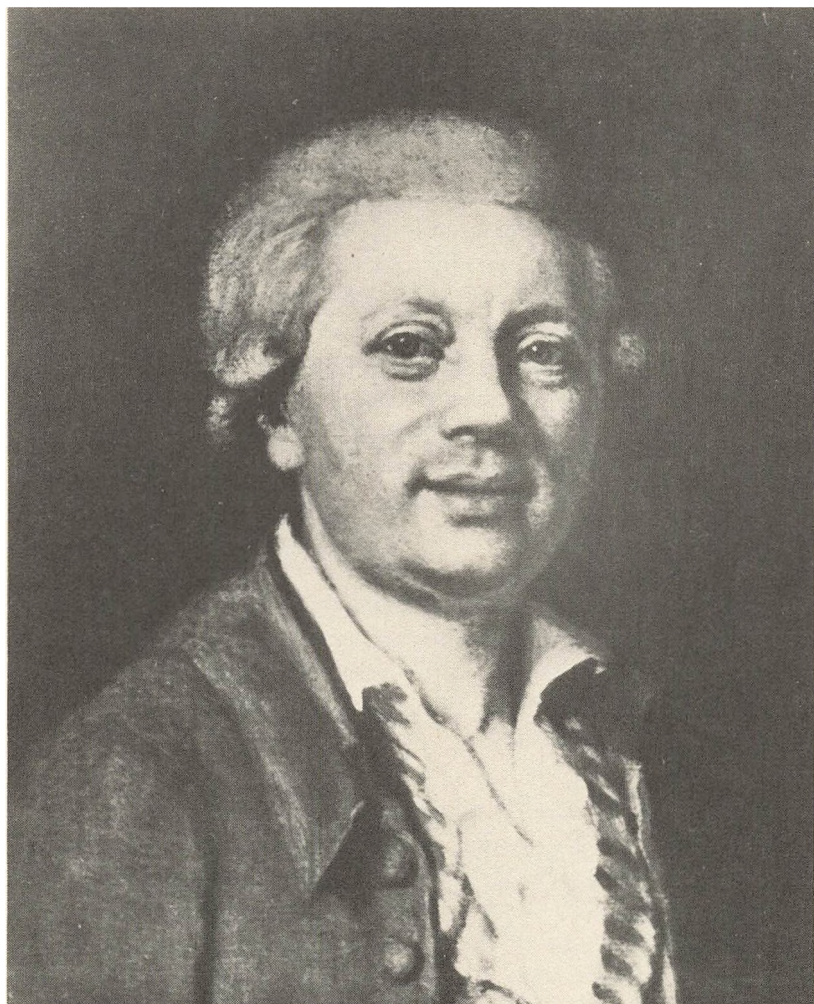
Det kongelige Skolelærer-Seminarium, der den 14. marts 1791 begyndte undervisningen i den tidligere kongelige lystgård, Blaagaard, var det første resultat af arbejdet i »Kommissionen for de danske Skolers bedre Indretning«, der i 1789 var nedsat af kongen blandt andet med den opgave at udarbejde en plan om »en Foranstaltning, der kan bidrage til at danne brugbare og duelige Skolelærere«.

Herhjemme var der på dette tidspunkt stort set enighed om, at man skulle føre oplysningstidens nye skoletanker ud i livet i den form, man kendte fra de tyske »filantropister«. De byggede på de ideer, som – inspireret af Rousseau's »Emile« – havde fundet en praktisk udformning hos pædagogen J. B. Basedow. De var med held blevet brugt som grundlag for de skoler, som den brandenburgske godsejer F. E. von Rochow havde skabt på sine godser, blandt andre skolen i Rekahn, som blev et valfartssted for danske skolefolk og det direkte forbillede for skolerne på Lindenberg og Brahetrolleborg.

Kronprinsen havde besøgt skolen i Brahetrolleborg og givet udtryk for sit »Velbehag« ved at tildele lærerne fortjenest-medailen, de to endda i guld. Også det seminarium, som på den berømte universitets-kansler J. A. Cramers initiativ havde begyndt undervisningen i Kiel i 1781, fulgte de samme principper. Alle, der skulle knyttes til det nye seminarium på Blaagaard, blev derfor sendt på studierejse til Rekahn, Kiel og Trolleborg for at sikre, at de havde kendskab til det, der dengang var »det rigtige«.

Alligevel adskilte seminariet på Blaagaard sig fra alle forbillederne på et punkt: Kommissionen havde placeret »det musiske«, repræsenteret ved musikken, på sin »Lections Plan for Underviisningen paa Seminariet« af 10. marts 1791, endda med 8 undervisningstimer ugentligt, to timer mere end noget andet fag.⁴⁾

Det var i god overensstemmelse med tidens tanker, at der også på det musikalske område måtte være brug for »oplysning«, men interessen for spørgsmålet blev som med et slag levende, da Det kgl. Teaters højt ansete kapelmester, J. A. P. Schulz offentligt fremlagde sine tanker i et lille skrift, der vakte modsigelse ved en temmelig



Syngemester ved Det kgl. Teater H. O. C. Zinck virkede som »kongelig musiklærer« ved det Blaagaard-Jonstrupske seminarium fra 1791-1811. Foto efter maleri af F. J. de Liuzincke. Jonstrup seminarium.

skarpt formuleret kritik af forholdene, som de var, men tilslutning til tanken om, at der burde gøres noget ved det.

Som det kan påvises er det en lille og snævert forbundet kreds,⁵⁾ der på højeste verdslige plan betyder noget i denne sammenhæng, og

Schulz's forbindelser til denne kreds er så åbenlyse, at man tør regne det for givet, at de tanker, han fremførte offentligt på tysk og dansk i 1790,⁶⁾ i forvejen havde været fremlagt mundtligt i denne kreds, der på den ene side ikke havde noget imod at deltage i bestræbelserne for at forbedre kirkesangen, men som på den anden side heller ikke ville være med til, at sang kun skulle være salmesang. Givet er det i hvert fald, at det ikke blev taget unådigt op, at Schulz offentligt gav udtryk for uforgribelige meninger på et tidspunkt, da kongen netop havde nedsat en kommission for at få en udtalelse om dette og andre spørgsmål af betydning for en kommende lovgivning om »de danske Skolers bedre Indretning«. Som baggrund for Schulz's forslag kan det nævnes, at musikinteressen i København netop nåede et højdepunkt med ikke mindre end 10 forskellige klubber og selskaber, der arrangerede offentlige koncerter. Hovedsagen er, at Schulz har fundet det rette tidspunkt og den rigtige form blev fundet i den danske udgave, så at de tanker om musikkens betydning, som han fremførte, blev vel modtaget og realiseret allerede året efter på Blaagaard.

Schulz hævdede, at man roligt kunne lægge de krav, som musikundervisningen ville stille til seminaristerne, oven i det, man i forvejen agtede at forlange af dem, fordi han regnede med, at »til Lykke for den Fordring ville den ingen Tvang koste, da Musiken allerede i og for sig selv er saa tillokkende«.

Syngemester H. O. C. Zinck blev seminarie-lærer

Schulz ønskede ikke at påtage sig arbejdet som musiklærer ved seminariet, og da han pegede på Det kgl. Teaters syngemester, H. O. C. Zinck som den, der bedst ville kunne løse opgaven, fulgte man hans råd. Zinck var 44 år, da han flyttede ind i sin tjenestebolig på Blaagaard, hvor han – helt usædvanligt for ham – slog sig til ro i ikke mindre end 9 år. Han var Sydslesviger og havde som elev af C. Ph. Em. Bach en fremragende musikalsk uddannelse som grundlag for sin store praktiske erfaring.⁷⁾

Da det er relativt begrænset, hvad der er bevaret af arkiv-materiale fra Blaagaard, er det ikke meget, man ved om musikundervisningen i de første år. Da der findes mange orkester-stemmer i det materiale, der nu er fundet, og da dette lader sig datere med stor nøjagtighed, kan det betragtes som en kendsgerning, at orkesterspillet indgik i seminaristernes uddannelse efter 1811, og det interessante

spørgsmål er derfor, om man har fulgt Schulz i hans ønske om, at de vordende skolelærere, udover undervisningen i »den praktiske Musik og den reene Folkesangs Elementer«, også skulle opøves i »de væsentligste Haandgreb i Spilling paa nogle af de fortrinligste Instrumenter«. Det kan i den sammenhæng nævnes, at dette åbenbart har været kommissionens mening, for det nævnes (åbenbart før Zincks udnævnelse) i den omtalte »Lections Plan« af 10/3 1791. Her siges det om musikundervisningen, at den fjerde eftermiddagstime på mandag, tirsdag, torsdag og fredag »øves Seminaristerne i Kirkesang, naar en Syngemester kan blive antagen«, men »Onsdag og Løverdage anvendes Eftermiddagen til Underviisning i Korkundskab, samt med Tiden Instrumental Musik, og det Tydske Sprog, naar Lærere dertil ere antagne«.4)

I forstander Jens Jensens beretning i anledning af seminariets 50-års jubilæum omtaler han en undervisningsplan, udarbejdet af lærerne som svar på kritik og godkendt af kommissionen i 1805.⁸⁾ Det, der her er nævnt, må altså være Zincks forslag. Det er helt skematisk men giver dog nogen oplysning. Der er regnet med 4 timers ugentlig undervisning igennem de 3 uddannelsesår, og disse timer anvendtes sådan:

- 1ste Aar: Begreb om Intervaller, Takt og Intonation, Nodekundskab m.v.
- 2det Aar: Eleverne øves i at synge enhver Koral efter Noder og de almindeligst forekommende udenad, at spille dem med Diskant og Bas; erholder Kundskab om Tonearter og Akkorder, og får Færdighed i at skrive smaa Musikstykker.
- 3die Aar: Øvelse i at kunne spille Korale fiirstemmigt, Kundskab om Melodi og Harmoni m.v.

Der nævnes intet om, hvorvidt der udover de her nævnte timer også er beregnet en eller to eftermiddage til praktiske musikøvelser, men da antallet af de timer, der nævnes i forslaget, er 40 ligesom i »Lections Plan«, er der altså også her 4 timer på onsdag og lørdag til rådighed. Jens Jensen omtaler også i sin redegørelse, at en bestemmelse ikke gælder for det, »som der undervistes i før og efter Skoletiden, f.Ex. Naturvidenskaberne og Musik«, men det kan godt hentyde til den enkelte seminarists undervisning i sang eller violin- og orgelspil.

Seminaristernes håndskrevne nodebøger

Som det andetsteds er nævnt, har man fra Zincks tid som musiklærer bevaret tekst- og nodebøger, som seminaristerne selv måtte skrive, da der på dette tidspunkt endnu ikke fandtes trykte sangbøger.⁹⁾ Indholdet er almindelige strofiske sange og viser i 2- og 3-stemmige udsættelser. Der er sange fra syngespil og der er klubviser, enkelte børnesange og nogle af de sange, der kom frem under og efter krigen, inspireret af begivenhederne. Desuden er der et repertoire af særlige »seminarist-sange«, oftest skrevet af lærerne til kendte melodier. Med undtagelse af den sidstnævnte gruppe genfindes en betydelig del af disse sange i O. D. Lützens »Huus og Skolesangbog« fra 1818. Om dette dækker, hvad Schulz kaldte »den reene Folkesang« ved jeg ikke, men på Blaagaard-Jonstrup kaldtes de i hvert fald »Folkesange«. Da sangenes overskrifter ofte er meget utydelige, har en renskrivning af indholdsfortegnelser til de foreliggende tekst- og nodebøger lettet overblikket over repertoiret, så at man med sikkerhed kan konstatere, at der ikke forekommer middelalder-ballader eller andet, som vi i dag ville betegne som »folkeviser«.

Senere har cand. mag. Jens Henrik Koudal, der netop beskæftiger sig indgående med Rasmus Nyerup og hans indsamling af folkelige viser, været så venlig at sammenholde mine lister med sit materiale, fordi der syntes at være en mulighed for en forbindelse. C. L. Strøm, lærer på Blaagaard 1801-1809, blev i 1806 gift med Nyerups datter Karen Marie, og man ved, at han var levende interesseret i Nyerups arbejde. Resultatet af Koudals gennemgang af materialet er, at der blandt de »folkesange« man sang på Blaagaard, ikke findes en eneste af de danske viser, der blev udgivet af Nyerup og Rasmussen i 1821, og en sammenligning med de ca. 170 første-linier af viser, som Lars Melsen i 1816 oversendte til Rasmus Nyerup, viser en eneste overlapning med visen: »Jeg elsked' en Pige, den Pige var skøn«.

En nærmere undersøgelse af de bevarede tekst- og nodebøger viser også, at de i hvert fald i nogle tilfælde er gået i arv fra de ældre til de yngre seminarister. De udgør derfor ikke noget pålideligt grundlag for vurderingen af repertoiret i den oprindelige ejers uddannelses-tid. I det teksthefte, der er dateret »Blaagaard den 16de October 1803« af G. Sinding, finder man således tekster, der ikke var skrevet på dette tidspunkt, for eksempel Grundtvigs »Mester Ole Vind«, »Kirkeklokken i Farum«, skrevet af C. J. Boye på Jonstrup i 1818.

Krigen 1807 og dens følger for undervisningen på Blaagaard

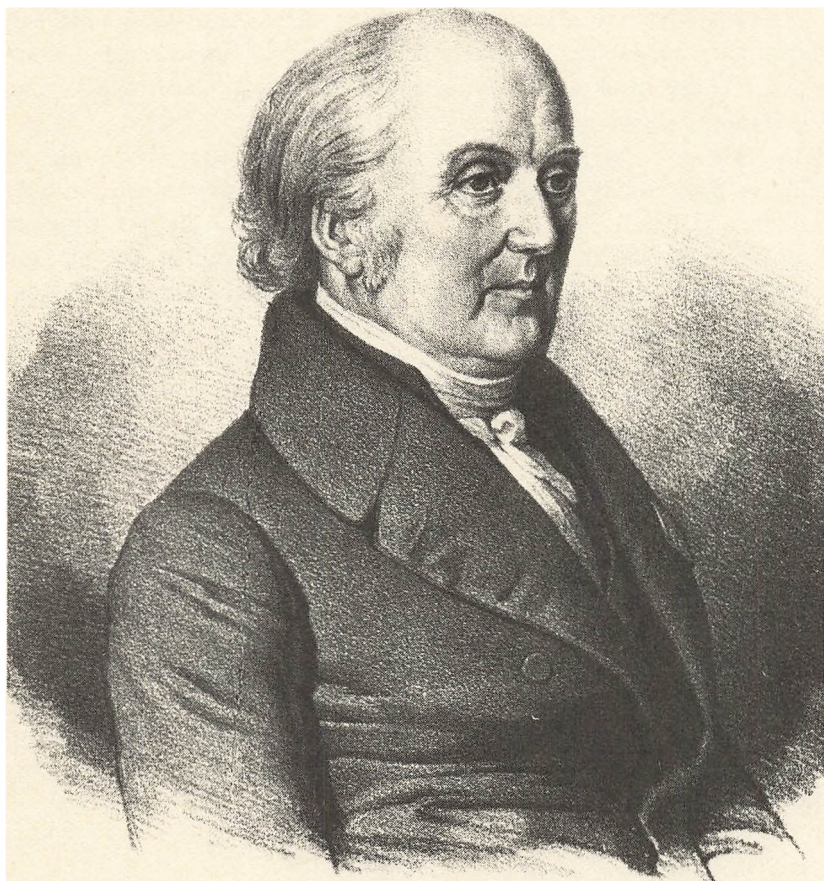
Krigsbegivenhederne i 1807 blev katastrofale for Blaagaard. De blev både voldsomme og langvarige, fordi mulighederne for at genoptage undervisningen ikke blev bedre af, at de fjendtlige engelske tropper drog bort, når de året efter blev afløst af – ganske vist venligtsindede – fransk-spanske tropper, der blev anbragt på Blaagaards område. Jacob Saxtorph, der uden nogen udnævnelse fungerede i førstelæreren J. C. G. Claussens stilling efter dennes død i 1801,¹⁰ nævnes altid som den, der utrætteligt arbejdede for at holde en vis form for undervisning i gang i en evig kamp for at finde et sted at være for de seminarister, der ikke var rejst hjem. Det nævnes at Zinck i hele perioden samlede seminaristerene og underviste dem i sit hjem, og han har jo i hvert fald haft bedre muligheder end de andre lærere i kraft af sin tilknytning til teatret og i kraft af sit organist-embede ved Frelsers Kirke. Et vidnesbyrd fra eksamen i 1809 nævner også, at den pågældende »har underviist ved Seminariets Skoler fra 1ste April 1808 til ult. Mart: 1809«,¹¹ og det betyder jo i hvert fald, at denne vigtige del af seminaristernes uddannelse lod sig gennemføre også i disse år. Seminariet dimitterede i hvert fald hvert år alle seminarister, der 3 år tidligere var blevet optaget, og antallet af antagne elever i årene 1808 og 1809 gik kun ned til henholdsvis 8 og 10 mod normalt 15.

Krigens ødelæggelser nævnes som regel som årsagen til, at skolekommissionen var meget nær på en beslutning om at nedlægge seminariet, og det er da også sandsynligt, at man i kancelliet, hvor man søgte med lys og lygte efter enhver mulig form for besparelse, ville have foretrukket denne løsning fremfor en genetablering af seminariet på Blaagaard eller et andet sted. Da kancelliet imidlertid intet havde at sige overfor en så fornem kommission som skolekommissionen, hvis den var enig, kan jeg ikke frigøre mig fra den tanke, at det for seminariet havde væsentlig betydning, at dets »direktion« altså skolekommissionen på det kritiske tidspunkt i virkeligheden var gået midt over, og at sproget på den verdslige og den gejstlige side af bordet havde udviklet sig på en måde, der må have gjort almindelig meningsudveksling meget vanskelig.

Skolekommissionen var jo i virkeligheden blevet nedsat i en helt anden verden: To måneder før stormen på Bastillen. Afstanden mellem medlemmernes synspunkter syntes på dette tidspunkt ikke at

have være uoverstigelige, og både biskop N. E. Balle og konfessionarius Chr. Bastholm har sikkert med god samvittighed kunnet skrive under på det oprindelige ordensreglement for seminariet, der i 1791 bestod af en række ret så stramme ordensregler »hvorefter samtlige Seminarister ... have sig at rette«, og som ganske køligt men temmelig barskt minder om, at seminariet ikke er uden indflydelse på deres fremtidsudsigter, hvis de ikke retter sig efter det. Nogle år senere kunne biskop Balle skrive med gyldighed også for Luthers katekismus: »Jeg formoder, at man i Eftertiden vil datere almeennyttig Oplysnings rette Begyndelse fra det Tidspunkt, i hvilket Spørgsmaalene først udelukkes af bøger for Ungdommen.«¹²⁾ Endnu i 1799 er alle skolekommissionens medlemmer underskrivere på den kommissionsbetænkning, der tilråder, at der oprettes en verdslig, faglig tilsynskommission som ansvarlig for folkeskolen. Desuden undlod kommissionen at udnævne en egentlig forstander for seminariet, fordi den selv ønskede at følge eksperimentet på nærmeste hold.

Meget taler imidlertid for, at det blev sværere og sværere at samarbejde med årene, og i de sidste år før krigen i 1807 må det have skabt dybtgående uoverensstemmelser, da biskop Balle i modstrid med kommissionsbetænkningen, der endnu ikke var behandlet, medvirkede til, at det brændende spørgsmål om et fagligt overtilsyn med skolen blev taget af bordet uden yderligere drøftelser i kommissionen. Det er ganske tydeligt, at man blandt kirkens mænd begynder at frygte, at omgangen med oplysningstidens ideer har været farlig. Bibelens svage placering og optagelsen af nye fag har på Blaagaard skabt »raisonnerende« skolelærere. Til gengæld ser man i de nationale følelser, der kom så stærkt til udbrud den 2. april 1801, noget nyt og værdifuldt, som bør fremmes med alle midler. Ingen af disse tanker interesserer den verdslige side af bordet, der også bevarer sin sproglige ytringsform stort set uændret, medens ganske særligt biskop Balles følelsesmættede retorik finder rig næring i begrebet »Gud-Konge-Fædreland«. Det er derfor ikke mærkeligt, at samtidigt med, at Balle tager afstand fra sine tidligere vildfarelser i forhold til skolelovene, finder han ordensreglementet for seminaristerne, som han også har skrevet under på, altfor koldt og nøgternt. Det er tydeligt Balles røst, man hører i det nye ordensreglement, der udsendes i 1806. Det giver hverken strengere eller klarere regler, men det forvandler autoritære ordensregler til en række samvittighedsspørgsmål



Forstander på Jonstrup seminarium Jacob Saxtorph. Litografi efter maleri af Christopher Faber 1838. Jonstrup seminarium.

for den fromme seminarist. Som bilag bringes § 1 af de to reglementer (i 1806 er den breddt ud over §§ 1-3).¹³⁾

Disse to reglementer giver i hvert fald et billede af en udvikling og siger noget om skolekommissionen, som den var, da Jacob Saxtorph blev valgt ind i den i 1807 – som tolk?

Det må have haft afgørende betydning, at Saxtorph på det kritiske tidspunkt som medlem af kommissionen fik lejlighed til at tale seminariets sag direkte overfor de mænd, der skulle træffe afgørelsen. Trods den mærkelige udtryksform bekræftes det af biskop Balle i hans tale ved indvielsen af seminariet på Jonstrup: »Hvor mange mødige Trin, for at tale og virke til Bedste for anfortroet Klenodie! Hvilken uafbrudt Paapassenhed baade ved Nat og Dag! Hvor megen Opofrelse, end af selv forhvervet Eiendom, til Pynt, saa at sige, for elsket Brud: thi var det ikke, som til Sulamith, vor Saxtorph beilede, saa tit han ivrede for sit kiære Blaagaard?«¹⁴⁾

Hvad der end er sket, og hvem der end har æren for det, så fandt man i hvert fald i skolekommissionen frem til en formel, hvorefter alle – ganske vist med vidt forskellige begrundelser – kunne forenes i troen på, at alt ville blive godt, hvis seminariet blev flyttet ud på landet. Den enige kommission kunne derefter uden store vanskeligheder vedtage og gennemføre flytningen til Jonstrup i 1809.

Det vigtigste ved denne beslutning synes at være, at kommissionen uden tab af prestige kunne benytte den fjerne beliggenhed som motivering for selv at træde tilbage og overlade den daglige ledelse til en virkelig forstander med den nødvendige bemyndigelse. Heldigvis kunne man også enes om hvem man turde betro denne betydningsfulde stilling, og samtidig med, at seminariet flyttede ind på Jonstrup modtog Jacob Saxtorph udnævnelsen, der gjorde ham til seminariets første forstander.

Hidtil ukendt nodemateriale fra Zincks tid

I forbindelse med omtalen af flytningen til Jonstrup skal det nævnes, at en del af det nu fundne materiale helt sikkert kan dateres til slutningen af 1700-tallet, men intet af det er anskaffet til brug ved musikundervisningen på Blaagaard. Der er en del materiale, hvis tilstedeværelse på Jonstrup kun kan forklares som en følge af, at Zinck, da han boede på Blaagaard i 1790'erne, deltog meget aktivt i det dengang blomstrende københavnske musikliv, som det udfoldede sig i de forskellige musikalske selskaber og klubber. Nogle af disse aktiviteter udfoldede sig på selve Blaagaard, der synes at have været et rimeligt opbevaringssted for nodematerialer, som Zinck i tidens løb benyttede i flere forskellige selskaber. Da alt, så vidt det var muligt, blev fjernet fra Blaagaard under krigen, er det vel ikke sand-

synligt, at disse nodematerialer er blevet liggende og derfra er gået direkte til Jonstrup. Snarere har Zinck taget dem hjem til sig under krigen, men da de fylder meget, forekommer det sandsynligt, at han har bragt dem til Jonstrup, hvor han ganske vist ikke kom til at bo men i hvert fald fik overladt en lejlighed.

Det fuldstændige opførelsesmateriale til Salieris passions-oratorium, udskrevet af hof-organisten Hans Hinrich Zielche engang i 1780'erne til opførelse i Christiansborg slotskirke, kan ikke have nogen forbindelse med seminariet, men det fandtes. Metastasio's italienske tekst er den eneste tekst, der findes i stemmerne, der iøvrigt er forsynet med de optrædende sangeres navne, alle sangere fra Det kgl. Teater. Værket er imidlertid senere blevet opført flere gange og så sent om i 1792 i Kronprinsens Klub, og dermed er vi fremme ved et tidspunkt, der passer med opbevaringen på Blaagaard.

Det samme gælder for et fuldstændig ukendt værk, der ifølge et trykt program, der fandtes i en af stemmerne, er opført i Det Kongelige militaire Selskab i 1793, og som ifølge indskrevne solist-navne må have været opført flere gange i løbet af den næste halve snes år. Det er en verdslig Cantata i 7 satser med tekst af P. H. Haste og musik af M. E. Grose. Den hedder »Morgenen«, og selvom det må indrømmes, at den forholder sig til Haydn's berømte oratorier som Frederiksholms Kanal til Verdenshavet, så bringer dette værk os dog tæt ind på livet af ånden og niveaueet i de musikalske selskaber i København i de år, da Jens Juel malede sine billeder, og C. F. Harsdorph byggede de palæer i Holmens Kanal, der nu er hovedsæde for et par af vores store banker.

Udover disse to store materialer fandtes solist-materialer med tilhørende akkompagnements-stemmer til dramatiske værker eller brudstykker deraf. Da de fleste aldrig har været opført på Det kgl. Teater, er det sandsynligt, at det er en koncert i en musikalsk klub, der har givet anledning til en påtegning som: »Morinville: Herr Frydendahl« på et klaverudtog med fransk tekst til en kvintet fra Monsigny's syngespil »Felix ou L'enfant trouvé«. Det samme må gælde for materiale til Paesello's opera »La molinara«, som andre steder var populær, men som herhjemme kun opnåede et par opførelser med tysk tekst ved sommerforestillinger i 1825. Padre Martini's »Una cosa rara« gik på Det kgl. Teater med titlen »Lilla eller Sjælden er Skjønhed og Dyd«. Da denne opera her foreligger i et klaver-udtog,

der viser, at det har været benyttet til et uddrag af værket og da akkompagnementet består i en trykt udgave, hvor orkestersatsen er reduceret til en stryge-kvartet, peger også dette materiale i retning af opførelse i et musikalsk selskab, der måske har kunnet udnytte, at de populære kunstnere havde indstuderet værket, men som ikke har kunnet bekoste engagementet af Det kgl. Kapel. Musikken er så enkel, at man alligevel har kunnet have fornøjelse af det nydelige og dengang så populære værk, som Mozart citerede i »Don Giovanni«.

En yderligere opremsning synes at være overflødig, da der kan henvises til den fuldstændige fortegnelse over alle de fundne materialer.¹⁵⁾ Det skal dog nævnes, at der findes et betydeligt antal instrumentale værker. Det er smukke stukne stemmer fra slutningen af det 18de århundrede, der ved deres smukke og gedigne indbinding og ved udskriften på stemmerne røber, at de hører hjemme i private samlinger fra tiden sammen med tilsvarende materialer, der findes i Det kgl. Bibliotek. Det er mest symfonier, skrevet af komponister af Haydn's generation, og af Haydn finder man de tidlige symfonier. 3 symfonier, op. 22 er indbundet for sig selv, men de seks symfonier op. 18 er trykt i tre hefter, der er indbundet sammen med 3 symfonier af G. Vanhal. Der er ingen grund til at nævne alle disse instrumentale værker her, da de er nævnt i de samlede repertoire-fortegnelse. Det, der i forbindelse med Jonstrup gør dem interessante er de indskrevne navne i stemmerne, der viser, at de har været i brug på Jonstrup i 1840'erne. Det er nydelig og ukompliceret musik, som er velegnet for amatør-orkestre, og man kan ikke udelukke, at de allerede af Zinck kan være blevet anvendt ved øvelser med seminaristerne, hvis de i »Lections Plan« angivne øvelser har fundet sted. Der kan ikke være tvivl om, at Zinck kan have disponeret over disse ting, selvom de ikke tilhørte seminariet.

På baggrund af Jens Jensens meget nøjagtige opgørelse af alt, hvad seminariet mistede på grund af krigsbegivenhederne,¹⁶⁾ må jeg anse det for helt usandsynligt, at det ikke skulle være nævnt, hvis seminariet havde mistet nodematerialer af betydning for undervisningen, og det er i så fald nærliggende at begrunde det med, at seminariet ikke dyrkede musik og sang udover det, der findes i de håndskrevne sangbøger.

Imidlertid foreligger der nu et betydeligt materiale af musik for solister, kor og orkester, og det kan dokumenteres, at dette materiale

har været benyttet flittigt i årene 1812-18 i overensstemmelse med de tanker, som Schulz havde fremsat om skolelærernes musikalske uddannelse. Jeg skal senere vende tilbage til spørgsmålet om, hvorvidt man allerede gjorde det samme i Zincks tid. På dette sted vil jeg dog gerne bemærke, at mangelen af nodemateriale ikke kan tages som bevis for, at det ikke har været gjort.

På Det kgl. Teater afholdt man endnu på den tid meget få prøver. Det påhvilede sangere og skuespillere selv at lære og selv at vedligeholde kendskabet til de partier, der med kort varsel og en enkelt prøve kunne dukke op på repertoiret. Ved hver sæsons begyndelse var det derfor nødvendigt, at alle blev gjort bekendt med, hvilke stykker, der i løbet af den kommende sæson kunne tænkes at dukke op på repertoiret. Jeg anser det derfor for sandsynligt, at hvis han bare gik udenom stykkerne på sæsonens repertoireplan, kan det ikke have været vanskeligt for Zinck at låne nodemateriale på Det kgl. Teater, og det kan end ikke have givet transport-problemer. Seminaristerne besørgede i udstrakt grad budtjeneste for seminariet og for lærerne, og det kan ikke have været svært at finde en, der gerne gik fra (det nuværende) Blågårdsgade til Kongens Nytorv med den chance, det måske kunne give ham, for at snuse til den syndige teater-atmosfære.

I slutningen af september 1809 flyttede seminariet til Jonstrup, og dermed opstod også på dette punkt en helt ny situation.

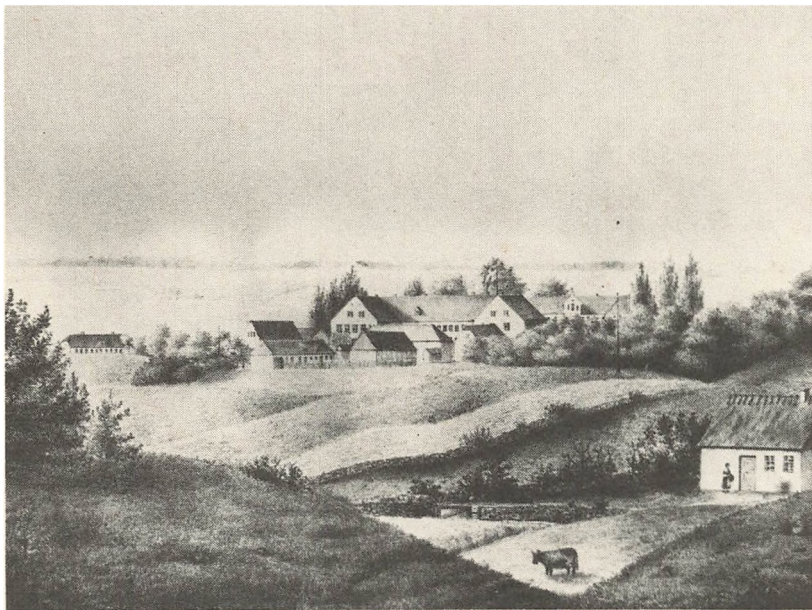
Musikundervisningens fortsættelse på seminariet på Jonstrup De første år – Zinck fortsætter som musiklærer

I 1809 var Jac. Saxtorph 38 år. Som de øvrige i den første generation af seminarielærere var han skolemand. Han havde taget den store filologiske eksamen, der var den første skoleembedseksamen herhjemme. Ved ansættelsen på Blaagaard i 1799 havde han mange års praktisk erfaring som lærer, fordi han allerede i sin studietid fra 1792 var knyttet til sin gamle skole som 2den lektie-hører og efter sin eksamen i 1795 som 5te lektie-hører. På Blaagaard underviste han i »naturvidenskaberne« og i de »matematiske« fag og lejlighedsvis også i historie og geografi.

For mig at se er det vigtigste ved udflytningen til Jonstrup, at seminariet endelig får en forstander, der fagligt og menneskeligt er kvalificeret til at påtage sig opgaven.

Tidspunktet kunne ikke være mere uheldigt, fordi kancelliet tilsyneladende beskæftigede sig meget lidt med, hvad der var rigtigt og rimeligt, hvis der kunne findes en billigere løsning. Alligevel lykkedes det Saxtorph at få tingene til at fungere og at skabe de omgivelser, som senere generationer priste i høje toner. Det ret så bare område blev beplantet med hegn og haver for lærere og elever, og seminaristerne leverede arbejdskraften. I alt, hvad der foregår på Jonstrup i Saxtorphs tid, fornemmer man hans hånd, og der tegner sig et billede af en leder, der har haft evnen til at samle alle gode kræfter om en indsats, som gav deltagerne en følelse af, at den tjente til gavn for både den enkeltes og det fælles formål. Han havde også evnen til at finde de rigtige mennesker, og uden af kunne skaffe dem stillinger, fik han dem dog knyttet til seminariet. V. J. Gehl, dimitteret fra seminariet i 1809, uddannede sig derefter ved professor Nachteggall's gymnastiske institut, og han bidrog til kongens udtalte velbehag ved her at »svømme 6.600 Alen uden at hvile udi en Tiid af 3 Timer og 25 Minutter«. Saxtorph fik ham knyttet til Jonstrup som lærer i gymnastik og svømning ved at skaffe ham lærerstillingen ved skolen i Maaløv, der senere blev seminariets øvelses-skole med Gehl som vejleder for seminaristerne. O. J. Gebauer, der blev dimitteret i 1811 var færdiguddannet som gartner ved Akademiets have, før han kom på seminariet. Allerede i sin uddannelsestid var han den, der ledede de store beplantningsarbejder så udmærket, at seminaristerne ikke kun havde slæbet men også lærte glæden ved at se, at tingene lykkes og gror, når de gøres på den rigtige måde. Efter sin eksamen blev han seminariets lærer i have dyrkning, da det lykkedes Saxtorph at få ham anbragt som lærer ved Stenløse skole. Da de blev ansat, var de friske unge mennesker, der ikke regnede det for noget at gå nogle kilometer et par gange om ugen, og det ændrede sig ikke med årene. I en menneskealder var den undervisning, de gav i hver sit fag, regnet for mønstergyldighed.

Saxtorph havde været medlem af skolekommissionen siden 1807, og ingen har bedre end han haft kendskab til de store modsætninger, der næsten umuliggjorde arbejdet der. Han har helt naturligt haft forståelse for synspunkterne på begge sider af bordet. Ligeså lidt som folkene i Efterslægtsselskabet har han været irreligiøs, og hans forhold til Henrik Kampmann, der var sognepræst i Værløse og Farum og en ven af Edv. Storm, bliver godt og hjerteligt. På den anden side



Det Blaagaard-Jonstrupske seminarium med beplantninger og marker efter udflugtningen til Jonstrup. Foto efter maleri. Jonstrup seminarium.

svigter han på intet tidspunkt sin ungdoms idealer, som er stærkt præget af filantropismen. Saxtorph har ikke udelukkende ønsket at uddanne fromme religionslærere. Han ville gerne udvikle deres sans for, at livet også har andre sider. Hans egne fag var »real-fagene«, der i disse år beskæftigede sig med »verdensordenen« og skabningens forunderlige mangfoldighed. Ved gymnastik og svømning skulle de lære at kende og at bruge deres krop, og han mente ikke, de tog skade af at bruge deres unge kræfter ved havearbejde, når der var en mening med det.

I 1809 var det endnu ikke klart, at kirken faktisk havde vundet slaget om magten over skolen, og der har været en idé i at bekæmpe ensidighed i udviklingen ved at prøve at fremvise gode resultater af en indsats på alle de områder, der tilsammen skulle gøre seminaristerne egnede som lærere for levende menneskers børn.

Det er min overbevisning, at denne opfattelse af Saxtorph og hans indsats på Jonstrup bekræftes på væsentlig måde af det billede af den musikalske virksomhed i hans tid, som kan tegnes ud fra kendskabet

til det fundne nodemateriale, der kan suppleres ved fundet af andre hidtil upåagtede kilder.

For mit eget vedkommende tillader jeg mig at regne med, at alt det praktiske arbejde har lagt fuldstændigt beslag på Saxtorph i de første par år på Jonstrup. Det må have været temmelig fortrædeligt at skulle indrette den tidligere fabrik til seminarium uden midler til at gøre det ordentligt. Alligevel begyndte Saxtorph forfra på de områder, der allerede er nævnt. Denne første fase regner jeg for afsluttet den 29. april 1811. På denne dag bliver Saxtorphs femte datter døbt Ernestine Christiane, opkaldt efter de to høje faddere, greverne Heinrich Ernst Schimmelmänn og Christian Ditlev Frederik Reventlow. De to berømte mænd har næppe været der siden indvielsen i oktober 1809, og det ser faktisk ud, som om Saxtorph efter 1½ års anstrengelser har opnået et resultat, som han kan være bekendt at vise frem og at han benytter familiebegivenheden som anledning til at lokke de to herrer til Jonstrup med det resultat, at kirkebogen er ved at revne af deres mange titler. Jeg regner det også for typisk for det saxtorphske hjem, at dette ikke forhindrer, at hans to medlærere T. D. Roeskilde og J. N. Schow også er faddere foruden en veninde til fru Saxtorph, »frue Bendsen, Herr Lieutenant Bendsens Kone fra Kiøbenhavn«. Da barnet blev hjemmedøbt på Jonstrup har de altså alle uden hensyn til rang og stand udgjort selskabet ved en familiefest.

Ved udflytningen til Jonstrup begyndte alting ligesom forfra. Udover de nye lærere Gehl og Gebauer, som Saxtorph havde knyttet til sig, var også begge hans tidligere medlærere blevet afløst af de nye, Roeskilde og Schow.

På det musikalske område gik det imidlertid ikke så godt. Til alles overraskelse havde den nu 63-årige Zinck ønsket at fortsætte som musiklærer ved seminariet. Han havde derfor søgt og opnået en aftale med teatret og fået omlagt sin tjeneste der, så at han kunne tilbyde seminariet sin fortsatte tjeneste, hvis man kunne indrette det sådan, at alle hans forpligtelser kunne afvikles på lørdage og mandage. Man ved ikke, hvad Saxtorph har ment om denne ordning, der var meget uhensigtsmæssig for seminariet, men kommissionen godkendte den, og ved indvielsen af det nye seminarium udtale biskop Balle mange smukke ord i den anledning, og Zinck blev samtidigt udnævnt til professor.¹⁷⁾

Zincks afsked

Ordningen fik dog ikke nogen lang levetid. Smidig har Zinck jo næppe været i forhold til problemer, der på grund af flytningen måtte løses anderledes end tidligere. I hvert fald synes han at have haft svært ved at få det hele til at fungere. Dette udløser en udtalelse fra kommissionen, der har »Anledning at befrygte, at Seminaristerne ej gjøre de sædvanlige, skjønne Fremskridt i Musik og Sang som tilforn«. Der fulgte derefter en drøftelse mellem Zinck og Saxtorph, og resultatet blev, at Zinck efter eget ønske søgte og fik bevilget sin afsked. Han afgav sin lejlighed på Jonstrup med udgangen af september 1811.

Zincks betydning må dog ikke undervurderes. Joakim Larsen er ganske vist sikker på, at Zincks undervisning gik »meget for vidt i Musikteori«,¹⁸⁾ men dels må man ikke se bort fra, at han derved realiserede de ideer, som Schulz havde vundet tilslutning til, dels at det på netop det tidspunkt var af betydning, at de bedste af hans elever blev kvalificerede til at udfylde musiklærerstillinger ved seminarierne på udmærket måde. Andre blev som de begavede Erslevbrødre gode organister og musiklærere og bidrog på den måde til den forbedring af kirkesangen, der også for Schulz var meget betydningsfuld. De musikalsk begavede og interesserede elever har hos Zinck kunnet få en undervisning, som disse unge mennesker fra gårdmands- og lærer-hjem ellers aldrig kunne have opnået i et samfund, hvor de ligeså kvalificerede lærere var at finde i stillinger som Kongl: Kammermusicus, Kongl: Hoforganist, Kongl: Kapelmusicus eller Kongl: Kapelmester. Der har dog utvivlsomt været noget irriterende ved Zinck, og når afstanden imellem elevernes forudsætninger og det, han forventede, var for stor, har det haft en katastrofal virkning. Forstander Jens Jensen skriver i 1841, at det sikkert er rigtigt, at »han stundom har talt og sværmet for døve Øren«,¹⁹⁾ og han underbygger dermed troværdigheden af Jan Maegaards præcise karakteristik: »Der er næppe tvivl om, at Zinck har snakket folk ihjel (hans skrifter modsiger ikke Oehlenschläger på dette punkt). Han har villet gøre stoffet populært ved uendelige definitioner.«²⁰⁾

Hvorfor det gik skævt for Zinck på det sidste, kan man jo kun gætte på. Hvis man ser på, hvad der sker efter hans afgang, er det i hvert fald en kendsgerning, at hvadenten årsagen har været nødvendigheden af at fortsætte den tidligere praksis, eller den har været

Saxtorphs ønske om at omlægge musikundervisningen, så har seminariet stået i en situation, hvor mangelen af nodemateriale var katastrofal. Det har været en utænkelig tanke, at Zinck skulle optræde i en nodeskrivers rolle, og anvendelsen af nodeskrivere ville kræve, at der forelå partiturer at skrive efter, og det ville iøvrigt koste i hvert fald 50 Rdlr. pr. nummer (at sammenligne med Zincks årsgage, der i 1809-11 blev forhøjet til 240 Rdlr.). Den tanke, at Zinck skulle have forsøgt at basere en undervisning på de vokal-værker, der er omtalt, regner jeg for utænkelig, men ikke, at han har erklæret det for ugørligt at arrangere, hvad Saxtorph senere kaldte »musikalsk Forfriskning« på Jonstrup.

Rasmus Andersen bliver musikleærer

Som »den agtværdige Professor« Zincks efterfølger vælger man den 22-årige Rasmus Andersen, der i 1809 var dimitteret fra Blaagaard. Han tilhørte altså netop en årgang, der var ramt af krigen i 1807 og dens følger for seminariet. Man ved, at seminaristerne under Københavns besættelse og bombardementet gjorde tjeneste i byen, ved vagttjeneste blandt andet. Efter kapitulationen var Blaagaard dog stadig så stærkt belagt, at de ikke kunne flytte tilbage, og i denne situation blev det hele særlig kompliceret, fordi Blaagaard jo var et internat. Saxtorph måtte derfor bede en del af seminaristerne om at rejse hjem. Blandt de 16, der blev tilbage, var Rasmus Andersen, og da musikundervisningen som omtalt gik temmelig uforstyrret videre, er det måske en af grundene til, at Rasmus Andersen i løbet af sine tre uddannelsesår nåede at lære alt det, der blev brug for på Jonstrup i de følgende år. Det omtales flere steder som en kendsgerning, at Rasmus Andersen også privat havde fået undervisning hos Zinck.²¹⁾ Jeg har ikke kunnet finde belæg for det men anser det dog for sandsynligt. Efter sin eksamen rejste han til Jylland i et år, men derefter blev han lærer i Skovlunde og kan altså i året 1810-11 meget let have været i forbindelse med Zinck. Han har i hvert fald lært mere om instrumentation, end det har været muligt at opnå som elev på Jonstrup.

I det bevarede materiale fra eksaminer i Zincks tid findes en hel del af Zincks personlige bemærkninger.²²⁾ De er ofte barske, og han giver altid meget lave karakterer. Desværre har jeg ikke kunnet finde Zincks personlige votum om Rasmus Andersen, men hans endelige

J.H.S.S.

No 1 Chor.

Violoncello
Fagot

Violin I
Violin II

Vida

Salto

Canto

Bass

Gods Land Din Guds Land
Den Guds Land Din Guds Land

Den Guds Land Din Guds Land

Rasmus Andersens nodeskrift, naturlig størrelse. Festen i Valhal. Jonstrup seminariums arkiv.

vidnesbyrd indeholder kun et ug i skønskrift og ellers en række mg'er, men ingen karakterer i sang og orgelspil. Det endelige votum er dog, at hans opførelse har været »Meget Roesværdig« og at han anses for »Meget Duelig«, og at »Han synger og spiller meget godt«, det vil sige til mg.²³⁾ Meget taler for, at der to år senere må have været andet end dette vidnesbyrd – som for eksempel resultatet af en privat undervisning hos Zinck – som kunne fremhæves til gunst for, at netop Rasmus Andersen burde foretrækkes.

Tidspunktet for Rasmus Andersens ansættelse synes at falde sammen med, at forstander Saxtorph er nået frem til at beskæftige sig med, hvad han selv betegner som seminaristernes »intellektuelle og moralske Dannelse«. Som ægte barn af oplysningstiden var Saxtorph ikke i tvivl om, at medfødte æstetiske anlæg – sammen med utallige andre anlæg – slumrede i alle mennesker, så at man kun behøvede at vække dem og derefter kunne udvikle dem i overensstemmelse med Schulz's tanker om, at musikken kunne »formilde Sæderne, forædle Følelserne, udbrede Fryd og Selskabelighed blandt Folket, og overhovedet have stor Indflydelse paa den moralske Characters Dannelse«. ⁶⁾

Det fremgår af det eksisterende nodemateriale, at en meget betydelig part af Rasmus Andersens forpligtelser har været nodeskrivning.

Det hidtil ukendte nodemateriale

Det interessante ved materialet er, at det giver et billede af et repertoire, der er skabt af seminariet til brug på seminariet, uden at det direkte kan siges at have været brugt ved undervisningen. En betydelig del af repertoiret kan dateres, dels ved angivne årstal for udskrivningen, dels ved arten af de anvendte materialer, og de mange indskrevne navne i stemmerne giver oplysning om tidspunkter, hvor det i hvert fald har været i brug. Endelig har det heldige fund af andre kilder gjort det muligt at påvise nogle særlige lejligheder, hvor »det jonstrupske musikliv« har givet sig i lag med løsningen af endda meget store musikalske opgaver. Af materialet fremgår det direkte, at det altsammen er skrevet af én mand. Udfra skriften kan det påvises, at det er Rasmus Andersen, der igennem det meste af sin tid som musiklærer (1811-1851) har måttet ofre en stor del af sin tid på arbejdet med at udskrive og vedligeholde det store materiale. En

meget stor del af materialet er allerede skrevet før 1818, da Saxtorph forlod Jonstrup. Opgaven har været at omsætte værker, der er skrevet for blandet kor og et orkester af Det kgl. Kapels daværende størrelse for den besætning, der var til rådighed på Jonstrup. Materialet viser, at Rasmus Andersen har været i stand til at løse opgaven på udmærket måde. Hans omhyggelighed fremgår af, at der findes en række partiturer, som viser, at han først har afskrevet værkerne i deres oprindelige form, og udfra den har han så lavet sine bearbejdelser af større eller mindre dele af værkerne, når der var brug for dem. Selve dette skrivearbejde har et omfang, der viser at Rasmus Andersen ikke blot har været flittig men også dygtig til at tilrettelægge sit arbejde, og jeg tør for mit eget vedkommende godt gætte på, at han har reserveret et par faste timer hver eneste dag, hvor han skrev noder.

I betragtning af, at det hele er skrevet af en og samme mand, er det mærkeligste træk ved materialet, at det er så uensartet, at en del af det lever op til de strengeste professionelle fordringer, medens andet ikke engang kan betegnes som stemmer men må kaldes »lapper«, som ikke et menneske kan tage højtideligt, men som endda har været brugt i årevis. Den hjælp, der andre steder er at hente i node-skriverregnskaber, eksisterede ikke i dette tilfælde. Bagefter kan man sagtens være klog og se det i lyset af de skiftende tider og de skiftende arbejdsforhold, som Rasmus Andersen kom til at opleve i sine mange år på Jonstrup, men i første omgang virkede det højst forvirrende, fordi det var tydeligt, at der ikke var tale om en udvikling fra det dårlige til det bedre. Det skal derfor nævnes, at når det nu tør siges, at der kan tegnes et klart billede af forløbet, så skyldes det dels, at det meste har kunnet identificeres udfra den indskrevne sangtekst, når der manglede de ellers sædvanlige oplysninger på stemmerne, dels, at alle indskrevne navne på de seminarister, der i årenes løb har brugt stemmerne, kunne sammenholdes med håndbogen »Den jonstrupske Stat«, der indeholder oplysninger om alle lærere og dimittender fra perioden 1790-1891.²⁴⁾

Da teksten betød så meget for udredningen af alt dette, blev det også opklaret, hvad man i næsten alle andre tilfælde ville overse, at der i flere værker fandtes indskrevet to tekster, så at der udover den oprindelige tekst til en duet for de to elskende i Naumanns opera »Cora« (Naadig Himlen til os skuer / Den har hørt vor bange Røst

/ Gud velsigne selv de Luer / Som han tændte i vort Bryst) også findes teksten: Komme skal engang Guds Rige / Saa har vor Forløser sagt / Mørkets onde Hær skal vige / Naar Tidsfylden er fuldbragt.

Mange ting lod sig dog ikke forklare ud fra nodematerialet alene, men det viste sig, at der i Jonstrups ældste arkivmateriale i Landsarkivet for Sjælland²⁵) fandtes meget, som jeg ikke har set omtalt tidligere, og som besvarer mange væsentlige spørgsmål. Det synes derfor at være hensigtsmæssigt at omtale fundene i Landsarkivet først, fordi det derefter er muligt at gennemgå nodematerialet uden omtale af de ikke mere eksisterende problemer og de gisninger, der tidligere var knyttet til dem.

Nye oplysninger fra Det Kongl. Blaagaard-Jonstrupske Skolelærer-Seminariums arkiver

En meget væsentlig kilde, ikke kun i denne sammenhæng men overhovedet, udgør mappen med »Saxtorph'ske Koncepter 1806-18«. Under den 10. Febr. 1816 finder man her konceptet til en »Underdanigst og ærbødigst Beretning om det jonstrupske Skolelærer-Seminarium, afgivet efter det Kongl. Danske Cancellies Ordre af Saxtorph«.

Denne indberetning er et beundringsværdigt dokument. Når man tænker på, hvad der blev præsteret af spytslikkeri i denne periode, er det forbavsende at møde noget, der er blottet for falsk beskedenhed.

Saxtorph vedkender sig pligten til i alle tilfælde at få det hele til at fungere på de til enhver tid eksisterende betingelser. Der er dog ikke levnet den allermindste plads for tvivl om, at han som fagmand er den, der ved, hvordan det skal gøres, og at det er hans pligt at påpege, at mangelen på de nødvendige undervisningsmidler ofte gør det urimelig svært. Han nævner ting, som kommissionen selv har anset for nødvendige. Nogle af dem er i sin tid anskaffet men er mistet under krigen uden at blive erstattet, andre er bare blevet glemt. Der er tale om helt rimelige ønsker, og han føler ikke den mindste grund til at tigge. Der nævnes et stumt klaver med pedal til øvelsesbrug for dem, der lærer orgelspil, en flåde eller båd, så svømmelæreren kan slippe for at stå i vandet i timevis medens han hjælper den ene elev efter den anden,²⁶) og han minder om nogle træer, »300 Kjærne-Stammer«, som er lovet ham til udplantning, og da han åbenbart ved, hvordan man plejer at reagere, tilføjer han med det samme,

at han har prøvet at dyrke dem selv, men at de bliver ædt af dyrene om vinteren. Han lægger ikke skjul på, at han anser seminariets økonomiske forhold for håbløse og påpeger, at de kunne afhjælpes, hvis man ved ledighed ville besætte sognepræste-embederne i nabo-sognene med seminariets lærere og lade en del af indtægterne gå til seminariet.

Saxtorph har udmærket godt vidst, at det ikke var, hvad kancelliet forventede at modtage, men han udformer hele sin beretning, som om det er en selvfølge, at kancelliet har bedt om den for at blive underrettet om, hvad der i fremtiden kan gøres til seminariets bedste og på hvilke punkter, man bedst vil kunne gøre en indsats.

I den her foreliggende sammenhæng er det væsentligste afsnit det, hvor Saxtorph omtaler betydningen af »de af Naturen medgivne æstetiske Følelsers Opvækkelse og Skjærpelse«. Det hedder: »Forfriskning efter Arbejdet behøver Seminaristerne«. Han vender sig skarpt imod dem, der mener, at seminaristernes arbejde er så afvekslende, at det er »forfriskende« i sig selv, idet han påpeger, at alt, hvad der af andre er fastsat til bunden tid og sted, har et moment af »tvang« i sig, og at det iøvrigt er og bliver arbejde. Han er altså på dette punkt langt mindre naiv end Schulz og andre pædagoger fra oplysningstiden, der oplevede de sørgeligste skuffelser, fordi deres undervisning ikke blev modtaget som Manna fra himlen af oplysningshungrende elever. Mange havde som Schulz den opfattelse af deres fag, at det »allerede i og for sig selv var saa tillokkende«, at tilegnelsen ikke blev regnet for arbejde.⁶⁾

Også på dette punkt er det som om Saxtorph på forhånd kender reaktionen på det, han siger og derfor med det samme besvarer den ved at præcisere, at for ham er deltagelse i undervisningen en pligt og et arbejde, der ikke kan have forbindelse med det, han kalder »Aands Forfriskning«, som på den anden side heller ikke består i hvile »men i at have for en Tiid frie Raadighed til at anvende sine Siæleevner paa en selvvalgt Gienstand«.

Det er en sådan »Forfriskning«, der skal føre seminaristerne frem til en videre intellektuel og moralsk dannelse, og det gør ham ondt at konstatere, at seminariet fuldstændig savner de midler, som det ville være rimeligt at kunne stille til rådighed for enhver, der ønskede at benytte sig deraf.

Saxtorph fastslår, at seminaristerne navnlig i vinterhalvåret har et

stort behov for læsning, som seminariet ikke kan imødekomme, fordi Conferentsraad Moldenhawer som bibliotekar ved Det store kongelige Bibliotek har misligholdt en truffet aftale om, at man derfra skulle sende dubletter af egnede danske bøger til seminariet.²⁷⁾ Kun én gang i løbet af de 25 år har seminariet modtaget en stak bøger og pjecer, i alt 443, hvoraf de fleste var enten defekte eller uindbundne, så de blev slidt altfor hurtigt op, og i Cancelliet ved man meget vel, at seminariet ikke har råd til at lade noget indbinde. Ganske uærbødigt henstiller Saxtorph derfor, »at det høye Collegium saa snart som mueligt vil udfinde de dertil passende Midler«.

Saxtorph taler derefter om kunsten som en kilde til »Forfriskning«, og han taler med varme om musikken, idet han ærbødigt håber på det høje Collegiums tilslutning til den opfattelse, at netop i seminaristernes tilfælde, hvor musikken har betydning i deres fremtidige gerning, er der ingen anden kunstart, der er så velegnet til deres »Forfriskning« som musikken. »Men ogsaa her maa Seminariet beklage at savne det fornødne, og at de Bestræbelser og møjsommelige Arbeide med Nodeskrivning, som dets utrættelige Musiklærer har anvendt og endnu stedse anvender paa at samle hensigtssvarende Materialier, og udenfor de egentlige Undervisningstimer anwise og opmuntre Seminaristerne til at betiene sig af dem, standser saare betydeligen ved den totale Mangel, her er paa de fornødne Instrumenter, dem man sjælden kan vente, at Seminaristerne paa nogle enkelte heel maadelige Violiner nær, medbringe, eller have Raad at anskaffe.

Ved Hjælp af laante Instrumenter er Seminariet for Øyeblikket istand til i sine Forfriskningstimer til Afvexling at anstille Musikøvelser saavel af smaa Instrumental-Sager, som af passende Vocalmusik, fornemmelig Chor, Hymner o. d. l. ledsaget af 7 à 8 Instrumenter; men naar enhver tager sit Laan tilbage, og de Seminarister, som for Øyeblikket ere her, afgaae og tage deres Instrumenter med, falder denne heele Øvelse bort, og de dertil saa møjsommeligens samlede Materialier ligger ubrugte til ingen Nytte«.

Det sker så sjældent, at det opleves som et mirakel, når man på ét sted finder klare og nøjagtige svar på så mange spørgsmål. Det kan altså herefter betragtes som en kendsgerning, at den musikalske virksomhed på Jonstrup i 1816 dels bestod i undervisningen i eksamensfagene, dels havde karakteren af »Forfriskning« i form af øvelsesti-

mer, hvor man dyrkede mindre instrumentale værker og værker for kor og et lille orkester. Udover at forklare, hvad det fundne materiale skulle bruges til, er Saxtorph desuden så venlig at bekræfte, at det hele er skrevet af seminariets »utrættelige Musiklærer«.

I de materialer, som jeg regner for de tidligste, er orkesterbesætningen: Violin 1, Violin 2, Viola, Violoncello, Fløjte 1, Fløjte 2 og Fagot. I nogle få tilfælde findes der desuden en cembalo-stemme, men det er nok sandsynligt, at der i alle tilfælde har været spillet »klaveer« efter partituret af den, der ledede musikken. Det passer udmærket med Saxtorphs oplysninger om, at flere af seminaristerne havde violiner, og da fløjten på dette tidspunkt var et meget dyrket amatørinstrument, lyder det sandsynligt, at de seminarister, som »afgaae og tage deres Instrumenter med«, har spillet fløjte, også at der kan have været en, der havde en cello. Fra Det kgl. Kapel har seminariet lånt en bratsch og en fagot. Bratschen har været nødvendig for at man i hvert fald havde en strygekvartet at bygge på, og stemmerne viser, at fagotten først og fremmest bruges som fordobling af celloens stemme. Den har meget sjældent en selvstændig rolle men har erstattet den manglende kontrabas.

Om materialet i Landsarkivet for Sjælland skal det endnu nævnes, at det selvfølgelig er en stor mangel, at der savnes regnskabsmateriale. For perioden 1806-39 er der intetsomhelst, og det er ikke muligt at konstatere om der for eksempel har været engageret professionelle musikere ved seminariets officielle jubilæums-fester.²⁸⁾

De vigtigste oplysninger findes spredt i den ikke-registrerede korrespondance. Som svar på sit nødråb ved 25-års jubilæet modtager seminariet udover tilladelsen til at beholde de lånte instrumenter yderligere nogle klarinetter, en obo, endnu en fagot og en piccolo og et halvt år senere to valdhorn fra Det kgl. Kapel.²⁹ At disse instrumenter ikke mere kunne opfylde de krav, som stilles af professionelle musikere, der i enhver henseende byder instrumenter en top-belastning, betyder ikke, at de ikke har kunnet gøre god fyldest på Jonstrup. Et brev, underskrevet af 5 generaler personligt, er en så sjælden ting i et seminarie-arkiv, at det bør nævnes. De tager i fællesskab ansvaret for, at Jonstrup seminarium får tilladelse til at låne et sæt pauker fra Københavns arsenal.³⁰

Et kvartbind med en »Fortegnelse over de Bøger, som tilhøre Seminariet paa Jonstrup«, der er afsluttet i 1860, er interessant, fordi

den er påbegyndt langt tidligere, men bøgerne er indført på en sådan måde, at det er muligt at se, hvad der fandtes, da fortegnelsen blev påbegyndt, og stort set også den rækkefølge, i hvilken de andre bøger er blevet indført. Hvis det ud fra håndskriften kunne bestemmes, hvem der har påbegyndt fortegnelsen og dermed også det omtrentlige tidspunkt, ville den sikkert kunne fortælle en hel masse, men jeg har ikke kunnet ofre tid på det. Det er vel sandsynligt, at det er en af lærerne, der har ført denne fortegnelse?

Selvom formålet med mine undersøgelser fortrinsvis var at klarlægge alle detaljer vedrørende »Forfriskningen«, ville det være forkert at forbigå, at det, trods delvis uorden og større og mindre lakuner i materialet er muligt at hente væsentlige oplysninger om, hvordan man rent praktisk tilrettelagde eksamen i musik.

Om kravene ved eksamen i musik

Der findes i Landsarkivet et omfangsrigt materiale: »Censurering m.v. de aarlige Eksaminer vedk. 1794-1819«. Det oprindelige indhold har været alle afleverede skriftlige opgaver og de enkelte censorers bedømmelser, som også omfatter de mundtlige prøver og prøverne i sang og orgelspil. På grundlag af disse bedømmelser udfyldes et trykt skema med de opnåede gennemsnitskarakterer i de enkelte fag, der igen regnes sammen til den »Hoved-Character«, der er den ene trediedel af det endelige vidnesbyrd, der også indeholder en udtalelse om »Opførsel« og om »Duelighed som forsanger i Kirken og i Orgelspil«. Det må tilføjes, at der på et tidspunkt optræder en ny rubrik på det trykte eksamens-skema: »Choraler paa Violin«, og der gives en karakter i dette, men skønt det nævnes i reglementet fra 1818, at »Især bør den, der mangler Evne for Sang, sørge for at have bragt det saa vidt paa et Strenginstrument eller Klaveer, saa at han kan lede Sangøvelser i en Skole«, gives der ikke noget særligt vidnesbyrd om »Duelighed som Leder af Sangøvelser i Skolen«.

Komplet er materialet ikke, men da der er år, hvor alt vedrørende Skrivning eller Regning eller Musik er komplet, er det alligevel omfangsrigt nok til, at det kan konstateres, at kravene og reglerne ved eksamen lige fra begyndelsen svarer til det, der vedtages som »Reglement for samtlige Skolelærer-Seminarier i Danmark« af 10. februar 1818. Da det Blaagaard-Jonstrup'ske seminarium direkte blev ledet af skolekommissionen, og da dens medlemmer mødte op som

censorer ved eksamen i hele den første tid, er det ikke mærkeligt, men der kan være grund til at bekræfte rigtigheden af Jens Jensens oplysning om, at reglementet stort set blev skrevet af Saxtorph alene på grundlag af erfaringerne fra Blaagaard-Jonstrup, skønt opgaven var betroet til et tre-mands udvalg med amtsprovst Hammond og biskop Boisen som de to andre medlemmer.³¹⁾

Blandt de »Saxtorph'ske Koncepter« findes også konceptet til dette reglement. Det er praktisk taget uden rettelser, og der findes indlagt et par småbreve fra Hammond om detaljer, men der er intet fra Boisen, der udarbejdede sit eget forslag.

Reglementets senere skæbne synes at vise, at det næppe har været klogt, men forståelseskloften kan have været så dyb, at der ikke fandtes andre muligheder. Man følger altså praksis fra Jonstrup, og en sammenligning med materialet vedrørende eksaminer viser for eksempel, at selv sådan noget som de undtagelses-bestemmelser, der findes i reglementet for seminarier, der ikke underviser i musik, hele tiden har været gældende for et antal seminarister på Blaagaard-Jonstrup, men kun for sådanne, som »*aldeles* ere nægtede Anlæg til Musik«. De har også på Jonstrup kunnet forlade seminariet med udmærkede vidnesbyrd, kun med den påtegning, at de »kan ikke forestaae Kirkesang«, så at de kun kan blive lærere på steder, hvor dette ikke er nødvendigt. Da det blandt andet i 1804 er indskærpet fra kommissionens side, at »*aldeles*« betyder *aldeles*, har der været adskillige, der har måttet kæmpe med musikundervisningen igennem tre år for at opnå dette tvivlsomme vidnesbyrd: »Kan temmelig godt forestaae Sang i Kirken og Orgelspil«, hvor »temmelig godt« betyder tg. Man fristes til at have ondt af denne gruppe, men det er måske dog et spørgsmål, om det ikke har været en fordel, når de skulle søge stilling, at det ikke kunne bruges imod dem, at de *aldeles* ikke kunne påtage sig denne del af forpligtelserne, hvis de iøvrigt havde andre fortrin, eller de »kendte nogen«?

Meget værdifulde oplysninger fremgår også af fire hidtil ukendte skemaer for eksamen i musik i årene 1812, 1817, 1818 og 1821.³²⁾ De gengives i deres helhed som bilag nr. I-IV.

De giver et billede af de koraler og »folkesange«, man dyrkede i denne periode og viser, at det stort set var de samme, som man møder i de håndskrevne nodebøger fra Blaagaard, og som man bruger længe efter, fordi der opstår et særligt repertoire af »skolesange«. Her over-

lever for eksempel klub-viserne så længe, at jeg endnu i midten af 1920'erne på Aalborg Katedralskole har sunget en vise som »Der var en Kjæmpe Goliath«. Det må endda være en af dem, vi har sunget mange gange, for jeg kan den udenad endnu, skønt jeg ikke i de mellemliggende år er stødt på den en eneste gang, før jeg genså den her. Skemaerne viser også, at man har lagt vægt på at vise, at man tog »Forfriskningen« så alvorligt, at det svarer til, hvad man efter Schulz's mening burde kræve. En sammenligning med eksamenspapirerne viser dog, at der heller ikke i årene 1817 og 1818 blev givet karakter i andet end det, der kræves ifølge det senere reglement. Det skal bemærkes, at skemaet fra 1818 er skrevet af Saxtorph med egen hånd til den sidste eksamen i hans tid som forstander. Det har karakteren af en manifestation og bekræfter opfattelsen af, at han personligt har været stærkt engageret i sagen. Det skal dog tilføjes, at man ikke har budt eleverne at indstudere al denne musik i tiden for deres eksamensforberedelse. Som det vil fremgå af det følgende, er det både i 1817 og 1818 gentagelser af musikalske »bedrifter« fra det forløbne år.

Om det, der krævedes ved eksamen skal det endnu bemærkes, at det for Zinck med hans Bach'ske tradition har været et naturligt og rimeligt krav, at man skulle kunne spille fra bladet efter en koralbog, der var noteret med melodi og becifret bas, og at det skulle være i »reen Sats« uden parallelle kvinter og oktaver. Som det fremgår af Rasmus Andersens skemaer, har han ikke ment, det burde forlanges uden en vis forberedelse, og han lader dem derfor opgive et antal koraler til eksamen, fordi han vel har fundet det vigtigere, at der blev spillet pænt på orgel, end at det absolut var efter »becifret bas«. Allerede med hans egen udgave af Zincks koralbog fra 1820 er det delvis overflødigt, og Weyses koralbog fra 1839 og alle senere koralbøger indeholder gennemført 4-stemme udsættelser og gør derved Zincks krav helt overflødigt.

NOTER

1. DANIA SONANS, bd. VII: »Balders Død«. Et heroisk syngespil i tre handlinger. Tekst af Johannes Ewald. Musik af Johann Ernst Hartmann. Udgivet af Johs. Mulvad. Edition Egtved, 1980.
2. Frimodige Ytringer over Musikens gavnlige Anvendelse i Staten ved offentlig og grundig Underviisning og Dyrkelse. Det danske Cancellie helliget af H. O. C.

- Zinck. Professor og Sanglærer, Jonstrup i Vinteren 1810. s. 9.
3. Memoirer og Breve, udgivet af Jul. Clausen og P. Fr. Rist, Bd. 12, 1917. En københavnsk Grosserers Ungdomserindringer, 1786-1816. Optegnelser af Marcus Chr. Bech: »Her lærte jeg at læse og skrive samt at synges, for det meste Arier og Sange, samt Chor af danske Syngespil som »Høstgildet«, »Peters Bryllup«, »Chinafarerne« o.a.« Det omtales iøvrigt som almindeligt af Rudolph Bay i: Om Kirkesangen i Danmark og Midlerne til dens Forbedring, 1840.
 4. Planen er gengivet i facsimile i J. Boisen Schmidt: Læreruddannelsen og Jonstrup Statsseminarium i 190 år. Udgivet af Jonstrup Statsseminarium, Kgs. Lyngby, 1981.
 5. Sven Erik Nordenbo: Pædagogik. I Københavns Universitet 1479-1979, Bd. X: Det filosofiske Fakultet, 3. del, Kh. 1980. Herfra er hentet de oplysninger, der her gives samlet:

Joh. Andr. Cramer og Jens Schelderup Sneedorff findes begge i kredsen, der i 1759 grundlægger »Selskabet til de skønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse«. Sneedorff's »Den patriotiske Tilskuer« er en direkte fortsættelse af Cramers »Der nordische Aufseher«.

Sneedorff og Joh. Bernh. Basedow er begge ansat ved Sorø Akademi i årene 1753-61. Basedow bliver gift med Sneedorffs kusine, Jfr. K. F. Plesner. Basedow oppebærer iøvrigt fortsat pension herfra.

I 1781 grundlægger Cramer som universitetskansler seminariet i Kiel, direkte opfordret af A. P. Bernstorff. Samtidig erhverver Cramer i sit andet ægteskab gården Søbo ved Faaborg og står i den følgende tid i nær forbindelse med Ludvig Reventlow.

Joh. Fr. Oest bliver efter studier hos Basedow huslærer på Brahetrolleborg, fra 1795 bliver han førstelærer på Bernstorffsminde.

J. C. G. Claussen er seminarist, senere lærer fra Kieler-seminariet. Han bliver efter studier i Rekahn skoleinspektør for Schimmelmans skoler på Lindenberg, lærer sig dansk på Trolleborg og bliver efter gentagne studier i Rekahn Blaagaards første-lærer.

I centrum er det altså også i denne sammenhæng navnene Bernstorff, Reventlow og Schimmelmann og den kreds omkring den tyske Sct. Petri Kirke i København, som Frederikke Brun skriver om, og derfor også den senere biskop Fr. Münter.
 6. Tysk: Gedanken über den Einfluss der Musik auf die Bildung eines Volks und über deren Einführung in den Schulen der Königl. Dän. Staaten. Kh. 1790. Dansk: Minerva, et Maanedsskrift. Februarii Maaned 1790, s. 254.
 7. At der også her kan have været andre grunde end hans kvalifikationer fremgår af en bemærkning fra Saxtorphs side i brev af 13. april 1812, hvor det hedder, at Zinck var »i R's og S's Kridthus, og som de, der kom deraus'en fra, maatte ogsaa han have et Sommer-Lyststed paa Blaagaard«. Citeret efter J. P. Jørgensen: Blaagaard Seminarium. Jonstrupbogen, 1924, s. 58.
 8. Historiske Efterretninger om det Blaagaard-Jonstrupske Seminarium fra dets Stiftelse indtil denne Tid. Meddeelte, i Anledning af dets Jubelfest den 15de Marts 1841, af J. Jensen, Seminariiforstander. Reitzel, Kh. 1841. (J. J.) s. 29-32.
 9. I Danmarks Pædagogiske Biblioteks arkiv findes tekst- og nodebog, dateret: Blaa-

gaard den 16de October 1803 af G. Sinding. På Jonstrup Statsseminarium findes en nodebog, og da bindet er gået af, har den fået påtegningen »Skreven af Esbensen«, og Esbensen kan kun være den (da det blev skrevet åbenbart bekendte) Andreas Esbensen, dim. fra Blaagaard 1794 og fra 1795 andenlærer ved Bernstorffsminde.

Disse indholdsfortegnelser vil sammen med en fuldstændig fortegnelse over alt det musikalske materiale, som er fundet på Jonstrup seminarium, blive bragt i Dansk Årbog for Musikforskning, 1982.

10. I det under 7 nævnte brev omtaler Saxtorph, hvordan det begyndte godt med lærerne Claussen og Riber, men hvordan skolekommissionen derefter med lodder og trisser anbragte folk ved overførelse af pension fra andre departementer. Da de viste sig uegnede, ansatte kommissionen Saxtorph, men man kunne så ikke skaffe en fuld gage. Derfor begyndte Saxtorph i juli 1799 »paa forventet kongelig Approbation, der endnu ikke var kommen den 14. Februar 1801«. Som det også fremgår af J. J. s. 46, forhøjes Saxtorphs gage ikke ved Claussens død, og en egentlig forstander-gage oppebærer han ikke før 1810.
11. Protokol over Seminaristerne med alfabetisk Register. 1791-1814. Det anførte findes under nr. CCIV, som iøvrigt er Rasmus Andersen. Landsarkivet for Sjælland, se under note nr. 25.
12. Af Pligtanker, I, nr. 2, 1793. Her citeret efter: Ludvig Helweg: Den danske Kirkes Historie efter Reformationen, Bd. II, 1855, s. 277.
13. Af reglementet for Blaagaard af 31. oktober 1792, citeret efter Jonstrupbogen, 1971:

§ 1: Samtlige Seminarister og enhver især bør imod deres Lærere vise den tilbørlige Agtelse og uden Genstridighed følge deres Befalinger og Anordninger, da disse, som deres nærmeste Foresatte paa Seminariet, ogsaa have Opsyn med deres hele Forhold, saavel i Læretimerne, som den øvrige Tid, og da deres tilkommende Befordring vil beroe paa det Vidnesbyrd, deres Lærere, efter bedste Overbevisning, kunde give dem.

Af reglementet for Blaagaard af 1. maj 1806, citeret efter Jonstrupbogen, 1960:

§ 1: Det forudsættes, at den, der lader sig optage som Seminarist, er tilstrækkeligen overbeviist om sit tilkommende Kalds Vigtighed. Saa bør da ogsaa den Tanke, at han engang skal have Indflydelse paa mange Menneskers timelige og evige Vel, stedse være levende i hans Sjel, og stedse være Bevæggrunden til alle hans Bestræbelser.

§ 2: Han bør vise utrættelig Arbejdsomhed i Betragtning af, at de tre Aar, ham forundes til sin Undervisning og sædelige Dannelse, ville hastigen bortløbe, og han siden i Embedet ikke vil finde Tid og Lejlighed til at indhente det Forsømte.

§ 3: Da intet Arbejd har Fremgang uden ved stræng Ordens Iagttagelse, saa bør han holde sig den i Seminariet indførte Orden efterrettelig, saaledes som den af Seminariets Foresatte bestemmes, enten umiddelbart, eller middelbart ved Seminariets Lærere, som hans nærmeste Foresatte; og ingenlunde paa egen Haand tillade sig den mindste Afvigelse derfra, som han let begriber at kunne volde skadelig Uorden, naar hans øvrige Medseminarister, forledte ved hans

Exempel, toge sig samme Frihed.

14. Citeret efter R. C. Mortensen: Nogle Bemærkninger i Anledning af de 125 Aar fra 1809 til 1934 paa Jonstrup. Jonstrupbogen 1935. s. 7.
15. Dansk Årbog for Musikforskning, 1982.
16. J. J., s. 57-58. Jens Jensen går så nøje i detaljer, at han gør rede for, hvor mange kommoder, der blev bragt til Borchs collegium, hvor de brændte, og hvor mange, der blev bragt til Regensen, hvor de ikke brændte. Det samme gælder sengestøj, sengesteder, et ur, »en Electricermaskine og et galvanisk Batteri, ... et skjønt Orgel (ført did fra Husum Slot, som det før tilhørte) og nogle Fioliner«. Også »24 Favne af Seminariets Brænde, 9 Fag Plankeværk« o.s.v. Intet synes at være glemt.
17. Samme kilde som nævnt i note nr. 14: »Ham, den eneste tilbageblevne fra hiin Tiid, da Stiftelsen først skulde grundlægges, den agtværdige Professor Zinck, burde jeg først ihukomme, fordi han i Sandhed, ligesom de fordums Arbeidere i Viingaarden, haver baaret Dagens Byrde og Hede. Forandring af Læremaade var ikke her at befrygte. Den udstrødte Sæd skal ikke vorde forstyrret«.
18. Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie, II, 1893, s. 185.
19. J. J., s. 43.
20. Jan Maegaard: At give hensigtsvarende Underviisning i Musiken, i Festskrift Gunnar Heerup, 1973, s. 15.
21. J. P. Jørgensen: Jonstrup under Wegeners Styre. Jonstrupbogen, 1925, s. 51.
22. Der er aldrig tale om, at nogen kan noget mere eller mindre godt. Typiske Zinck-udtalelser fra 1809:
 - »Peetz: Har Stemme og spiller flere Instrumenter. Kan ikke spille Choral med Harmoni«.
 - »Gildsig: Spiller godt Choral. Har liden Stemme og intet Gehør«.
23. Samme kilde som note nr. 11.
24. Den jonstrupske Stat. Personalhistoriske Meddelelser om det kgl. blaagaard-jonstrupske Seminariums Lærere og Dimittender 1790-1884 med Tillæg og Rettelser til 1891, samlede af Anders Petersen, fhv. Lærer i Valløby. Kjøbenhavn. Paa Udgiverens Forlag, 1891.
25. Hvad der er bevaret, findes i Landsarkivet for Sjælland under: Det Kongl. Blaagaard-Jonstrupske Skolelærer-Seminarium. I arkivets interne kartotek er der 3 forskellige sedler, der er meget detaljerede og giver et godt overblik over lakuner, der for eksempel for regnskabsvæsenets vedkommende kan være af betydeligt omfang som for eksempel den fuldstændige mangel af regnskaber fra perioden 1806-44. De 3 grupper er:
 - A: Protokoller og Dokumenter Seminaristerne vedk.
 - B: Regnskabsvæsen og Inventar.
 - C: Korrespondance.
26. Tanken om at stå i vandet på den måde må have gjort indtryk på nogen i cancelliet. I hvert fald retter man henvendelse til Admiralitetet og spørger, om man derfra ville kunne hjælpe den frysende svømme-lærer. Henvendelsen giver resultat: Admiralitetet lader fremstille en tegning til en flåde, som cancelliet derefter kan sende til Jonstrup, der formodes at kunne lade den bygge på sit eget værft.
27. I betragtning af, at Moldenhawer var en højt hædret person, og at skolekommis-

sionen var Saxtorphs foresatte, er det velgørende at opleve Saxtorphs helt uimponerede omtale af sagen. Han lægger hovedet ikke skjul på, at der efter hans mening er tale om ligeegyldighed og forsømmelse i forhold til en sag af vital betydning for seminariet: »Strax i 1791 var Seminarii Direction betænkt paa at skaffe det Midler til ogsaa i denne Post at opfylde sin Hensigt. Man udbad sig derfor af Hr. Conferents Raad Moldenhawer, som Bibliothekar ved Det store Kongl. Bibliothek, at udvirke, Tilladelse til at faae Seminariet overladt saadanne Doubletter af danske Bøger, der kunde ansees som gavnlige Læsning for Seminaristerne, hvilket han i de for Seminariet mest smigrende Udtryk lovede at paatage sig som en behagelig Forretning. Desuagtet varede det 17 Aar, inden det (seminariet), uagtet gjentagne Paamindelser og fra hans Side gjentagne Løfter, saae nogen Frugter af hans Bestræbelser i denne Henseende...«

28. En undersøgelse viser, at Det kgl. Kapels tjeneste på teatret hverken i 1816 eller i 1841 ville stille sig hindrende i vejen for en medvirken på Jonstrup, selvom den måtte formodes at ville tage hele dagen og muligvis også aftenen. Det samme ville i givet fald også gælde for sang-solister af teatrets personale.
29. Ved skrivelse af 13. Jan. 1817 meddeler overhofmarskal Hauch, »at Concertme-steren, Professor Schall er bleven tillagt fornøden Ordre, paa Begjæring og imod Quittering at udlevere...«
Ved denne skrivelse bekræftes det desuden, at det er helt legitimt, at der i Jonstrup seminariums besiddelse befinder sig en bratsch, der er brændemærket med det C VII mærke, som ellers kun findes i Det kgl. Kapels gamle instrumenter. Det er: »den Bratsch, som Herr Professoren forhen har erholdt til Laans«.
30. Skrivelsen er resultatet af drøftelse i »Det Kongl. General Commissariats Collegio« den 31. maj 1817.
31. J. J., s. 37-38. I en fodnote oplyser Jens Jensen, at provst Hammond fik indført en bestemmelse om, at »ingen Dimittend kan faae højere Hovedkarakter en den, han har for Skjønkrift«. Man forstår, at det har gjort et stort indtryk på netop Jens Jensen, der i 1817 forlod seminariet med hovedkarakteren »Meget duelig med Udmærkelse« på grundlag af 15 gange rent ug, 3 gange mg⁺ (Sang, Orgelspil og Haugedyrkning) samt et mg- i Haandskrift. Var han blevet dimitteret et år senere, ville det være blevet uden udmærkelse og med mg- i hovedkarakter.
32. Da jeg har ment, at det var praktisk, har jeg i alle skemaer tilføjet de numre, som de pågældende sange og salmer får i melodisamlingen til Lützens »Huus og Sko-langsbog«, der udkommer i 1819 i Zincks koralbog og i Evangelisk-christelig Psalmebog.

BILAG I-IV

Bilag I.

Schema til Examen i Musik, 1812

1. Claveerets Inddeling i Octaver. Scala og Fortegnene.
2. Tactarterne og Nodernes Forhold.
3. Pauserne og Punkterne.

4. Intervallerne.
5. Midlerne, hvorved man bedst træffer adskillige Intervaller som Terzer, Quarter, Quinter, Sexter o.s.v.
6. Forhøjelsestegnet og Fornedrelsestegnet samt Tilbagekaldelsestegnet, hvorved de forskellige Tonearter dannes.
7. Tonearterne, Forskjellen imellem dur og mol.
8. Hvad forståes ved Tonica, Grundharmonie og Ledetoner.
9. Dissonantser og Consonantser, deres Egenskaber, samt hvad der forståes ved deres Forberedelse og Opløsning.
10. Treklange, af hvilke Intervaller de bestaae, samt hvor mange Slags Treklange, der gives.
11. De forskellige Beliggenheder af Treklange.
12. De Biaccorder, der fremkomme af Treklange ved at ombytte Grundtonen med deres Terz eller Quint og hvorledes de bezziffres, samt hvorledes man i Begyndelsen lettest finder disse Accorder paa Claveeret.
13. Septimaccorden, dens forskellige Beliggenheder, og af hvilke Intervaller, den er sammensat, samt hvor mange Slags Septimaccorder, der gives.
14. De Biaccorder, der udspringe af Septimaccorden, samt hvorledes de bezziffres.
15. Om de tilfældige Dissonantser, eller Forholdningerne, og hvorledes de bezziffres.
16. Hvad forståes ved Octav- og Quint-Feil, og hvorledes de undgaaes.

(Der følger så en liste med numrene på de koraler, som henholdsvis første og anden klasse har nået at gennemgå og en liste med numrene på de koraler, der udgør dimittendernes pensum i orgelspil. I sang skulle de jo opgive samtlige koraler i Zincks koralbog). Så følger:

Af trestemmige Sange med alle tre Klasser har jeg gennemgaaet følgende, som deels vare dem lidt bekendte, deels ogsaa ubekendte:

Al Naturen toner.	
Brøders Forædling.	
Alt, hvad som Aande har.	
Tak, o Giver!	23
Blide Sang miskundelig.	1
Slutter Kreds, vi vil til Lyset føre.	
Straal i din Vældes fulde Pragt.	153
Du Plet af Jord.	149
Paa Tidens de rullende Bølger.	49
O Brødre, Timen lyder.	48
Hver ærlig Dansk.	
Hver, som hylder gjerne Pligt og Tro.	

Bilag II.

Forslag til Musikprøven ved Examen den 30. Jun. 1817.

A. Samlet Prøve.

1. Instrumental Musik:

- Ouverture af Festen i Walhall.
2. Chor med Instrumental Ledsagning:
Vidt over Verden gaaer etc., af »Athalia«.
 3. Motett uden Instrumenter:
Æonen fødes, Den forgaaer etc.
 4. Folkesang med Instrumental Ledsagning:
Hver ærlig Dansk etc., efter Slutningschoret i Festen i Walhall.
 5. Choralsang med Instrumental Ledsagning:

Choralbog		Psalmebog
nr.		nr.
124	O, priser Herren	463
120	Vor Gud han er	190
103	Paa Gud aleene	297
100	Op! alle som paa	30
78	Mit Haab og Trøst	87
67	Lover den Herre	189
59	Jesus han er	136
40	Hvo veed, hvor nær	410
91	O Fryd, o Held	166
36	Hvad kan os komme	374
6	Aleene Gud	3

Af ovenstaaende Choraler vælges een eller flere efter det høye Collegiums gunstige Befaling.

B. Særskildt Prøve.

Hver enkelt Seminarist, af dem, som dimitteres, maa, naar han fremkaldes, ved Nummer udtrække sig een eller flere Melodier af Choralbogen til at afsynge eene; ligeledes een eller flere Melodier af Choralbogen til at spille paa Orgelet.

Det bemærkes, at der heller ikke dette år gives andre karakterer end de sædvanlige i »Sang« og »Orgelspil« på grundlag af præstationerne ved den »særskildte prøve« i det obligatoriske stof.

En renskrift af teksterne til numrene A. 2, 3 og 4 foreligger med rektor Saxtorphs påtegning: »ved Examen, d. 30. Jun. 1817« blandt »Diverse Dokumenter« i Landsarkivet.

De samme tekster finder man gengivet i »Jonstrupbogen« fra 1925, men her fejlagtigt gengivet som teksten til kantaten ved den 25de Stiftelsesfest i 1816.

Bilag III.

Schema til Prøve i Sang og Musik ved Afgangsexamen i 1818.

A. Choralsang.

- a. Eenstemmig:
Alle Choralerne i Zincks Choralbog.

b. Tostemmig:		Psalmebog
Choralbog		
nr.		nr.
+ 4	Guds Priis forkynde Himlene	6
+ 6	Aleene Gud	3
28	Guds Soel oprinder	8
32	O Jesu Christ	412
+ 36	Vi samles for Dit Aasyn	374
38	Hvo ikkun	301
40	Hvo veed, hvor nær mig er	410
+ 44	I Jesu Navn	135
45	O Gud, Dit Væsens Majestæt	19
+ 49	Jeg ved Jesum fryder mig	121
53	Jesu, i Din Død	163
58	O Jesu Christ	394
59	See, han kommer	136
66	Vor Gud er idel Kjærlighed	33
88	Alting tjener dem til Bedste	58
+ 100	Op hver, som Jordens Kredts	30
103	Paa Gud aleene	297
+ 106	Saa er vor Høst	465
114	Gud og Fader!	377
+ 120	Vor Gud han er	190

B. Folkesang.

Iil, o Ven! fra Stadens skumle Mure. Hvad troer Du Mennesket at være.	50
Hver ærlig Dansk.	
Tak o Giver! tak.	23
Brødres Forædling.	
Manden med Glas i Haand.	
Viisdom og Kraft og Dyd.	
Alt hvad som Aande har.	
Al Naturen toner.	
Som Fædrelands Sønner.	
Glædens blide Hylderinde (?)	
Langt meer end Guld.	
Brug den Tid, du lever.	
Du Plet af Jord.	149
Straal i Din Vældes fulde Pragt.	153
Vil du den sande lykke finde.	57
Eenige Brødre, det ville vi være.	
Nu smile paa nye.	28
Skaal for den, som viis i Livets Vaar.	147
Vil du være stærk og frie.	

C. Instrumental Musik.

a. Sang-Musik.

I) med Acc. af Blæseinstrumenter.

1) Choraler.

(her nævnes igen 11 koraler, hvoraf de 8 er de med + mærkede af de ovenstående. Dertil kommer:)

124 O priser Herren 463

67 Lovsynger Herren 12

122 Til Dig, o Gud 73

2) Motetter.

1. Gud med os er.

2. Lad Dyd og Sandhed blandt os boe.

3. Lovsynger Gud, den Store.

4. Pindse-Motet.

II. med fuldt Accompanement.

1) Kirkemusik.

1. Slutningschor af Thaarups Hymne.

2. De to sidste chor af Schultzes Passions-Cantata.

2) Anden Sang-Musik.

1. 2de Chor af Op. »Cora«.

2. 2de Chor af »Peters Bryllup«.

b. Anden Instrumental Musik, bestaaende i Overturer, Sinfonier etc.

D. Orgelspil.

Alle Choralerne i Prof. Zincks Choralbog, tilligemed adskillige Forspil og Orgelstykker.

Bilag IV.

Fortegnelse over harmoniske Sange, Chormelodier og Motetter, som de Seminarister have lært, som dimitteres til 1. Juli 1821.

Sange:		Choraler:	
For Glæden i Venskab at finde.	89	Choralbog	Psalmebog
Dannevang ved grønne Bred.		nr.	nr.
Duftende Enge og kornrige Vange.		36	Vi samles for Dit Aasyn her. 374
Vort Fødeland var altid rigt.	177	6	Aleene Gud. 3
Dersom du vil frie og let.	14	40	Hvo veed, hvor nær mig er. 410
Hvor let til Kamp det Sværd		44	I Jesu Navn. 135
at drage.	162	100	Op, hver som Jordens Kred. 30
Fædreland! Fædreland!	152	114	Jesus lever, Graven brast. 168
Skaal for den, som viis i Livets Vaar.	147	126	O Gud, Du smiler fra det Høie. -
Tak o Giver! tak.	23	106	Saa er vor Høst til ende. 465
lil o Ven!		49	Jeg ved Jesum fryder mig. 121

Paa Tidens de rullende Bølger.	49	86	Nu rinder Solen op.	477
Til Glæde! til Glæde.	81	4	Af Høiheden oprunden er.	-
Hver Glædens Ven.	82			
Mit fulde Glas.	140		<i>Chor og Motetter:</i>	
Svend Tveskjæg.	61		Dag som bød vort Samfund.	
Lad os Krandsse binde.	103		Vidt over Verdner gaaer ... af »Athalia«.	
En Landmand har stor Glæde.	185		Gud Herren saae den faldne Slægt.	
Siig os, hvo lever frie som han.	188			
Straal i din Vældes fulde Pragt.	153			
Eenige Brødre, det ville vi være.				
Dannemark, Dannemark, hellige Lyd!				

Kirstine Frederiksen: Pionérpædagog og foregangskvinde

Med en bibliografi

AF KARL RØNNE

Kirstine Frederiksen, der i slutningen af forrige århundrede nød stor anerkendelse for sine pædagogiske ideer, hvis centrale budskab var at gøre selvvirksomhed og anskuelighed til grundlæggende elementer i skoleundervisningen, har i en række år været næsten glemt af andre end skolehistorikere og pædagogikstuderende. Karl Rønne søger i artiklen om Kirstine Frederiksen at vise bredden i hendes pædagogiske virksomhed, og har som introduktion til videre studier udarbejdet en fortegnelse over hendes omfattende litterære produktion.

Lærerinde Kirstine Frederiksen (1845-1903), stod for sin samtid som én, der hævede sig ganske enestående ved sin inspirerende kraft og utrættelige ånd. Hendes menneskelige kvalifikationer lader sig næppe helt afdække for en eftertid, men kan dog belyses gennem hendes indsats som pionérpædagog og foregangskvinde, hvortil også den følgende bibliografi kan bidrage.

Et grundtvigsk udgangspunkt

Kirstine Frederiksen¹⁾ er født d. 6. febr. 1845 i Toreby på Lolland og er udgået af en kendt og udbredt landmandsfamilie med stærke venskabsbånd til ledende skikkelser i samtiden. Blandt hjemmets omgangskreds omtales digteren E. Aarestrup, Carl Ploug og Ilia Fibiger, og ved giftermål var familien nært knyttet til D.G. Monrad og til redaktør Vilh. Topsøe.

Det var især moderen, Marie F. Hansen – en søster til den i grænsekampen kendte præst M. Mørk-Hansen – der prægede barndomshjemmet. »Hun var blandt de første, der viste forståelse for Grundtvigs skoletanker« – fortæller Kirstine Frederiksen²⁾ – »sang og fortælling var min mor udtømmelig i, hun øvede sit pædagogiske talent på alle, der kom på gården«.

Kirstine Frederiksen sluttede som ganske ung venskab med Charlotte Wagner, der 1868 blev gift med Ludvig Schrøder, Askov, som hun også i et senere brev omtaler som »det kære Askov«. Det var også

gennem Schrøder hun fik sine første større artikler optaget i Nordisk Månedsskrift, som han var medredaktør af.

I den ene artikel – om skolen 1874 – hedder det: Læren om opdragelse kan aldrig afsluttes – det samliv og samarbejde, som skolen byder børn af forskellig natur, må mere end noget andet bevirke en rig udvikling af mange skjulte anlæg.³⁾ Og i den anden fra 1875 – om kvindesagen – siger hun, at kvindens stilling i de mere udviklede samfundsforhold er blevet forandret og indskrænket (der tænkes på den industrielle udvikling), men der må gives hende lejlighed til frit at vælge sin virksomhed i fuld overensstemmelse med sin lyst og sine evner.⁴⁾

Med disse to indlæg er anslået de felter, hvor hendes indsats skulle finde sted, dels inden for det pædagogiske og dels for kvindesagen.

N. Zahles seminarium

I sin ungdom havde Kirstine Frederiksen ved selvstudium erhvervet sig en vidtforgrenet almendannelse og indgående sprogkundskaber, så hun bl.a. leverede oversættelsesarbejder til C. Plougs blad Fædrelandet. I 1871-72 foretog hun sin første rejse til Amerika sammen med moderen, og i samme år har hun besøgt Frankrig og Schweiz.

Ved midten af 1870'erne rantes familiens vidtspredte foretagende af økonomisk ruin, og hendes uafhængige levevilkår og frie studieforhold blev afbrudt, så hun måtte skaffe sig eget udkomme. I 1878 tog hun – som den første kvinde – stenografieksamen med henblik på at blive rigsdagsstenograf, men det viste sig, at hun som kvinde var udelukket herfra. Året efter bestod hun så lærerindeeksamen fra Zahles seminarium med udmærkelse og ansattes samme år 1. nov. ved Frederiksberg skolevæsen.

Fra seminariet sluttede hun sig nær til Ida Falbe-Hansen (Ida Falbe-Hansen tog 1890 magisterkonferens og holdt som første kvinde forelæsning ved Universitetet) (f. 1849) og Augusta Fenger (f. 1844), og – fortæller denne sidste – N. Zahle ønskede at knytte de tre til sin skolevirksomhed, »men hun ville ikke give os den frihed i arbejdet, som vi ikke kunne undvære«⁵⁾.

Kirstine Frederiksen underviste dog et par år (1882-84) i pædagogik på Zahles seminarium.

I hjemmet på Frederiksberg, Kastanievej 4, kaldet Lille Nøbølle efter barndomshjemmet, samledes kredsen, hvortil også kunstneren

Kristiane Konstantin-Hansen hørte, til diskussionsaftener under Kirstine Frederiksens ledelse om »lærde og kuriøse materier«⁶⁾. Hjemmet delte hun med moderen indtil dennes død som 90-årig i 1901.

Mødet med tysk pædagogik

Fra sine første år i København fulgte Kirstine Frederiksen Harald Høffdings (1843-1931) forelæsninger som privatdocent ved universitetet som den eneste kvindelige tilhører⁷⁾. Det førte hende ind i dyberegående filosofiske studier – idet pædagogikken dengang kun anerkendtes som disciplin under filosofien, og hun udarbejdede en afhandling, som i 1891 belønnedes med universitetets guldmedalje (Anna Hude, da cand. mag., var 1888 som første kvinde blevet tilkendt universitetets guldmedalje for en historisk afhandling). Kromans og Høffdings vurdering lød: Fremstillingen udmærker sig ved det fyldige kendskab til pædagogikkens historie, som viser sig at stå til forfatterens rådighed, og nu anvendes til en i det hele træffende og interessant karakteristik af de vigtigste moderne pædagogiske standpunkter i deres sammenhæng med psykologien og ethiken⁸⁾. Denne afhandling blev aldrig offentliggjort, vistnok fordi Kirstine Frederiksen havde planer om at udarbejde den til en større fremstilling. Det formoder Ida Falbe-Hansen⁸⁾, og det kan fremgå af titlen på en artikel, hun skrev: Et kapitel af en utrykt bog⁹⁾.

Heri giver hun udtryk for sin tilslutning til en pædagogik hvilende på filosofien og pædagogen J.F. Herbarth (1776-1841), ligesom hun også bestandigt vender tilbage til Fr. Fröbel (1782-1852). Herbarths tanker dannede skole, så Herbarthianismen helt op i vort århundrede prægede debatten med hovedkvarter i Jena, hvor professor W. Rein hvert år samlede skolefolk til pædagogisk kursus. Fra Danmark stod Herman Trier og Kirstine Frederiksen som indbydere til disse Jenamøder¹⁰⁾. I den omtalte artikel nævner hun »den Herbarthiske undervisningsmetode som den drives med religiøs pietet mod mesteren i Jena«, men hun tager dog noget afstand herfra ved at tilføje: »Den oprindelige Herbarthianisme må søges i Herbarths egne skrifter«. Herbarthianismen udviklede sig da også til en vidtdreven teknik med fare for sløvende mekanisme i Tyskland.

Men Kirstine Frederiksen var også påvirket af andre forskere, som tilførte den herbarthiske teoretiske psykologi et mere praktisk islæt. Det gælder således den tyske læge Wilh. Preyer (1841-97), hvis mi-

nutiøse iagttagelser af barnets første udvikling i hans bog *Die Seele des Kindes* (1882) hun citerer i sin lille bog *Barnets sjæleliv* 1890, den første egentlige danske børnepsykologi. Bogens alment oplysende sigte søges opnået ved anskuelige småtræk, rammende citater og rodfæstede fyndord, og Kirstine Frederiksen konkluderer: »Barndommen har sit eget mål og – mener de, der elsker den – sin egen ret til at være«.



Udateret billede af Kirstine Frederiksen. KBs billedsamling.

Amerikanske indtryk 1886-87

Hvad der især gjorde Kirstine Frederiksens navn kendt i pædagogiske kredse var hendes bøger om anskuelsesundervisning, et fag som datiden knyttede store forventninger til. Især med henblik herpå tilbragte hun 1886-87 et halvt år i Amerika, hvor faget Object-learning eller Nature-study tilførte den europæiske opfattelse af anskuelsesundervisning opfriskende elementer, som frigjorde det fra de gamle »forstandsøvelser«. Mest optaget blev hun af et besøg 1886 i en øvelsesskole i Chicago, hvor nature-study dannede undervisningens hele grundlag. I overensstemmelse med barnets natur går man mere i bredden end i dybden, iagttager naturen under alle former i stedet for systematisk fagdeling, flere fag samvirker med tegning som udgangspunkt. Gode stile om et emne mangfoldiggøres på skolens trykkeri og benyttes som læseøvelser, »barnets egen tale er den bedste barnelitteratur«. Brugen af læsebøger begrænses stærkt, hver klasse har sit eget bibliotek af håndbøger og »readers«. Fortælle talentet derimod er ikke så stærkt udviklet, men historieundervisningen tager sit udgangspunkt i de kendte omgivelser (bygninger, genstande, personer). Hun fører nature-study som skolefag tilbage til schweizeren Agassiz, senere professor i Boston, og tilføjer: Den amerikanske skoles mest egenartede fremtoninger skyldes oprindeligt europæiske ideer.¹¹⁾

Efter hjemkomsten deltog hun i skolemødet i København 1888, hvor lærerinde Ingeborg Nielsen, Odense, foretog en undervisningsdemonstration ud fra sin året før udgivne bog om faget, den hvilede netop på det traditionelle europæiske grundlag¹²⁾. Kirstine Frederiksens bog 1889 betegner et brud ved at sætte barnets selvvirksomhed både i tankeliv og manuelt i centrum, så »hænderne (bliver) vore første læremestre i filosofien«. Forstandsøvelsernes autoritetspræg er forladt, når det hedder, at faget skal stille barnet i så umiddelbart forhold til tingene, at ingen vedtagen opfattelse eller overleveret synsmåde skal lægge sig imellem, og føre barnet ind i det almene – hele samfundet tilhørende – tankeliv, på en sådan måde, at dets selvstændighed ikke går tabt.

På Frederiksberg satte hendes virksomhed for faget sig spor i undervisningsplanen 1892, hvor det hedder om faget: »Skønt der ikke fordres gennemgået et bestemt pensum i anskuelsesundervisningen, og skønt der kun i forberedelsesklassen anvendes særlige timer til

denne disciplin, benyttes dog i alle klasser lejligheden, hvor denne tilbyder sig til at udvide børnenes kendskab til deres nærmeste omgivelser (hjemmet, byen, landet, skoven osv.), ligesom ethvert fag på sit første trin så vidt muligt behandles som anskuelsesundervisning. Tegning på vægtavlen anvendes ved denne og beslægtede discipliner så meget som muligt«¹³⁾.

Faget fik ikke den forventede udbredelse og betydning i Danmark, medvirkende hertil var nok den formalisering, det mod disse oprindelige intentioner blev præget af. Ved isolering som et skemafag blev det afsporet fra den frihed og bevægelighed i tankegang og stofvalg, som kræves af fagets udøvere. Hertil kom at senere undervisningsplaner bandt fagets forskellige emner til behandling måned for måned.¹⁴⁾ Faget gled i løbet af 1920'erne ud af undervisningsplanerne, men det havde medvirket til, at anskuelighedsprincippet fik en mere naturlig plads også i andre skolefag.

Nye amerikanske impulser 1893

Kirstine Frederiksens foran citerede iagttagelse, at den amerikanske pædagogiske egenart hvilede på europæiske forbilleder, gælder også for den eksperimentelle psykologi, som den amerikanske pædagog Stanley Hall (1846-1924) overførte fra Tyskland til USA. Her havde denne forskningsgren ikke alene langt større økonomiske muligheder, men den skabte også her et anstrøg af »bevægelse« med begejstret tro på en ny børneopdragelse. Der stiftedes en forening med Stanley Hall som videnskabelig leder med det formål i skole- og forældre-kredse at udbrede kendskab til de nye forskningsresultater og især gennem enquetemetoden at indsamle nyt materiale.

Med den pædagogiske verdenskongres 1893 i Chicago overførtes bevægelsen til Europa. Her deltog også Kirstine Frederiksen som udsendt af Dansk Kvindesamfund. Indtrykkene fra sine rejser samlede hun i bogen *Amerikanske undervisningseksperimenter 1896*, hvori man for første gang på dansk møder John Deweys (1859-1952) slogan: *We learn to do by doing*, senere forkortet til »learning by doing«. I bogen gør hun opmærksom på, hvor mange forskellige opfattelser, der i de 44 stater gør sig gældende fra den mest traditionelle mekaniske effektivitet til fremskridtsivrige, børnevenlige skoler, men »der er vakt så megen sans for pædagogikken som kunst og særligt for et psykologisk studium af barnet, at man sikkert vil sætte

al sin unge kraft ind på at tilegne sig denne den ædleste af alle kunster i stedse forøget mål«.

På Stanley Halls lærerseminarium i Worcester – fortæller hun – giver de lærerstuderende skildringer af deres psykologiske iagttagelser af børn eller egne barndomserindringer. Formålet er ikke videnskabeligt, der tilsigtes at give de kommende lærere en psykologisk indstilling til børn i stedet for en rent faglig, og at stimulere deres sans for barnets ejendommeligheder, »studiet af børn er pædagogikkens grundlag«. Ikke alle delte begejstringen for den nye psykologi, ejheller hendes oprindelige læremester prof. Harald Høffding, som fra sin Amerikarejse hjembragte et helt andet indtryk. Han havde vel truffet en psykolog, der »forenede interessen for det eksperimentale med interessen for de filosofiske problemer. Der er så mange eksperimentale psykologer, med hvem det ikke er så. I Amerika var der forskrækkeligt meget metafysik i luften ved siden af ganske specielle og oprincipielle eksperimentalundersøgelser«⁽¹⁵⁾.

Kirstine Frederiksen fremlagde i et foredrag i Pædagogisk Selskab i 1894⁽¹⁶⁾ en oversigt over de hidtidige børnepsykologiske undersøgelser og fremsatte slutteligt et forslag om at »undersøge i større eller mindre omfang, hvorvidt de brugelige lærebøger i skolen bliver forstået af eleverne, særligt hvad sproget angår«. Der blev også nedsat et udvalg »til at foretage enkelte praktiske psykologiske undersøgelser«, her fik bl.a. Herman Trier, Alfred Lehmann og Kirstine Frederiksen sæde. Udvalget sætter dog ikke spor i selskabets følgende årsberetning.

Forklaringen herpå må nok søges i, at alvorlig og langvarig sygdom netop ved 1895 tvang Kirstine Frederiksen ind i flere års uvirksomhed, den medførte også, at hun måtte tage afsked fra skolevæsenet på Frederiksberg, men som Ida Falbe-Hansen udtrykte det: »Ingen herhjemme har drevet denne moderne videnskab med en sådan interesse og energi som hun«⁽⁸⁾.

I Dansk Kvindesamfund

Jævnside med sin virksomhed inden for skolen ydede Kirstine Frederiksen en afgørende indsats inden for Dansk Kvindesamfund, stiftet 1871. Foruden leder af Kvindelig Læseforening fra 1875 blev hun snart optaget af de forskellige praktiskpædagogiske aktiviteter, samfundet udfoldede i de første år. Hun var medlem af bestyrelsen for

dets tegneskole, af kogeudvalget, af dets fæstekontor og af håndværkerudvalget. Som medlem af samfundets bestyrelse blev hun tilsynsførende ved bladet Kvinden og Samfundet, som begyndte at udkomme 1. januar 1885 med hendes navn som udgiver indtil 1890, men med skiftende redaktører.

Hendes indsats i DK's første år har således først og fremmest et pædagogisk sigte. Kvindernes uddannelse til erhverv havde hidtil været aldeles forsømt. Nu åbnedes der en hel vifte af uddannelsesmuligheder, samtidig med, at Kvindelig Læseforening gav kvinderne adgang til at erhverve en almen kulturbaggrund, som hidtil havde været de fleste forment.

Den 10. marts 1887 blev hun samfundets formand. I hendes tid som formand arbejdede samfundet især for kvindelig kommunalvalgret, ægtefællers formueretslige ligestilling, kvindelig valgret til skolekommissioner og til styrelsen af »de fattiges kasse« og for lov om børn født uden for ægteskab. Også en stenografstrid og skolekøkkensagen stod da på samfundets dagsorden. Hun måtte som følge af den tiltagende svagelighed i et par perioder overlade formandsposten til andre, indtil hun 1894 helt måtte fratræde styrelsen. Det blev dog naturligt, at hun ved samfundets 25 års jubilæum 1896 holdt festtalen. Gyrithe Lemche skriver om hende: »Hun var i henvend 20 år Dansk Kvindesamfunds levende sjæl og bankende hjerte«¹⁷⁾.

Marcus Rubin indtrådte på Kirstine Frederiksens opfordring i DK's bestyrelse¹⁸⁾ – hun foretrak ham for Harald Høffding. – Han erindrer sit samarbejde her således: »Her var jeg sammen med frk. Kirstine Frederiksen, frk. Elisabeth Grundtvig, frk. Inger Pontoppidan m.fl. Der var noget vist puritansk over dem ... de havde indtaget kamppladser ... en sådan kampstilling vil altid i nogen grad præge den pågældende ... de arbejdede med beundringsværdig ro, tillid og kraft for deres sag, der på alle punkter har vundet frem med en fart, som dengang ingen ville have troet mulig. De var pionerer med en stolt uafhængighed, der i sig selv gav dem mere end ligeret med mændene¹⁹⁾. I 1902 overtog hun redaktørposten af Kvinden og Samfundet, der samtidig skiftede fra uge- til 14-dages blad. At hun i 1903 blev æresmedlem af det internationale kvinderåd, kom næppe til hendes kundskab før hendes død.

I en artikel: Forholdet mellem forældre og børn før og nu i Kvinden og Samfundet 1900 nr. 1-3, opridses Kirstine Frederiksen sit syn

på familielivet og børnene i tydelig modsætning til Ellen Keys (1849-1926) Barnets århundrede, som genoptager Rousseaus tanker. Kirstine Frederiksen skriver således: »Børnenes rettigheder er blevet proklameret, men forstår de også at udnytte disse rettigheder? eller er der snarere fulgt nogen skuffelse oven på begejstringen? ... Oven på forkuelsen fik vi forkælelsen, i stedet for den stærke gensidige pligtfølelse fra forældrenes side forfængelighed og slaphed, fra børnene slaphed og fordringsfuldhed. Desuden er tiden unægtelig fjendtlig mod familielivet, fader og moder går ofte til hver sine forretninger, mens børnene beskæftiges i skoler og børnehaver. Sporten griber de unge og lærer dem hensynsløshed mod hjemmet, foreningslivet danner store midtpunkter, der drager familiens medlemmer til hver sin side, de pligter, der før dannede bånd mellem forældre og børn, bliver overtagne af det offentlige.«

Over for et forslag fra Nina Bang (f. 1866) i Tilskueren 1898 om at indrette kooperative husholdninger for at kvinden kan bevares for arbejdsmarkedet, indvender Kirstine Frederiksen, at med mange hjem under ét tag forspildes, hvad arbejderne stred og slæbte for: at kvinden kan blive hjemme under barnefødsel og barnepleje. (Kvindesagen og Børnene, 1900).

Forskolesagen

I de sidste årtier af 1800-tallet rejste sig en bevægelse for at bringe den betrængte landsbyskoles undervisning op på højde med byskolen. Som et vigtigt led heri indgik ønsket om oprettelse af forskoler ud over landet med særligt uddannede lærerinder.

Her gik bl.a. Theodora Lang i spidsen ved 1891 i tilknytning til sin realskole i Silkeborg at indrette en klasse for forskolelærerinder. Herom fortæller hun i en levnedsskildring: »Jeg har fået min store interesse for denne undervisning (af småbørn) særligt udviklet dels gennem studie af Kirstine Frederiksens skrifter om dette emne ... og dels gennem personligt kendskab og samkvem med denne højtannede kvinde«²⁰).

Et par år senere åbnedes 1893 under R.J. Holms ledelse Statens forskoleseminarium i Vejle, der blev retningsgivende for den nye læreruddannelse. Desuden kom også snart et seminarium i Varde til.

Uddannelsen var kun 1-årig. Aspiranterne underkastedes før optagelsen en almindelig kundskabsprøve, men uddannelsen foregik

ellers mest muligt ved praktisk undervisning på den tilknyttede øvelsesskole, og der afsluttedes kun med en prøve i praktisk undervisningsfærdighed, hvori der blev stillet hver eksaminand to opgaver.

Som censor ved disse prøver på forskoleseminarierne udpegede ministeriet d. 22. febr. 1899 Kirstine Frederiksen, hvis helbredstilstand atter viste sig i bedring. Man må derfor også formode, at hun som ministeriets konsulent har deltaget i udarbejdelsen af cirkulæret af 6.-4. 1900, det Sthyrske, vedrørende forskolen, der fulgte efter skoleloven 23. marts 1899. Især afsnittet om anskuelsesundervisning er i påfaldende grad beslægtet med hendes formuleringer, da Statens Lærerrhøjskole i 1901 optog faget på sin kursusplan, var det også med Kirstine Frederiksen som instruktør.

Det store behov for forskolelærerinder, der snart viste sig også på øerne, gav anledning til, at forstanderne på Femmers seminarium, Johs. Huus og Emilie Jansen fattede planen om også at oprette et forskoleseminarium i København. De bad Augusta Fenger om at blive forstander, men da hun undslog sig, indvilligede Kirstine Frederiksen i at tiltræde stillingen. Sit hverv som ministeriets censor måtte hun dermed opgive, og hun efterfulgtes af Ida Falbe-Hansen. Seminariet åbnedes i aug. 1901 og opnåede straks statsanerkendelse med dertil hørende støtte. Kirstine Frederiksen havde sammen med de to seminarieforstandere udarbejdet en undervisningsplan, som vel fulgte Vejle i de store linjer, men også bar præg af hendes særlige synspunkter. Således skulle der gives undervisning i barnets psykologi og de studerende vejleddes i at iagttage børn. Metodelæren byggede på hendes store anskuelsesbog, og hjemstavnslære med tilknyttede udflugter indgik i undervisningen ved øvelsesskolen. Da Kirstine Frederiksen døde gled den lille passus om vejledning i at iagttage børn og om hjemstavnslære kort efter ud af planen²¹⁾.

I 1903 begav hun sig for fjerde gang over Atlanterhavet for at deltage i et pædagogisk sommermøde i USA og for at besøge familien dér. Hun håbede, at rejsen over havet skulle overvinde den svækkelse af hendes helbred, som atter havde meldt sig. En lungebetændelse stødte imidlertid til og den 31. august 1903 døde hun under besøg hos slægtninge i en villa på Alleghennybjergene. Hendes aske førtes til Danmark og nedsattes på Toreby kirkegård på Lolland, hvor hun var født.

Meddelelsen om hendes død gav anledning til et sådant væld af mindeord, at et særligt tillæg af Kvinden og Samfundet måtte udsendes. En storstilet mindehøjtidlighed med musik og fremtrædende talere samlede 400 mennesker, og der udgik indbydelse til stiftelsen af et legat i hendes navn af andre betydende navne. Alt taler for samtidens bevidsthed om Kirstine Frederiksens enestående betydning.

Idag er det kun ved uddelingen hvert 4. år af legatet – det er sidst (1980) opslået som et rejselegat på 1000 kr. – at man endnu ser hende nævnt.

Sin livsholdning har hun engang kortfattet udtrykt således: »Kultur er at være gennemtrængt af bevidstheden om menneskenes indbyrdes samhørighed, at arbejde ikke blot for sin egen lille verden eller sin øvrige samtid, men for arbejdets egen skyld d.v.s. de ukendte slægter, som skal nyde dets frugter.«

NOTER

Alle citater er i artiklen gengivet i moderne sprogform.

1. Udover almindelige opslagsværker kan henvises til Bibliografien: Nekrologer og omtaler, Mindefesten, Mindelegat.
2. To hjem Kvinden og Samfundet 1901 nr. 31-34.
3. Nord. Månedsskrift 1874.
4. Nord. Månedsskrift 1875.
5. Augusta Fenger: Erindringer v. Johanne Kjær 1932 s. 81.
6. Augusta Fenger: Mindeord K & S 10-10. 1903.
7. H. Høffding: Mindeord K & S 10-10. 1903.
8. Ida Falbe-Hansen: K.F.s litterære virksomhed K & S. 10-10. 1903.
9. Bog og Naal 1895 s. 69-77.
10. Bog og Naal 1895 s. 153-55.
11. Efter Amerikanske undervisningeksperimenter 1896.
12. Beretning om DLF's 3. alm. skolemøde i Kbhvn. 1888.
13. Frederiksberg kommuneskolers undervisningsplan 1892.
14. Normalundervisningsplan v. DLF. 1920.
15. Harald Høffding: Erindringer 1928 s. 221.
16. Referat i Vor Ungdom 1895 s. 99 ff. og 142 f.
17. Efter Gyrithe Lemcke: Dansk Kvindesamfunds historie gennem 40 år, 2. udg. 1939.
18. L. Rerup: Rubins brevveksling I-IV, 1963, breve d. 7.-3. og 24.-3. 1890.
19. Marcus Rubin: Nogle erindringer 1914 s. 137.
20. Lærerne og Samfundet IV 1914 s. 204 f.
21. Københavns forskoleseminariums programmer I-X 1902-23.

En Kirstine Frederiksen-bibliografi

Den følgende bibliografi kan ikke gøre krav på fuldstændighed alene af den grund, at dagspressen ikke er medtaget, men hvad hendes synspunkter, interesseområder, hendes sprog og stil angår, skulle der med det anførte være opnået fuld dækning.

Selvstændige udgivelser

ANSKUELSE SUNDERVISNING, håndbog for lærere med tegninger af Agnes Jerndorf-Jessen, København, 1889, 214 sider.

2. gennemsete og forøgede udgave, anbefalet af ministeriet for kirke- og undervisningsvæsen, med tegninger af Agnes Jerndorf-Jessen, Kristiane Konstantin-Hansen m.fl. København 1896, 304 sider.

3. forøgede udgave, København 1907, 268 sider (uden angivelse af udgiver). Afsnittet Mosen signeret K.L. (Kathrine Lønborg, Natalie Zahle til minde, 1927, s. 74).

BARNETS SJÆLELIV, Studentersamfundets småskrifter nr. 117-18 red. Herman Trier, København 1890, 36 sider.

TIL MINDE OM FREDERIK MARKUS FREDERIKSEN 11-4. 1856 – 30-11. 1893, trykt som manuskript med en efterskrift af C.V. Prytz: Forstmanden F.M.F., København 1894, 70 sider.

DEN SORTE TAVLE, vejledning i kridttegning for lærere med tegninger af Suzette C. Holten og Elise Konstantin-Hansen, København 1895, 28 sider.

AMERIKANSKE UNDERVISNINGSEKSPERIMENTER, indtryk fra Chicagoudstillingen med prøver på elevarbejder, København 1896, ill. 60 sider.

HJEMSTAVNSLÆRE, udgivet af Den danske Pigeskole, 1900 ill. 24 sider (oprindeligt trykt i Bog og Naal 1899-1900).

TO HJEM, særtryk af Kvinden og Samfundet 1901.

Tidsskriftartikler

Anvendte forkortelser:

Tidsskr.f.H.: Tidsskrift för Hemmet tilegnet Nordens Qvinnor, red. af friherrinnan S. Adlersparre f. Leijonhufud, kaldet Eselde (S.L.-d.) fra 1886 Dagny utgifen af Frederika Bremer-förbundet.

VU: Vor Ungdom, red. Hermann Trier.

K&S: Kvinden og Samfundet, Dansk Kvindesamfunds blad fra 1-1.

1885, skiftende redaktører m. K.F. som udgiver 1885-90, og som redaktør fra 1-1. 1902-1903.

B&N: Bog og Naal, Den danske Pigeskoles blad, red. Theodora Lang.

1874

SKOLE ELLER IKKE SKOLE. – Nordisk månedsskrift for folkelig og kristelig oplysning, udg. af L. Helveg, Fr. Ingier, Ge. Vilh. Lyng, L. Schrøder og I. Ingier, Odense. 2. halvår s. 145-50. Sign. K.F.

1875

OM KVINDEN OG SAMFUNDET. Nord. månedsskr. 2. halvår s. 288-305. Sign. K.F.

1878

BREV OM DEN DANSKE KVINDE. Tidsskr.f.H. s. 260ff. Sign. K.F.

1880

BREV FRA KJÖBENHAVN. Tidsskr.f.H. s. 136 ff. Sign. K.F.

1882

FICHTE SOM PÆDAGOG. – VU s. 1 ff.

DEN DANSKE LANDSBYSKOLE. VU s. 384 ff.

1883

BREF FRÅN KJÖBENHAVN (Svend Trøst, Schandorph, Kvindesagen som skole spørgsmål m.m.) Tidsskr.f.H. s. 34 ff. Sign. K.F.

AMERIKANSKE FREMSKRIDTSKVINDER. Ude og Hjemme red. Xylograf Fr. Hendriksen nr. 343 s. 372 ff.

1884

DE REVENTLOWSKE SKOLER. VU s. 147 ff.

BREV FRA KJÖBENHAVN. (Pauline Worm og Kjöbenhavnerne i og udenfor æstetikken, pædagogiske spørgsmål, grundtvigianernes forhold til realismen) Tidsskr.f.H. s. 226 ff. Usigneret.

1885

REALISME I UNDERVISNINGEN. VU s. 147 ff.

TYSKE PÆDAGOGER I DET 19. ÅRHUNDREDE. VU s. 447 ff.
STRINDBERG – KVINDESAGEN. K&S s. 41-51.

Anmeldelse:

N. J. NØRLUND: SJÆLELÆRE. VU s. 352.

1886

BØRNEPSYKOLOGI. VU s. 381 ff.

1887

DE FORENEDE STATERES ALMINDELIGE LÆRERFORENING.
VU s. 487 ff.

UNDERVISNINGEN I DE FORENEDE STATER I KVINDERNES
HÆNDER. K&S s. 73-78.

Anmeldelse:

H. HØFFDING: ETIK. K&S s. 138-42.

1888

LÆRERUDDANNELSEN I DE FORENEDE STATER. VU s. 74 ff.
DE DANSKE FORFATTERINDER OG KRITIKKEN. K&S s. 79-82.

1889

EN FRANSK INDBERETNING OM SKOLEVÆSENET I NORDEN.
VU s. 466 ff.

MARIE ZAKRZEWSKA. K&S s. 233-39, 240-48 og 1890 s. 9-18.

1890

MARIE ZAKRZEWSKA. Dagny s. 25-30.

NYE UNDERVISNINGSMETODER. K&S s. 193-96.

Anmeldelse:

SONJA KOVALEVSKI: UR RYSKA LIFET. K&S 65-70.

ANSKUELSEUNDERVISNING. HJEM OG SKOLE. 3. årg. v.
Dansk Skoleforening.

1891

DANSK KVINDESAMFUND. K&S s. 177-83.

Anmeldelse:

H. BAGGER: DEN DANSKE BØRNEHAVE. VU s. 526 f.

1892

KVINDESAGEN SOM SOCIALT SPØRGSMÅL. K&S s. 89-98.
OM KVINDERS ANVENDELSE SOM RIGSDAGSSTENOGRAFER.
K&S s. 1-4, 23-25.

1893

FORORD til Patridge Lelia: Billeder af amerikansk skoleliv, oversat af O.F. Metodebog for forskolen.

EN VERDENSKONGRES. VU s. 590 ff.

BREVE FRA AMERIKA, DET INTERNATIONALE KVINDEMØDE.
K&S s. 115-22, 156-58, 179-81.

KVINDEARBEJDET PÅ VERDENSUDSTILLINGEN. K&S s. 185-92.

1894

LÆRERNES FAGUDDANNELSE. VU s. 728 f.

Anmeldelse:

J. LIE: NIOBE. K&S s. 33-36.

1895

ET KAPITEL AF EN UTRYKT BOG. B&N s. 69-77.

BØRNEPSYKOLOGISKE UNDERSØGELSER. VU s. 99 ff.

1896

BØRNEPSYKOLOGI. B&N s. 250-54, 1897 s. 50-54, 97-98, 1898 s. 2-5, 21-25.

Anmeldelse:

ANTON ANDERSEN: DANSKE FORFATTERE I DET NITTENDE HUNDREDEÅR. B&N 282-84.

1897

KVINDESAGEN OG DENS KVINDelige KRITIKERE. EN ANTIKRITIK. – Tilskueren v. M. Galschiøt, marts s. 264-83.

KATE FIELD. MINDEORD. K&S s. 92 f.

EN HUNDREDEÅRIG UDTALELSE OM UNGE PIGERS LÆSNING. GOETHES ANDEN EPISTEL. K&S s. 165 f.

Anmeldelser:

LUDV. FEILBERG: OM LIGELØB OG KREDSNING I

SJÆLELIVET. B&N s. 137-41.

INGEBORG SIMESSEN: JORDEN RUNDT PÅ 24 MINUTTER.

B&N s. 253-55.

1898

**ET JUBILÆUM. DE AMERIKANSKE KVINDERS STEMMERETS-
FORENING I 50 ÅR. K&S s. 114 f.**

**ET JUBILÆUM. FRKN. KONSTANTIN-HANSENS OG BINDES-
BØLLS BRODERIFORRETNING GENNEM 25 ÅR. K&S s. 185 f.**

**OM UDVEKSLING AF LÆRERINDER VED DE NORDISKE
PIGESKOLER. B&N s. 71-74.**

ET PAR TILLÆG TIL »ET FORSLAG«. (Fröbelkursus)

B&N s. 151-54.

Anmeldelser:

ALF. LEHMANN: OVERTRO OG TROLDDOM. VU s. 444 ff.

JUDITH KELLER: MIRA. K&S s. 95 f.

MARHOLM-HANSEN: FRU LILLY. K&S s. 197-200.

P. G. MØLLER (SØREN NØRREBRO):

KUNSTEN AF VÆRE LÆRER. B&N s. 58.

DR. PHIL. OSCAR HANSEN: OPDRAGELSESLÆRE I.

B&N s. 118-19.

**J. J. ROUSSEAU: EMIL ELLER OM OPDRAGELSE, PÅ DANSK
VED VILH. MALLING. B&N s. 203-08.**

1899

DET KOMMUNALE SKOLEVÆSEN I KØBENHAVN.

VU s. 381-91, 618-21.

TIL MØDRE OG FÆDRE. EN RUNDSPØRGE. VU og B&N s. 188.

**HJEMSTAVNSLÆRE. B&N s. 185-88, 209-13, 1900 s. 33-37, 53-60,
73-76.**

Anmeldelser:

**LYKKEPSYKOLOGI. C. LAMBEK: BIDRAG TIL IBSEN-
KRITIKKEN. K&S nr. 22. 27-12.**

DEBUTANTER. GYRITHE LEMCKE: SOEDTMANN'S JOMFRUER,

KARIN MIKAELIS: HØJT SPIL, AGNES HENNINGSEN:

**GLANSBILLEDER OG INGBORG RAUNKJÆR: MEMENTO.
K&S s. 162-64.**

DR. PHIL. H.N. BANG: OVERSIGT OVER SKOLENS OG
OPDRAGELSENS HISTORIE. B&N s. 195-97.

1900

FORHOLDET MELLE M FORÆLDRE OG BØRN FØR OG NU.

K&S nr. 1., 2. og 3.

KVINDESAGEN OG BØRNENE. K&S nr. 5.

EN ANTIPROTEST. K&S nr. 10.

FRK. HJORTS HUSMODERFORENING OG DE KØBENHAVNSKE
LÆRERINDER. K&S nr. 24.

VORE PIGEBØRN. K&S nr. 30.

FRA BØGER OG BLADE. K&S nr. 40.

Anmeldelser:

»TILSKUEREN«s OMTALE AF FABRIKSLOVEN OG KVINDERNE.

K&S nr. 16.

CHARLOTTE PERKINS: WOMEN AND ECONOMICS.

K&S nr. 37, 38 og 39.

DANSKE DIGTE TIL SKOLEBRUG V. A. CARSTENSEN OG
K. IVERSEN. B&N s. 90 f.

1901

OM SMÅBØRNS SJÆLELIGE UDVIKLING. i Vore hjem v. Emma
Gad bd. 2. s. 10-33.

DIE GESCHICHTE DER FRAUENBEWEGUNG IN DÄNEMARK.
Handbuch der Frauenbewegung red. Helene Lange u. Gertr. Baume,
Berlin s. 290-301.

KVINDERNES ÅRHUNDREDE. K&S nr. 1, 2 og 3.

SKOLEN OG STORKESPØRGSMÅLET. K&S nr. 4.

PSYKOLOGISK OG PÆDAGOGISK LITTERATUR. K&S nr. 22.

TO HJEM. K&S nr. 31, 32, 33, 34.

OM FRILUFTSUNDERVISNING. B&N s. 80-85.

1902

PLAN TIL EN HJEMSTAVNSLÆRE. B&N s. 174 f.

Anmeldelse:

BONFILS OG HANSEN-TYBJERG: VERS TIL UDENADSLÆRE.
B&N s. 135.

KØBENHAVNS FORSKOLESEMINARIUM. PROGRAM. Under medvirken af J. Th. Huus og Emilie Jansen.

1903

EN AMERIKANSK SOMMERSKOLE. K&S nr. 19, også i det skandinaviske-amerikanske blad Nordlyset 1903.

Anmeldelse:

CLARA BERGSØE: CAMILLA COLLET, ET LIVSBILLEDE.

K&S nr. 3.

Utrykt afhandling

En ordnet fremstilling og begrundelse af de vigtigste almene love, som lader sig udlede af den nyere psykologi og etik. – Filosofisk-pædagogisk afhandling belønnet med universitetets guldmedalje 1891.

Nogle dagbladsbidrag

ANMELDELSE AF STUART MILL: KVINDENS UNDERKUELSE, OVERSAT AF GEORG BRANDES 1869. Fædrelandet red. C. Ploug d. 7. og 8. jan. 1870, sign. C.R. Ida Falbe-Hansen oplyser, at denne anmeldelse er skrevet af K.F., og at hun anmeldte »flere bøger« i Fædrelandet. Af brev fra K.F. fremgår det, at hun også har ydet oversættelsesarbejder til bladet.

KVINDESAGEN I EUROPA. Artikelrække i Dagbladet 1884. Også her har hun ydet anmeldelser »dog ikke meget« (I.F.H.)

OM BJØRNSEN. Politiken 23-8.1887.

Nekrologer og omtaler

Kvinden og Samfundet 5. sept. og 10. okt. 1903 m. et tillæg og portræt. MINDEORD af: Elisabeth Grundtvig, Bjørnstjerne Bjørnson, N. Zahle, Jutta Bojsen Møller og Ida Falbe-Hansen (den litterære virksomhed). UDTALELSER AF VENNER OG MEDARBEJDERE: Augusta Fenger, Pauline Agger, Maria Anholm, U. Birkedal, Ellen Branth, Anna Drewes f. Lützen, A. Stampe-Fedderson, Emma Gad, Svend Høgsbro, Annette Jensen, Augusta Knudsen, Viggo Monrad, Marianne Nielsen, Charlotte Norrie f. Harbau, A. Quittenbaum, Marcus Rubin, Ingeborg Raunkjær, Poul Sveistrup, Viborg, Anna Brosbøll, Helene Berg, H. Thaarup, M.C. og V. Gjøel-Koch.

Bog og Naal 1903 s. 199 f.

Nordlyset (skandinavisk-amerikansk blad) nr. 19. 1903.

The Women Tribune (am. kvindeblad) 1903.

Københavns Forskoleseminarium, program 1904 v. J. Th. Huus og Emilie Jansen.

Nationaltidende 25-2. 1912. En omtale.

(se også biografiens noter).

Mindefesten

Den 4. okt. 1903 foranstaltede Dansk Kvindesamfund en mindefest i Wittmacks lokale, hvor 400 mennesker samledes til musik og TALER af frk. Anna Bruun, professor Høffding, skolebestyrer Huus, frk. Grundtvig og hilsener fra danske, norske, svenske og finske kvindekretse samt fra præsidenten for det internationale kvinderåd mrs. May Wright Sewal. (meddelt i Kvinden og Samfundet 10. okt. 1903.).

Mindelegat

Et halvt hundrede fremtrædende personligheder, især fra skoleverdenen og kvindebevægelsen indbyder til stiftelse af en legatfond til Kirstine Frederiksens minde (bl.a. Bog og Naal 1904 s. 151-52). Blandt de ikke ved mindeordene nævnte personer bemærkes: Hanna Adler, Kristiane Konstantin-Hansen, Selma Lagerlöf, Theodora Lang, W. Rein, Jena, Ludvig Schrøder, Herman Trier, Louise Winteler, Kristiane Iversen, J. Olsen (seminarieforst. Varde).

Legatet uddeltes første gang 1908 som boglegat på 30 kr. til elever på Københavns forskoleseminarium. Sidst er det opslået som rejselegat på 1000 kr. hvert 4. år (Folkeskolen 1980).

Portrætter

Tegning af Erik Struckmann (Rigsdagen), portræt på Marie Luplaus maleri: Fra kvindevalgretskampen, buste af Magde Monrad. Foto: brystbillede i halvprofil (Det kgl. Biblioteks billedsamling), helfigur en face: Københavns forskoleseminariums program 1904 (i Danmarks pædagogiske Bibliotek).

Breve

I Det kgl. Biblioteks håndskriftafdeling er bevaret breve fra K.F. til:

Benedikte Arnesen Kall, Fr. Bajer, Clara Bergsøe, Chr. Bruun, Jonas Collin (d.y.), Fr. Dahl, Dansk Skoleforening, Lorenz Frölich, Fr. Hendriksen, Harald Høffding, Helga Johansen, til og fra Charlotte Klein, Alfred Lehmann, Marie Luplau, Carl Ploug, Marcus Rubin, Ludvig Schrøder, Ludvig Trier, Charlotte Schrøder f. Wagner.

Enkelte af brevene til Marcus Rubin trykt i hans brevveksling I-IV, 1963 v.L. Rerup: 6-11, 8-11 og 21-11.1887 og 7-3. og 24-3.1890.

Privatarkiv

Kirstine Frederiksens litterære virksomhed må have afsat et omfattende privatarkiv, men ifølge Elisabeth Grundtvigs meddelelse 26. nov. 1933 (Rubins brevveksling IV s. 100) er det næppe bevaret.

Det har da også forgæves været efterlyst i Rigsarkivet, Det kgl. Bibliotek, Danmarks pædagogiske Bibliotek og i Dansk Kvindesamfunds arkiv og i Kvindehistorisk Samling, Århus.

Muligheden for, at det stadig helt eller delvis er bevaret, privat kan ikke udelukkes.

Skolen og samfundet 1.7.-81 til 31.5.82

AF ELLEN NØRGAARD

Denne fremstilling bygger på udklip fra danske aviser om uddannelses- og skoleforhold. Skole og uddannelsesstof fylder imidlertid mere og mere i aviserne, i såvel de landsdækkende som i de lokale. Et dækkende indtryk af dette omfattende materiale kan således ikke gives inden for årbogens rammer; i det følgende vil centrale problemområder blive omtalt og eksempler angivet.

FOLKESKOLEN

Folkeskolen generelt

Et af de centrale problemer i både landsdækkende og lokale aviser er besparelser. Timetallet er fx. sparet helt »i bunden« i Kolding, Kolding Folkeblad 8.9. Der må spares i fx. Sorø, Dagbladet Ringsted 19.9.; i Skagen, Vendsyssel Tidende 11.10.; i Varde, Vestkysten 8.12.; de fem alternativklasser i Odense foreslås sparet væk, Fyns Stiftstidende 3.3.; Kristeligt Dagblad oplyser, at eftersidning er afskaffet i enkelte kommuner af sparehensyn, og der skal spares på skolebibliotekerne i Esbjerg, Vestkysten 26.4.

Berlingske Tidende oplyser 18.7. i tilknytning til spørgsmålet, om der kan spares i folkeskolen, at udgifterne til denne er 1 milliard højere end ministeriets vejledninger tilsiger. LOE protesterer i Vejen Frem nr. 3 mod nedskæringer. Jyllandsposten oplyser 19.2., at der bruges færre lærtimer end tidligere, men fordi elevtallet er faldet, er udgiften pr. elev steget.

Et andet centralt problem for folkeskolen er det dalende børnetal, det er fx. dalende i Åbenrå, Vestkysten 15.7.; i Århus, Jyllandsposten 28.11.; og Kommunernes Landsforening hævder, at der vil være 5000 klasseværelser i overskud i 1990, Jyllandsposten 19.12. Formanden for skolelederforeningen, skoledirektør Birgit Darr udtaler på foreningens årsmøde, at skolen ikke er blevet bedre, men billigere, af det dalende børnetal, Århus Stiftstidende 9.10.

Både på grund af besparelserne og p.g.a. det dalende børnetal må skolestrukturen ændres i mange kommuner, skoledistrikter må omlægges, klasser sammenlægges, skoleplaner ændres, og skoler nedlægges. Det debatteres fx. om eleverne i Skjern skal flyttes, Vestkysten 16.7. Der skal ikke bygges nye skoler i Vejle før i 1994, Vejle Amts Folkeblad 8.8. Der skal slækkes på skoledistriktsgrænserne i Odder, Århus Stiftstidende 5.9.; skolestrukturen diskuteres i Tølløse, Holbæk Amts Venstreblad; og der er borgermøder om skolestrukturen og om, hvorvidt børnene skal undervises privat eller køres til Faster Skole i Dejbjerg og i Bølling, fx. Ringkøbing Amts Dagblad 19.4. og 22.5., Vestkysten 21.5. og 26.5.

Skolenedlæggelser drøftes i en række kommuner, fx.. i Hadsund, Amtsavisen 1.8.; i Holsted, Vestkysten 15.8.; forældre vil redde Skarreklint Skole, Kalundborg Folkeblad 1.9.; det debatteres kraftigt i Ålborg, hvilke skoler der skal nedlægges, fx. Ålborg Stiftstidende 29.8. og 5.9. og 5.10.; i Århus skal byskolerne ikke nedlægges til trods for det dalende børnetal, Jyllandsposten 28.11. I samme avis citeres Skole og Samfunds formand Eigil Brinch, der mener, at ingen af de politiske partier tør inddrage spørgsmålet om skolestørrelser eller skolenedlæggelser i valgkampen, Jyllandsposten

7.11. Der skal fx. være afstemning om nedlæggelse af skolen i Herringløse og om en skole i Horsens, Aftenavisen Roskilde Tidende 16.12. og Horsens Folkeblad 11.2. Og lærerråd, skolenævn, forældre og elever protesterer over for kommunalbestyrelsen, fordi Frederiksberg kommune vil sælge kommunens nyeste skole.

Ifølge Land og Folk 30.7. vil ministeren imidlertid gøre det vanskeligere at nedlægge skoler. Kommunernes Landsforening har taget initiativet hertil, og et lovforslag er på vej, hvad undervisningsministeren bekræfter, Horsens Folkeblad 23.9. og 5.10. Politikerne er trætte af forældreprotester vedr. skolenedlæggelser og vil kunne dispensere fra de gældende regler i større byer. Undervisningsministeriets embedsmænd finder imidlertid ikke en sådan ordning hensigtsmæssig, Politiken 6.11. Og Vendsyssel Tidende citerer daværende formand for K.L.s uddannelsesudvalg, borgmester Ib Juul, som vedr. skolenedlæggelser siger, at det er urimeligt, at nogle få kan stemme om, hvad alle skal betale, 11.11.

Politiken oplyser, at der er nedlagt 299 skoler i løbet af de sidste 10 år, og kun vedr. 49 af dem er der afholdt afstemning, 20.11. Og Midtjyllands Avis oplyser, at i årene 1937-77 er der nedlagt 200 skoler i Viborg Amt, 28.10.

Information 10.7. og Land og Folk 22.7. hævder, at Kbh. kommune begik en grov fejl ved at sige nej til afstemning, da en skole skulle nedlægges. Forældrene har klaget til indenrigsministeriet, og kommunen og borgmester B. Nebelong i særdeleshed modtager en næse, Politiken 15.9. Borgmester Bent Nebelong vil ved en høring i Grundtvigs Hus ikke oplyse, hvilke skoler der skal nedlægges i den indre by, 8.11.

Forsøg diskuteres i forskellige sammenhænge, Esbjergs lærere udsendte i 1976 en rapport om et indskolingsforsøg, men der er endnu ikke bevilget penge til at realisere planen, Vestkysten 8.7.; Politiken oplyser 15.2., at mange søger Folkeskolens Forsøgsråd om penge – skolen forsøger sig ud af krisen, og samme råd støtter Hirtshals forsøg med skolegang i sommerferien, Land og Folk 14.4.

Samlæsning debatteres i mange kommune, fx. i Otterup på Fyn, forældre og lærere har besluttet, at eleverne ikke længere skal deles i to niveauer i skolerne i Århus, Århus Stiftstidende 1.10. og 27.12.; avisen konkluderer, at den udelte skole er på vej til at blive indført i Danmark, og at mange kommunalbestyrelser overlader beslutningen til forældre og lærere. Forældre i Horsens er vrede over, at samlæsning er indført, Horsens Folkeblad 1.3. Og Jyllandsposten oplyser 7.5., at over halvdelen af de danske folkeskoler, der har overbygning, undlader at kursusdele i et eller flere fag.

Skolernes indeklima er dårligt. Ugeskrift for læger har ifølge Jyllandsposten 21.7. en artikel, hvori det hævdes, at kunststoftæpperne giver børnene høfeber og astma. Der er stadig helbredsproblemer ved Klostermarkskolen i Odense, Fyns Stiftstidende 26.9., og Politiken oplyser, at indeklimaet ved skolerne i København er så dårligt, at over halvdelen af lærerne er præget deraf, og desuden mange elever.

Karakterer og afgangsprøver diskuteres også i dette skoleår. Ifølge Jyllandsposten 5.8. mener uddannelsesrådet for grundskolen, at karakterer gør eleverne skoletrætte, CUR ønsker ifl. Week-end Avisen 16.10. folkeskolens afgangsprøver helt afskaffet, og ifl. Politiken går flere unge end nogensinde til folkeskolens afgangsprøver, 4.5.

Skoleforholdene i Sydslesvig inddrages i dansk presse. En ny dansk skole med 80 elever er indviet i Satrup, Flensborg Avis 13.8.; der er 958 danske elever i Gottorp Amt ifl. Flensborg Avis 10.8.; antallet af skoler i Sydslesvig er reduceret med 2 p.g.a.

elevmangel. Ifl. Vestkysten 25.8. kritiserer danske i Sydslesvig landsregeringen i Kiel for at diskriminere de danske skoler. Der er nu mulighed for støtte fra Bonn.

Danmarks Radios undervisningsafdeling diskuteres også i år. Politiken hævder 21.12., at denne måske skal underlægges Landscentralen for undervisningsmidler, og Berlingske Tidende oplyser 7.5., at i henhold til et udvalg nedsat af undervisningsministeriet, skal ansvaret for skole-TV igen overdrages Danmarks Radio.

Lektie læsning diskuteres i en række aviser; seminarielektor Finn Held har rejst spørgsmålet, om lærerne juridisk set kan kræve, at eleverne læser lektier, fx. Politiken 1.3. og Midtjyllands Avis 19.4.

Et nyt cirkulære blev udsendt 15.6.81 vedr. lønninger til ikke-uddannede vikarer, og dette vil medføre voldsomme stigninger i kommunernes udgifter.

Undervisningsdirektør Asger Baunsbak Jensen tiltræder et embede som præst, og spørgsmålet om hans efterfølger diskuteres, fx. Politiken 23.8. Embedet deles imidlertid. Skoledirektør og formand for grundskolerådet Holger Knudsen bliver direktør for folkeskolen og seminarierne, medens højskoleforstander og formand for sektorrådet for ungdoms- og voksenundervisningen K.E. Larsen bliver direktør for voksenundervisning og folkeoplysning, fx. Politiken 30.4.

Og så mener Erhardt Jakobsen også i år, at folkeskoleloven bør laves om, Berlingske Tidende 2.9. Centrumdemokraterne forsøger et »stormløb« mod loven, men taber, Socialistisk Dagblad 11.3.

Skolelægerne

Sundhedsstyrelsen foreslår i en betænkning, at skolesundhedstjenesten skal koncentrere sig om de første og de sidste år af skolegangen og om elevernes psykiske og sociale problemer, fx. Politiken 9.3.82. Indenrigsministeriet foreslår, at de 400 skolelæger afskaffes og erstattes af 20, der fungerer som konsulenter over hele landet, fx. Information 24.3. Berlingske Tidende hævder, at skolelægenes arbejde er forebyggende, 14.10. Skolelægenes formand udtaler, at skolelægerne er uundværlige for børnenes sundhed og fremtid, fx. Jyllandsposten 28.2. Flere aviser, fx. Aktuelt 17.3., skriver, at det er små beløb, der kan spares, og Samrådet af skolekonsulenter i idræt fraråder på det kraftigste, at der skæres ned på skolelægeordningen, Politiken 15.5.

Børn/elever

Det dalende børnetal kommenteres i mange sammenhænge fx. i Aktuelt 11.8.; det falder fx. i Randers og på Lolland-Falster, Folketidende og Midtjyllands Avis 12.2. og 13.3. Det er også faldende i Københavns amt, det falder med ca. 2900 elever pr. år, men det vil fortsat stige i Ishøj og Høje Tåstrup, Dagbladet Roskilde 12.12. Demografen, professor Poul Mathiesen oplyser til Week-end Avisen 5.3., at danskerne er ved at udrydde sig selv, og at elevtallet i folkeskolen vil falde med 25%.

Der foretages flere undersøgelser af unges stofmisbrug, fx. Vejle amt, Fredericia Dagblad 21.7.; og i Grindsted, Vestkysten 5.2. Lærerne i Helsingør skal på kursus vedr. dette problem, Helsingør Dagblad 25.7. Undervisningsministeriets konsulent Peter Schiøler mener ifl. Frederiksborg Amts Avis 29.10., at der ikke er politisk vilje og dermed ikke ressourcer til at gøre noget ved narkoproblemet blandt unge. Fjernsynet laver en udsendelse om stofmisbruget, og LOE udtaler, at organisationen ikke

vil fordømme misbruget, før grundigere undersøgelser er foretaget, fx. BT 9.2., 22.2. og 23.2.

Transporten af skoleelever er et problem. Ribe amt har fx. vedtaget, at de større børn fra Manø skal undervises på fastlandet og således køres gennem Vadehavet hver dag. Forældrene protesterer, fordi transporten er tidskrævende og farlig. Sagen indbringes for undervisningsministeriet, Vestkysten 11.7., 3.9.

Undervisningsministeriets publikation Nøgletal 81 viser, at en elev i Rødovre koster 26.486 kr. og en i Kalundborg 12.491. Nettoudgifterne er steget til trods for, at børnetallet er faldende. Gennemsnitsudgiften pr. elev på landsbasis er ca. 16.000, Berlingske Tidende 30.8. Samme avis oplyser, at personaletilvæksten i folkeskolen er opført i 1982, 20.3.

Østre Landsret har afgjort en principsag om hvorvidt forældre skal betale for skoleudflugter, – de skal betale, fordi udflugter er en del af undervisningen, og fordi der er praksis for, at de skal betale, Politiken 15.5.

LOE har ifl. Jydske Tidende Kolding Avis 20.8. en gæld på 200.000 og repræsenterer 400.000 skolebørn. I Herning Folkeblad og andre aviser hævdes, at forældrene bør interessere sig for, hvad der foregår i organisationen, 3.9. Den kommer ifl. Land og Folk på finansloven og holder generalforsamling med 1000 fremmødte i Rødovrehallen, hvor aktionsformer og nedskæringer drøftes, Information 22.2. Organisationen hævder, at skoletrætheden ikke kan afhjælpes, før de mange problemer i samfundet er løst, fx. Ringkøbing Amts Dagblad 1.3.

Vold og mobning er stadig et problem fx. ifl. Vestkysten 16.10. og Berlingske Tidende 19.10. Elevernes vold over for lærere fremdrages i flere sammenhænge, fx. Amts Avisen 6.2. og Aktuelt 5.2.

Fagkonsulenten i idræt mener, at skolebørn får for lidt motion, Politiken 30.5.

Og endelig viser en undersøgelse, at københavnske børn er bedre til at stave, Berlingske Tidende 1.4.

Klassekvotienten

Sidst i august blev der udsendt en pressemeddelelse fra et mindre forlag, der fik relativt fyldig avisomtale. I denne blev det fastslået, at store klasser er bedst, og at elevantallet ingen betydning har for indlæringen. Grundlaget for denne påstand er en undersøgelse, lektor ved DLH, Niels Egelund, har foretaget, fx. Berlingske Tidende og Politiken 28.8. Niels Egelund udtaler til pressen, at der kan spares betydelige beløb ved at sætte klassekvotienten op med en elev, og at undersøgelsen har betydning for skoleplanlægningen, fx. Information 29.8.

Egil Brinch, formand for Skole og Samfund, siger til Kristeligt Dagblad 1.9., at en forhøjet klassekvotient vil ramme de svage. I Land og Folk hævdes 2.9., at undersøgelsen passer ind i den socialdemokratiske nedskæringspolitik. Undervisningsministeren finder undersøgelsen spændende. 12 forskere ved DLH tager afstand fra undersøgelsen og anfægter Niels Egelunds metoder, og lærerne i den kommune, hvor undersøgelsen er foretaget, Albertslund, protesterer, fordi de mener, de har deltaget under falske forudsætninge, fx. Vestkysten 4.9., Politiken 4.9., Kristeligt Dagblad 9.9. og Socialistisk Dagblad 10.9.

Jyllandsposten rejser i en leder 12.9. spørgsmålet, om forskningen ved DLH er fri

eller styres af politiske hensyn, og i Berlingske Tidende 13.9. hævdes, at mistænkeliggørelsen af Niels Egelund kan tyde på, at relevant forskning ved DLH kasseres eller undertrykkes.

Indvandrerundervisning/Strandgårdskolen

Det fremgår af Årbog for Dansk Skolehistorie 1981, at der var problemer vedr. undervisningen af fremmedsprogede elever eller indvandrere og konflikter på Strandgårdskolen i Ishøj i skoleåret 1980/81. Information oplyser 31.8.81, at Strandgårdskolen ikke har tosprogede lærere ansat i skoleåret 81/82 til trods for, at 40% af eleverne er fremmedsprogede. I begyndelsen af september oplyser en række aviser, at der er en konflikt på skolen vedr. skemaet. Lærerne vil ikke bruge inspektørens skema og udarbejder deres eget. Skolenævnet godkender lærernes skema, medens kommunalbestyrelsens flertal fastholder, at inspektørens skema skal anvendes, fx. Politiken og Dagbladet Roskilde 1.4.9. og 26.9. Den uafklarede situation vedrørende skemaet medfører forkerte lønudbetalinger. En tredjedel af lærerne får i årets første måneder forkert løn, fx. Socialistisk Dagblad 5.10. DLF truer i et brev til Ishøjs borgmester, Per Madsen, med blokade over for kommunen, hvis de kaotiske forhold på Strandgårdskolen ikke bliver ændret, fx. Politiken 16.10. Borgmesteren hævder ifl. Jyllandsposten 22.10., at en blokade ikke vil få større konsekvenser for skolevæsenet. DLF erklærer blokade i begyndelsen af november, og DLFs formand Jørgen Jensen udtaler, at grunden hertil er kommunens manglende vilje til at administrere skolevæsenet i overensstemmelse med gældende lov, fx. Aktuelt 2.11. Styrelsesloven er tilsidesat, og lærerne chikaneres, Land og Folk 5.11. Kommunalbestyrelsens flertal giver borgmesteren bemyndigelse til at anlægge sag mod DLF. Samtidig udarbejder kommunalbestyrelsen en redegørelse om sagen til amtet, som amtet vælger at udsætte behandlingen af til efter valget, fx. Socialistisk Dagblad og Politiken 3.11. og 5.11.

Ishøj kommune modtager i begyndelsen af december en alvorlig næse fra amtet, som kommunen ikke efterkommer, den anker sagen til ministeriet, Berlingske Tidende og Socialistisk Dagblad 12.12. Efter en del tovtækkeri om bl.a. undervisningen af og udslusningen af indvandrelever, godkendes lærernes skema med nogle mindre ændringer, og DLF hæver blokaden i begyndelsen af februar, fx. Sydkysten Køge 29.12., Dagbladet Roskilde 8.1. og Socialistisk Dagblad 4.2.

Berlingske Tidende oplyser 10.5., at der vil blive indført kønsdelt undervisning i ungdomsskolen i Ishøj.

Specialundervisning

Behovet for specialundervisning er stadig stigende, det viser Undervisningsministeriets Nøgletal, Politiken 30.8. Der er behov for flere skolepsykologtimer i Lunderskov kommune, Vestkysten 25.8. Hver 9. i 2. klasse skal ifl. Politiken 21.1. til psykolog, og en skole i Århus har rekord i specialundervisning – 16% af eleverne deltager. Samtidig med, at den traditionelle specialundervisning udbygges, udbygges også foranstaltninger mod skoletræthed. Der indføres fx. alternativklasser i Kolding og Varde, Vestkysten 11.8. og 6.8., og heldagsundervisning i Gundsø, Holbæk Amts Venstreblad 15.8.; specialundervisningen af skoletrætte er mislykket i Roskilde, og en arbejdsgruppe nedsattes, Dagbladet Roskilde 22.8. og 26.8.; og alternativklasser oprettes i Nr. Ved-

by og i Nordborg, Folketidende 10.2. og Jydske Tidende, Sønderborg 22.4. Skoletræthed diskuteres også i mange aviser, fx. Vendsyssel Tidende 8.1. og Politiken 15.1., i BT hævdes, at forældrene ikke må acceptere denne, 19.1. Grundkolerådet udsender en publikation om problemet, der kommenteres over hele landet, fx. Berlingske Tiden- de 10.2. og Jyllandsposten 15.2.

Spørgsmålet om forvaltningen af særfor sorgens tidligere skoler vækker debat. Spørgsmålet er, hvorledes byrdefordelingen mellem amt og primærkommuner skal være mht. økonomi og administration. Ifl. Jydske Tidende, Åbenrå, er der uenighed i Sønderjyllands amt om, hvorvidt amtet eller kommunerne skal forvalte de grønne skoler, 13.8. Begge parter har fremlagt spørgsmålet for ministeren, og begge parter har ifl. avisen fået ret. Jyllandsposten oplyser 25.8., at Fyns amt skal betale 40 mill. kr. over 3 år for en skole, fordi den var i dårlig stand. Ministeriet kritiserer Vestsjæl- lands amt, fordi udbygningsplanen vedr. den vidtgående specialundervisning er mangelfuld: der anbefales et tættere samarbejde med kommunerne. I Århus amt diskute- res, hvorvidt amtet eller Silkeborg kommune skal drive Lysbrokskolen. Og Information oplyser 8.10., at de amtskommunale udbygningsplaner vedr. denne undervisning er meget forskellige.

Specialundervisningen omlægges i en række kommuner, fx. oplyser Vestkysten 11.7., at det skolepsykologiske samarbejde, der har pågået mellem Skjern, Askov og Egvad, skal ophøre. I Helsingør har lærerne udarbejdet en udbygningsplan, Frederiks- borg Amts Avis 28.9., og en ny overenskomst om samarbejde inden for specialunder- visningen er indgået mellem Allinge og Gudhjem, Bornholmeren 3.5.

Samtidig med, at behovet for specialundervisning stiger, omlægges specialunder- visningen og udbygningsplaner udarbejdes, spares der på dette område fx. i Sønder- jyllands amt, Vestkysten 5.2. og 2.3.

Integration af handicappede i folkeskolen drøftes stadig. Skolepsykologernes Landsforening drøfter på et møde handicappede og folkeskolen, og ifl. referatet finder skolepsykologerne, at skolerne er for hurtige til at sætte handicappede i normalklasser, fx. Jyllandsposten 17.9. Ifl. Kristeligt Dagblad viser en undersøgelse fra Rødovre, at elever bliver mere tolerante af at have handicappede i klassen, 24.9. I Vestkysten rejses spørgsmålet, om det er folkeskolen eller specialskolerne, der skal ændre karak- ter, 17.12. Og en klasselærer fra Ådalforsøget ved Esbjerg mener, at dette forsøg viste en farbar vej, samme avis 2.12.

I Sønderborg er en elev blevet testet mod forældrenes vilje, og forældrene kræver testen udleveret, Jydske Tidende, Sønderborg 10.1. Og et medlem af Sønderjyllands amtsråd, der er skolepsykolog, er blevet nægtet indsigt i sager vedr. børns henvisning til vidtgående specialundervisning. Medlemmet har indbragt sagen for indenrigsmini- steriet, Jydske Tidene Kolding Avis 19.5.

Fagene

Aviserne har mange gengivelser af temadage og tværfaglige projekter, fx. Holbæk Amts Venstreblad 5.11. og Århus Stiftstidende 3.2. og 4.3. Politiken gengiver den 19.10. en fortegnelse over, hvilke fag piger og drenge vælger, der viser, at valgene er ret kønsbestemt, elektronik vælges af drenge og hjemkundskab af piger, medens ma- skinskrivning vælges af begge køn.

Indførelsen af datalære diskuteres stadig, undervisningsministeren overvejer, Berlingske Tidende 10.10. Grundskolerådet færdiggør en skitse om, hvorledes faget skal indføres, og et formål for faget er undervejs, Politiken 10.2. Fagets indhold diskuteres fx. i Århus Stiftstidende 15.11. og Jyllandsposten 5.4. Og i Aktuelt rejses spørgsmålet om dette fags og den nye teknologis betydning for folkeskolen, 1.5.

Dansk diskuteres også i dette skoleår. I Vestkysten 1.7. diskutere fx. fagets placering i den lokale læseplan, læseteknik diskuteres i Jyllandsposten 9.8., fagets udvikling i de sidste 20 år drøftes i Berlingske Tidende 16.12.; i Frederiksborg Amts Avis hævdes, at der er sjusket med faget, 14.2.; i Kristeligt Dagblad hævdes 3.2., at situationen er kaotisk, og i Berlingske Tidende hævdes, at læseplanerne er for vage.

I Kristeligt Dagblad rejses spørgsmålet om undervisningsplanerne i Kristendoms-kundskab ikke bør drøftes med forældrene, 31.7., en repræsentant fra Foreningen til oprettelse af kristne friskoler hævder, at fritagelsesparagraffen misbruges, samme avis 10.9. Samme forening ønsker flere timer til faget: Chr. Christensen fra Kristeligt Folkeparti er bange for, at faget er på vej ud, af 231 kommuner har 72 udarbejdet egne undervisningsplaner for faget, samme avis 3.11., 26.11. og 19.12. Faget diskuteres også i fx. Amtsavisen 29.9. og Frederiksborg Amts Avis 26.9.

Det mest debatterede fag i dette skoleår er historie. Den nye undervisningsvejledning fra ministeriet får mange ord med på vejen, Læreren må tage faget alvorligt, Jyllandsposten 25.7.; faget kræver redelighed, Kristeligt Dagblad 23.7.; respekten for kendsgerninger er afløst af holdninger, Berlingske Tidende 30.8., og Bertel Haarder fra Venstre mener, at den nye vejledning er ensidig marxistisk, den bør smides ud, og kommunerne bør lave deres egne. Det konservative Folkeparti har udarbejdet en ny vejledning for faget, som daværende formand for folketingets skoleudvalg, socialdemokraten J.K. Hansen tager afstand fra, – hvis alle partier gør som de konservative, vil undervisningen ende i kaos, fx. Kristeligt Dagblad 26.8. og 31.8. og Jyllandsposten 14.8. Dansk historielærerforening tager også afstand fra de konservatives vejledning. Foreningen finder det uheldigt at blande sig i skolen på denne måde, Politiken 17.1. og Demokraten 29.1. Lektor ved DLH Vagn Oluf Nielsen hævder, at vejledningen er skrevet ud fra et konsekvent alsidighedsprincip, medens det konservative forslag udelukker materialistisk historieforståelse, Jyllandsposten 9.9.

Og så drøftes faget lokalt, fx i Århus, Århus Stiftstidende 15.11., i Hobro, Amtsavisen 14.11., i Rødovre, Rødovre Avis 4.11. og i Slagelse, Sjællands Tidende, Slagelse 27.11. Det centrale spørgsmål i denne debat er, hvorvidt der skal udarbejdes lokale læseplaner.

Og så oplyser Information 9.10., at fogedforbudet mod DRs undervisningshæfte Nazismens billeder, med en idylliserende reklame for Valo, er ophævet af Københavns Byret. Sagen er ført af undervisningsministeriet.

Lærerne

Lærernes beskæftigelsessituation diskuteres i en række aviser. Jyllandsposten hævder den 15.8., at hver tredje lærer må forlade katederet i 1990. Berlingske Tidende 17.9. gengiver en prognose udarbejdet af DLF, der viser, at der vil være alt for mange lærere i år 2000, hvis den nuværende uddannelseskapacitet opretholdes. Lærerledigheden er på dette tidspunkt størst på Fyn, Fyns Amts Avis 12.9. Beparelserne medfører des-

uden, at lærerstillinger nedlægges fx i Næstved, Næstved Tidende 23.10. og i Odense, Fyns Stiftstidende 10.2.

DLF udsender i august en skrivelse om, at foreningen fralægger sig ansvaret for, hvad der foregår i folkeskolen. Nye aktiviteter vil ikke blive iværksat, før lønforhandlingerne er genoptaget, fx Politiken 20.8. DLF afholder i november en »stormfuld« kongres, hvor disse spørgsmål, beskæftigelsessituationen og tjenestetidsspørgsmålet drøftes. Ålborg Stiftstidende hævder, at besindigheden sejrede, 16.11. I marts hævder DLFs formand Jørgen Jensen, at DKP søger at infiltrere foreningen. Jørgen Jensen fremlægger materiale fra en sag fra 1979, fx Aktuelt 2.3.

Vold mod lærere diskuteres i mange sammenhænge. Århus Stiftstidende rejser spørgsmålet, om der er tale om en disciplinkrise eller en samfundskrise, 13.2. Og DLF rejser sagen om lærernes fysiske og psykiske arbejdssikkerhed og sender ministeren et forslag til nyt cirkulære om ro og orden, Kristeligt Dagblad 27.5.

Der er i dette skoleår flere sager vedr. læreres ansættelses- og arbejdsforhold. I Tønder bliver to faste vikarer, der i en årrække har fungeret tilfredsstillende, ikke fastansat til trods for, at de indstilles. De bliver vraget af såvel skolekommission og byråd, og de er begge medlemmer af DKP. Sagen går til amtet, der i første omgang ikke finder, at det er tilstrækkeligt informeret og derefter finder, at der ikke er grund til at anfægte byrådets beslutning, til trods for at der er begået fejl, fx. Politiken 1.11.. 3.11., Vestkysten 30.12. og Jyllandsposten 11.3. Og ifl. Socialistisk Dagblad 15.5. oplyser undervisningsministeren, at hun vil se på sagen. Jydske Tidende Tønder hævder, at skolekommissionen ønsker en skoledirektørstilling oprettet, 27.5.

Der er rejst tjenestemandssag mod skoledirektøren i Søby for embedsforsømmelse. Der hævdes i flere artikler i Vendsyssel Tidende at være jalousi og personlighedsforfølgelse i sagen, f. 13.10. Ifl. samme avis 2.5. og 27.5. oplyses, at han sandsynligvis forbliver i sin stilling og modtager en rettesættelse.

Ifl. Socialistisk Dagblad er tre lærere forbigået af politiske grunde ved en stillingsansættelse i Ebeltoft. Ombudsmanden skal se på sagen, Århus Stiftstidende 9.5. Og borgmesteren ønsker ikke at genoptage sagen i byrådet, samme avis 26.5.

Ifl. Vestkysten 24.3., 27.4. og 30.4. er der alvorlige samarbejdsvanskeligheder i skole- og fritidsforvaltningen i Esbjerg. Der er uklarhed om opgavefordelingen, lang ekspeditionstid, og ekspertisen udnyttes ikke. Skoledirektørens forvaltning karakteriseres som præget af egenrådighed og politiseren, og den nye viceskoledirektør kræver advokatbistand.

Og så har lærere stiftet bevægelsen »Lærere for fred«, Berlingske Tidende 29.5.

Private skoler

De private skoler har stadig god presse. Der er positiv omtale af en række af dem, navnlig i de lokale aviser. Der er fx. reportage fra den frie skole i Agerskov, Jydske Tidende Kolding Avis 28.7. og fra den kristne friskole i Bylderup Bov, Jydske Tidende Tønder 27.12.

En række nye friskoler planlægges: i Esbjerg, Vestkysten 11.8.; i Malt Sogn planlægges en, Jydske Tidende Haderslev 2.8. og i Strellev, fordi Strellev Skole er nedlagt, Vestkysten 24.2.

Undervisningsministeren forventer ifl. Berlingske Tidende stadig stigende tilgang

til de private skoler, 15.8. Og Jyllandsposten oplyser, at en elev ved en privat skole koster 30% mindre end en elev i den offentlige skole, 18.11.

Se i øvrigt kapitlet om Tvind, hvor alle skolesamvirkets skoler behandles samlet.

Forældre/styrelse

Forældrene er i mange sammenhænge aktive vedrørende skoleforhold. De protesterer mod, at klasser sammenlægges i St. Mærløse, Holbæk Amts Venstreblad 2.7., og mod nedlæggelse af specialskolen Starreklint, samme avis 2.9. og 3.9., og ifl. Herning Folkeblad 12.11. mener forældrene, at skoledistriktsgrænserne omlægges på en sådan måde, at der ikke tages hensyn til elevernes ve og vel.

Ved Alstrup skole holder forældrene børnene hjemme, fordi de er utilfredse med skolens inspektør p.g.a. samarbejdsvanskeligheder. Nævnet støtter forældrene, skolekommissionen behandler sagen, og skoleinspektøren sendes hjem, fx. Politiken 10.1. og Jyllandsposten 14.1.

Der er skolenævnvalg vinteren 1981/82, bekendtgørelse af 7.9.81. Og dette valg får mange velmente ord med på vejen. Frederiksborg Amts Avis skriver fx., at skolenævnene er den bedste mulighed til at få indflydelse på skolen, Vestkysten opfordrer forældrene til at bruge skolenævnene, og undervisningsministeren skriver i Politiken, at når det gælder forældreindflydelse er Danmark forud for de fleste lande, 4.11., 7.1. og 20.1. Ifl. Information viser en undersøgelse foretaget af DPI, at skolenævnene har ringe indflydelse, 13.11. LOs konsulent mener, at LOs medlemmer svigter skolenævnvalgene, Aktuelt 12.1.82, LO sidder kun på 15% af pladserne. Og DA finder LOs kampagne »lidt hård«, Politiken 18.1., denne organisation har ikke samme interesse i skolenævnvalget.

I Frederikshavn rejses spørgsmålet, om der sidder partipolitikere i nævnene, og om disse i så tilfælde driver partipolitik, Frederikshavns Avis 5.1. og 6.1. Og ifl. Århus Stiftstidende vil socialdemokraterne forsøge at besætte skolenævnene i Århus, 16.3.

Skolenævnvalget bliver afviklet til forskellige tidspunkter i kommunerne. I København blev det afholdt allerede i december. Hver 5. forældre stemte; der blev afholdt fredsvalg ved 65 skoler og kampvalg, dvs. valg mellem flere lister, ved 12 skoler, Jyllandsposten 19.12.

Tidsskriftet Skole og Samfund har i nr. 4, maj 82, en talmæssig opgørelse over valget. Denne viser, at valgdeltagelsen er meget svingende. Tendensen fra tidligere valg fortsætter således, at det stadig er provinsen og de små skoler, der har den største deltagelse. Der har været mere end én liste ved 306 af landets 2000 skoler. Foreningens skøn er, at antallet af afstemningsvalg er stigende, og at forældrenes forskellige holdninger til folkeskolen har markeret sig stærkere denne gang end tidligere.

DE FORTSATTE SKOLEUDDANNELSER

Unge

Bornholmeren fastslår den 20.8., at forbavsende mange unge har prøvet hash og heroin. Problemet diskuteres også i Ålborg Stiftstidende og i Politiken fx. 7.3. og 14.3.

De spørgsmål, som desuden debatteres vedr. unge, er for det første den store arbejdsløshed og de unges vanskelige uddannelsesvilkår. Begge disse problemer indtager stor plads i pressen og får »fede« typer.

Midtjyllands Avis oplyser 28.7., at 1000 unge i Midtjylland har modtaget afslag på deres ansøgning om uddannelse, og Kristeligt Dagblad oplyser 27.8., at antallet på landsbasis er 5000. Århus Amt er utilfreds med ministeriets planlægning af ungdomsuddannelserne. Amtet hævder, at denne planlægning er så utilstrækkelig, at amtet vil lægge sin egen linje, Århus Stiftstidende 2.9. Jyllandsposten gør sig den 12.9. nogle overvejelser over, at der ingen uddannelse er til at blive cykelsmed, medens der er stort behov for cykelsmede.

Og Frederiksborg Amts Avis oplyser 1.5., at 80.000 unge har søgt enten gymnasiet, HF, tekniske skoler eller handelsskoler. Det sekretariat, der styrer den koordinerende tilmelding oplyser, at 9000 står på venteliste, de øvrige har fået plads.

Ungdomsarbejdsløsheden er nok det tema, der optager mest plads i avisernes skoleuddannelses-, børne- og ungdomsstof. Mange af artiklerne er kommenterende, fx. hævder Frederiksborg Amts Avis, at de unge er i venteposition, 3.9. Mange aviser har beskrivelser af unge arbejdsløse situation, fx. Vestkysten 16.11. og Jydske Tidende Kolding Avis 4.11. Og endelig er der en række artikler, der informerer om problemet, eller hvori problemet analyseres.

I Berlingske Tidende 29.7. hævdes, at loftet over de unges løn er beskæftigelsespolitisk.

Bente Ørum fastslår i Børsen 7.8., at ungdomsarbejdsløsheden er kønsbestemt, og det er de unge kvinder, der rammes hårdest. Aktuelt skriver 26.11., at 90.000 søger arbejde. I BT fastslås, at de unge arbejdsløse bliver ældre, 8.2. Og undervisningsministeren udtaler ifl. Vendsyssel Tidende, at de unge arbejdsløse gør hende søvnløs, 25.3.

Beskæftigelsesprojekter beskrives, fx. Berlingske Tidende 10.1. og Morgenposten 31.1. Og ungdomsgarantien: Næstved Tidende oplyser, at forsøget med ungdomsgarantien vil fortsætte i Storstrøms Amt, 4.9. Århus Stiftstidende oplyser, at den personkreds, der omfattes af ungdomsgarantien i Århus Amt, vil blive udvidet, 4.12. Samme avis oplyser 31.12, at Langå kommune bruger 22.000 pr. unge arbejdsløse, medens Skanderborg kommune bruger 5.000.

I januar fremlægger regeringen sine planer for bekæmpelse af ledigheden, den såkaldte martspakke. Denne udløser mange kommentarer og megen debat, fx. Politiken 26.1. og 4.2., BT 8.2., Socialistisk Dagblad 5.2. og Jyllandsposten 7.2. De spørgsmål, der rejses er, hvilke aldersgrupper ungdomsgarantien skal gælde for, frem til 19 eller til 25 år, er der tale om løntilskud eller offentlig produktion, og hvilken plads vil uddannelserne få, er det bedre at være arbejdsløs med end uden uddannelse. Forslaget viser sig vanskeligt gennemførligt, og kommentarerne fortsætter, fx. Frederiksborg Amts Avis 14.3., 15.4. og 1.5., Kolding Folkeblad 6.4. og Politiken 6.5. Denne avis oplyser, at ifl. forslaget vil det koste over 6 milliarder at få 44.000 unge i arbejde.

Gymnasiet

Oprettelsen af nye gymnasier drøftes i mange dele af landet, fx. Kalundborg Folkeblad oplyser, at der er behov for to nye i Vestsjælland, 24.7. Fyns Amts Avis oplyser, at et nyt gymnasium overvejes oprettet i Fåborg, og den 6.8., at der ikke er behov for flere på Fyn. Et nyt gymnasium planlægges i Vejen, Vestkysten 5.8.; i Høje Tåstrup, Aftenavisen Roskilde Tidende 17.8.; i Odder, Århus Stiftstidende 17.10., og i Alberts-

lund, Politiken 21.1. Desuden er der debat om oprettelsen af et gymnasium i Cirkelhuset i Nordsjælland. Der er stadig kræfter, der arbejder for at få dette etableret til 1.8.82 eller 83. Frederiksborg Amts Avis 16.10., 23.12. og Berlingske Tidende 28.1. og 28.4. Der er også debat om oprettelsen af et nyt gymnasium i Toftlund – er der behov for dette gymnasium, skal det fyldes med elever fra lokalområdet, eller kan eleverne gå i de eksisterende gymnasier i landsdelen? fx. Vestkysten 22.8., 15.9., Berlingske Tidende 5.10., Jydske Tidende Kolding Avis 2.3. og 7.4. Ifl. Vestkysten 8.5. går ministeren imod, at dette gymnasium oprettes. Og så debatteres oprettelsen af et gymnasium i Ishøj, og om Ordrup gymnasium skal flyttes dertil. Rektor, lærere og elever ved Ordrup protesterer kraftigt, fx. Dagbladet Roskilde 14.8., Berlingske Tidende 9.3. og 11.3., Ekstrabladet 18.3. og Politiken 22.3. og 26.3. Ministeren beslutter, at nedlæggelsen af Ordrup gymnasium udskydes, og dette gymnasiums fremtid får således ikke konsekvenser for oprettelsen af et gymnasium i Ishøj, Aktuelt 7.5.

Tilgangen til gymnasiet diskuteres. Demokraten oplyser 15.1., at tilgangen vil toppe i 82, Berlingske Tidende oplyser, at 24.800 vil i gymnasiet, og det er færre end tidligere 15.3. Færre søger de sproglige linjer, fx. Kalundborg Folkeblad 24.3. og Jydske Tidende Kolding Avis 17.3. Samtidig med, at tilgangen nærmest synes stagnerende, er frafaldet stigende, det er 18% på landsbasis og 30% i Københavnsområdet, Berlingske Tidende 26.1.

Indholdet af den kommende gymnasiereform diskuteres i fx. Weekend-avisen. Undervisningsdirektør E. Mortensen udtaler, at rimelige dele af det sproglige og det matematiske indhold skal smeltes sammen, så uddannelsen bliver mere anvendelig, 20.11. Folketinget debatterer reformen i april, spørgsmålet rejses, om gymnasiet fortsat skal være en eliteskole, og undervisningsministeren fremhæver skoleformens alsidighed, fx. Aktuelt 28.4.

Den i foråret 81 indførte lodtrækning til pædagogikum drøftes, den blev anvendt, selv om den først var indført fra 1.8.81. 400 kandidater tabte ved denne lodtrækning. GL anlagde sag mod ministeriet og tabte. Efter forhandlinger mellem GL og ministeriet bliver der opnået enighed om, at pædagogikum forkortes med en måned, og at flere kandidater optages, fx.. Information 18.7. og 25.9., Berlingske Tidende 21.7., Kristeligt Dagblad og Weekend-avisen 28.8.

Rektor Søren Brogård ved Aurehøj gymnasium har opfordret lærerne til ikke at notere de elever som fraværende, der har demonstreret mod NATO i undervisningstiden. Han anmeldes til politiet i Helsingør for denne opfordring, sagen udløser debat i mange aviser og spørgsmålet rejses, om Søren Brogård bør gå som rektor. Undervisningsministeriet fastslår, at udeblivelse fra skolen er forsømmelse, men tiltale rejses ikke, og Søren Brogård bliver, fx. Berlingske Tidende 13.9., Politiken 15.9. og Jyllandsposten 26.9.

De to elevorganisationer, DGS og GLO forsøger at nærme sig hinanden: de vil kræve flere gymnasier og en fælles ungdomsskole for alle, fx. Kristeligt Dagblad 19.3. og Frederiksborg Amts Avis 27.3.

Og så er der stadig debat om det grundtvigske gymnasium i Høng, spørgsmålet rejses, om ikke et grundtvigsk gymnasium er en selvmodsigelse, fx.. Sjællands Tidende. Slagelse 7.10. Og planerne om et produktionsgymnasium på Samsø er ikke opgivet. Århus Stiftstidende 24.5.

EFG/Lærlinge

Erhvervsuddannelserne udbygges stadig, fx. den tekniske skole i Holbæk, Kalundborg Folkeblad 28.7.; Vejle Handelsskole, Vejle Amts Folkeblad 25.7.; Slagteriskolen i Roskilde, Aftenavisen Roskilde Tidende 27.10.; en teknisk skole planlægges i Ikast, Midtjyllands avis 14.11., og EFG-landtransport skal etableres i Åbenrå, Vestkysten 3.4. Og søgningen til EFG er stor, 45.700 har denne uddannelse som første ønske, Berlingske Tidende 16.3. Ifl. Ålborg Stiftstidende 2.5. er 8.000 ikke optaget.

Forholdene ved skolerne er imidlertid kaotiske p.g.a. pengemangel i sommeren 81, og ministeren søger om ekstrabevilling på 100 mill. og får 78, fx. Aktuelt og Information 15.7.

Mangelen på praktikpladser er stor, i september er der 14.000, der ikke har fået plads, hvoraf flest piger, Information 18.9. og 22.9. og Politiken 30.9. De lokale aviser har oplysninger om mangelen på praktikpladser inden for lokalområdet, fx. mangler 90 unge praktikplads i Åbenrå, Jydske Tidende Åbenrå 13.9. Ifl. Politiken er der i november stadig 11.000, der ikke har plads, 19.11. Børsen oplyser 5.2., at Jydske Bank søger 30 elever og får 2440 henvendelser, og Information oplyser den 30.4., at 4500 unge fra tidligere år stadig mangler plads.

Eleverne protesterer mod praktikpladssituationen, ifl. Land og Folk 24.10. planlægges aktioner, eleverne besætter teknisk skole i Lyngby, Politiken 23.4., og LLO opfordrer på sin kongres medlemmerne til ataktionere mod de arbejdspladser, der ikke tager lærlinge, Politiken 9.5.

Et uafklaret spørgsmål, der er genstand for meget debat, er, hvor mange lære- og praktikpladser der kan etableres. AIM har for undervisningsministeriet foretaget en undersøgelse, der viser, at der inden for erhvervslivet er 130.000 ubrugte praktikpladser, Berlingske Tidende 31.7. I samme avis sættes der spørgsmålstegn ved disse tals rigtighed, fra ministeriets side fastholdes de imidlertid, 2.12.

Det viser sig vanskeligt at etablere flere pladser, fordi beslutningsprocessen omkring en plads' oprettelse er lang og omstændelig, Berlingske Tidende 24.7., 18.1. og 20.1., HK vil imidlertid slække på kravene til praktikpladser, samme avis 22.1.

Vejle Amts Folkeblad citerer Anker Jørgensen for at have sagt, at hvis der ikke kan skaffes 11.000 lære- og praktikpladser inden for erhvervslivet, må der lovgives, 29.7. Land og Folk citerer LOs og DAs aftale om, at ingen kvalificerede unge skal afskæres fra muligheden for at få en faglig uddannelse p.g.a. manglende lære- og praktikpladser. Og Aktuelt citerer 1.8. LO, der går ind for, at alle arbejdsgivere, der har elever, skal få udgifterne dækket. Ifl. Politiken 7.1., 17.1. og Information 3.3. vil DA protestere kraftigt mod pålæg fra undervisningsministeriet om at fremtvinge pladser. Ministeren bebuder imidlertid, at hun vil komme med et udspil, der skal lægge økonomisk pres på arbejdsgiverne.

Erhvervsuddannelsernes organisation diskuteres. Weekend-avisen oplyser den 27.11., at erhvervsorganisationerne ikke vil lade sig repræsentere af DA i det planlagte organ, der skal styre EFG- og lærlingeuddannelserne. Og Land og Folk oplyser, at EFG-loven skal laves om, således at Amtsrådsforeningen og KL skal tilføres Erhvervsuddannelsesrådet. Skolerådet for de tekniske skoler og Uddannelsesrådet for handel og kontor skal nedlægges.

Og så diskuteres uddannelsernes indhold. Undervisningsministeriet udsender be-

kendtgørelse af 12.11.81, der gør vurdering af eleverne på basisåret mulig. Meddelelsen om denne vækker ret voldsom debat, fx. Land og Folk 10.12. og Ålborg Stiftstidende 16.12. Ifl. Information har LO accepteret, at EFG skal sidestilles med mesterlæren, 16.12. En principiel beslutning tages herom i Folketinget, og denne betegnes som en sejr for Bertel Haarder, Venstre, der derved får en af sine mærkesager gennemført. Ligestillingen betyder dog ikke, at EFG-eleverne får løn i basisåret, fx. Politiken 18.2. og Weekend-avisen 12.3.

Og så viser en Vilstrup-undersøgelse, at de unge foretrækker mesterlæren fremfor EFG.

ANDRE UDDANNELSER

Enkeltfagskurser og voksenundervisning

Enkeltfagskurserne har i de senere år haft stor tilgang, men også stor afgang. Dette har medført, at enkeltfagskurserne er dyre og dette forhold vækker igen megen debat, fx. Berlingske Tidende 9.9. og Vejle Amts Folkeblad 6.2. Århus amt har fået en næse af undervisningsministeriet p.g.a. sin forvaltning mht. nedskæringer, Århus Stiftstidende 28.8. Dette amtsråd vil imidlertid søge foretræde for folketinget for at forklare det hensigtsmæssige i, at amtet stilles frit mht. tilrettelæggelse og holddannelse inden for området. Amtet vil ikke rette sig efter ministeriets krav og fastholder at indskrænke undervisningen, samme avis 4.11. og 25.2.

Andre amters forvaltning af denne undervisning er også genstand for debat. Der skæres i enkeltfagskurserne i Storstrøms amt, Dagbladet Køge 3.9., i Københavns amt og i Frederiksborg amt. I Københavns amt strejkede 8000 i protest, fx. Politiken 25.2. og Frederiksborg Amts Avis 25.2., 15.4. og 16.4.

Lærerne inden for voksenundervisningen rammes af nedskæringerne, hver 5. lærer vil blive afskediget. Lærerne ønsker imidlertid samme vilkår som på andre arbejdspladser, Information 3.3. og Socialistisk Dagblad samme dag.

Socialistisk Dagblad oplyser, at et spareforslag vedr. enkeltfagskurser er under forberedelse i ministeriet. Ministeren oplyser 11.3., at hun intet kender til nedskæringerne i amternes kursustilbud, samme avis 11.3. Den 25.3. udtaler hun til Frederiksborg Amts Avis, at hun ikke kan love at ændre ved disse.

Socialistisk Dagblad oplyser 27.1., at et nyt direktorat for folkeoplysning og voksenundervisning overvejes oprettet. Højskoleforstander K.E. Larsen udnævnes til direktør for dette fra 1.5., se afsnittet om folkeskolen.

Politiken oplyser i kronikken 27.1., at mellem 50.000 og 150.000 voksne danske hverken kan læse eller skrive.

Og så diskuteres planerne om betalt frihed til uddannelse, fx. Weekend-avisen 7.4. Information oplyser 11.5., at LO er klar med et udspil vedr. denne reform.

Højskole

Debatten om forholdene ved Store Restrup Højskole fortsætter fra foregående skoleår. Den formelle konflikt synes at handle om, hvorvidt bestyrelsen selv kan bestemme, hvem der skal sidde i denne. Skolens tidligere støttekreds føler sig sat udenfor, og formanden Svend Hougaard hævder, at der er begået et kup; generalforsamlingen karakteriseres som »hed«, og de 15, der ikke optages i skolekredsen, vil anlægge sag, fx. Jyllandsposten 2.7., Information 6.7., 21.7. og 30.7. samt Kristeligt Dagblad 6.7.

Ifl. Jyllandsposten 28.8. støtter imidlertid Foreningen af Højskoler i Danmark ledelsen af store Restrup, og i Vendsyssel Tidende 10.9. hævdes, at socialister og husmænd stadig slås om folkehøjskolen.

Ifl. Information 4.5. træder VS ud af Tidens højskole i protest mod, at skolens forstander Paul Simonsen er blevet fyret.

En ny højskole er oprettet i Thy, i Sjørringvold Missionshotel, som skal overtages til dette formål 1.11.82. Skolen bygger på Kolds og Grundtvigs tanker, men er i øvrigt uden højtråbende ideologier, Ålborg Stiftstidende 3.1. og Politiken 15.3.

Desuden er to nye højskoler godkendt i 81, begge af udpræget kristelig observans: Farsø Højskole og Vejen Højskole-kibbutz, Højskolebladet nr. 13, 1982.

Mange højskoler er i økonomiske vanskeligheder, fx. Politiken 22.8. Og ifl. Information 14.5. er 30 højskoler truet af fallit p.g.a. nedskæringerne i de offentlige tilskud.

Og så er tilgangen til folkehøjskolerne stigende, ifl. Ålborg Stiftstidende har 45.000 taget på højskole i 81 og i 82 vil 50.000 tage på højskole ifl. Politiken 10.5. Ifl. Vilhelm Nielsens oplysninger i Højskolebladet nr. 13, 1982 er årselevtallet 5.923 i 1981, og det vil sige en stigning i elevantallet på ca. 9%. Antallet af dagpengeberettigede arbejdsløse er også steget, med 29%. Dette tal siger intet om, hvor mange ikke-dagpengeberettigede og uddannelsesløse, der søger højskole i 81.

Tvindskolerne

I efteråret 1981 blussede debatten om Tvindskolerne op igen. Debattens emner er først og fremmest forholdene ved skolerne/skibene, skolernes økonomi og organisation samt skolernes ulandsaktivitet. Debatten bliver gengivet i så godt som alle aviser, og typerne er store. Det hævdes, at forholdene ombord på skibene er uforvarselige, og at eleverne på et af skibene har begået mytteri, fx. Fyns Stiftstidende 28.10. Det hævdes også, at der på alle skoler spares på »hygiejne og regler«; eleverne er utilfredse, og på skolen ved Ulfborg har eleverne gjort oprør, og der har været nærkamp mellem lærere og elever, fx. Jyllandsposten 18.9. og 21.9. og Ekstrabladet 4.11.

Jyllandsposten oplyser 31.10., at Statens skibstilsyn, undervisningsministeriet og udenrigsministeriet er enige om, at de 3 Tvindskibe, der ligger i udenlandske farvande, skal beordres hjem. En repræsentant for Skolesamvirket, Poul Jørgensen, hævder imidlertid, at kritikken af skibene er udokumenterede påstande, fx. Sjællands Tidende 19.11. Og Jyllandsposten oplyser, at undervisningsministeriet skal holdes løbende orienteret om Tvindskolerne for fremtiden; en konsulent er udnævnt til at varetage denne opgave.

Tvindskolerne er en selvejende og veletableret institution, der omfatter bl.a. en spareforening, et forlag, et rederi og flere anpartsselskaber. Det såkaldte Fælleseje ejer skolernes bygninger, og vælger de enkelte skoler at blive selvejende, er staten pligtig til at yde halvdelen af købesummen. Undervisningsministeriet oplyser, at Tvindskolerne ikke får tilskud til bygninger eller husleje, hvad flertallet af danske høj- og efterskoler får; Tvindskolerne søger desuden at opkøbe landbrugsejendomme og er blevet kritiseret for ikke at overholde landbrugspligten; fx. Jyllandsposten 18.9., 21.9., 30.9. og BT 30.9.

Skolesamvirkets ulandsvirksomhed kritiseres i forskellige sammenhænge, fx. Jydsk Tidende Kolding Avis 8.11. og 15.11. Og Berlingske Tidende oplyser, at udenrigsministeriet har haft 100 sager med Tvind til »lands eller vands«, 8.11.

Jyllandsposten oplyser 12.11., at SID vil afbryde sit samarbejde med Tvind. Politiken oplyser 20.3., at formanden for bestyrelsen af den rejsende højskole Carsten Ringmose går, samtidig med at han erklærer, at Skolesamvirket er inde i en dyb krise. Og Vendsyssel Tidende oplyser, at Tvindskolerne ikke får lov at overtage et kursuscenter i Dronninglund, 6.5.

Elever søger dog stadig til Tvind; Jydske Tidende Kolding Avis oplyser 26.5., at det koster Vojens kommune 720.000 at have 4 elever på Tvind i et år, altså 180.000 pr. elev.

Seminarierne

Seminarierne bliver ikke fyldt op, idet der er 450 færre ansøgere end sidste år, Ny dag 23.7. og Jyllandsposten 28.8., og der er stadig 144 ledige pladser fra efteråret 81.

Det faldende børnetal medfører, at der vil blive overproduktion af lærere med den nuværende uddannelseskapacitet. Ministeren har nedsat en embedsmandsgruppe, der skal stille forslag om, hvorledes seminariernes overkapacitet skal anvendes. Embedsmandsgruppens forslag siver imidlertid ud, før de er behandlet af politikerne. Der er rygter om, at Silkeborg Seminarium og Th. Lang skal lægges sammen, at Gedved og Ribe seminarier skal nedlægges, og at Aalborg og Kolding børnehaveseminarier skal sammenlægges med seminarierne i disse byer, fx. Ålborg Stiftstidende 28.7. og 18.9., Vestkysten 17.9. og 30.9., og Politiken 11.9.

Aktuelt oplyser 20.9., at ingen seminarier skal nedlægges, de skal bruges til andre undervisningsformål. Land og Folk oplyser 12.11., at DLF ikke vil tage afstand fra seminarielukninger. Og fx. Politiken oplyser 8.2., at ministeren har haft samråd om seminariestrukturen, at hun havde foretrukket at lukke seminarier, men det er blevet besluttet, at der i stedet skal skæres på alle seminarier. Berlingske Tidende oplyser 11.5., at ministeren stadig gerne vil lukke seminarier.

Lærerstuderingens Landsråd vil ifl. Vestkysten bevare den nuværende praktikordning og også gerne udvide den. Rådet tager således afstand fra undervisningsministeriets forslag om at nedskære praktikperioden med 20%, 1.7.

Der er stadig planer om en uddannelse af lærere for indvandrere, Land og Folk 9.10. Der vil blive oprettet klasser ved 2 københavnske seminarier, Berlingske Tidende 17.4. Og den 15.5. oplyser Politiken, at der har meldt sig 30 til denne klasse ved Københavns Dag- og Aften Seminarium.

Rektor H. Hedeløkke ved Tønder Seminarium har indvilget i at tage orlov, Vestkysten 23.12. Han erklærer imidlertid efter nogle måneder, at han ikke vil forlade sin stilling frivilligt, og at han har følt sig presset til at tage beslutningen. Ombudsmanden overvejer sagen, fx. Jydske Tidende Kolding Avis 27.3. og Vestkysten 24.3.

Der er debat om rektoransættelsen ved Holbæk Seminarium. Et medlem af folketinget har spurgt ministeren, om ikke et medlem af seminariets bestyrelse var inhabil, da den nye rektor, Knud Munksgaard, blev ansat, og ministeren vil se på sagen. Knud Munksgaard tiltræder stillingen; der er beskyldninger i pressen om lyssky administration og bagvaskelser. En forbigået ansøger vil indbringe spørgsmålet, om hvorvidt ansættelsesproceduren har været forkert for ombudsmanden, fx. Holbæk Amts Venstreblad 20.1., 1.2. og 15.5. samt Demokraten 6.3.

Og så må DI H afvise hveranden ansøger p.g.a. nedskæringerne, Land og Folk 23.7.

Skolehistorisk litteratur

Erik Rasmussen: Lighedsbegreber. Berlingske Leksikon Bibliotek nr. 157, 1981. 214 sider, 98 kr.

Den socialdemokratiske lighedskommission afgav i 1973 sin redegørelse »Kravet om lighed«, Socialforskningsinstituttet har udgivet flere publikationer om lighed i uddannelserne, adskillige indlæg er kommet fra udlandet, især fra Sverige – f.eks. *W. Sjöstrand* »Frihet och jämlikhet« 1970 og *Torsten Husén* »Jämlikhet genom utbildning« 1977 – og lighedsbegrebet spillede en stor rolle i såvel »Oprør fra midten«, 1978 og U 90 fra samme år. Behovet for begrebsmæssig afklaring har været stort – i en relativt kort form blev det imødekommet gennem indledningsartiklen i tidsskriftet »pædagogik«, 70ernes førende tidsskrift herhjemme inden for den teoretiske pædagogik – udg. af Gjellerup, red. af *K. D. Wagner*. Den nævnte artikel – i 1. årgang 1971 – var skrevet af *K. Grue-Sørensen* og havde overskriften »Orden i begreberne«, en dækkende overskrift for den klare, men kortfattede diagnosticering af lighedsproblematikken. Ti år efter er denne begrebsafklarende analyse fort-

sat af *Erik Rasmussen*, professor i statskundskab ved Aarhus Universitet, i bogen »Lighedsbegreber« (Berlingske Leksikon Bibliotek nr. 157, 1981. 214 sider, 98 kr.).

Det er en energisk og veloplagt bog, hvor sympati er forbundet med stringens. Det er næppe tilfældigt, at et bestemt citat fra planlæggeren *Erik Ib Schmidt* flere gange dukker op: »Så længe der tales om lighed i al himmelblå almindelighed, fører det efter min mening ingen steder hen. Jeg foretrækker at tale om *uligheder*. Ulighederne er det håndgribelige«. Ejheller *Erik Rasmussen* ynder uklare almindeligheder – han analyserer med metodisk sikkerhed, og han forsøger til slut i en mere personlig stil at gøre op, hvilke konklusioner der er logisk tvingende, hvilke der er empirisk overbevisende, og hvilke der er empirisk sandsynliggjorte.

En af analysens pointer er, at det i modsigelsesfri tale ikke lader sig gøre at operere med lighed som én konsistent værdipræmis. »Lighed er«, hedder det, »en samlebetegnelse på begreber, som er beslægtede med hinanden men samtidig i betydeligt om-

fang i modstrid med hinanden.«

Uden nærmere specificering får begrebet karakter af et slagord. Man må altså træffe et valg og begrunde det – f.eks. hvorfor man foretrækker at prioritere hensyn til sociale kategorier (køn, race, klasse o.a.) højere end hensyn til individer, eller omvendt. Man må vælge, om man vil stille medlemmer af en population lige på et givet tidspunkt eller inden for et tidsrum, må vælge kriterium for, hvad ligestilling vil sige. Et analyseskema opstilles som hjælp til afklaring af begreberne.

Forudsætningen for drøftelsen er selvsagt konstatering af forskelle mellem mennesker – genetiske og sociale. Ulighed i indflydelse er en følge heraf – den kan formindskes, men næppe fjernes.

I et særligt kapitel gennemgår forfatteren lighedsbegreber i klassisk teori fra Aristoteles til Karl Marx og Lenin. Kyndigt redegøres der her for klassikernes »virkelighedsbillede« – et centralt begreb i hele bogen; hos dem alle indgår i dette billede, at menneskene er forskelligt udrustet fra naturens side, men også at lighed i visse henseender er noget, der kan opnås på trods af samtidige forskelligheder i andre henseender. Påstanden om at mennesker trods forskelle allige-

vel er lige i en eller anden overordnet forstand findes i både stoicisme og kristendom. Kapitlet har bl.a. den funktion, at klassikernes problemstilling belyser den nutidige debat.

Sidstnævnte er hovedsagen i kapitlet »Lighedsbegreber i moderne teori«. Her finder man analyser af bl.a. lige og almindelig valgret, lighed som lige muligheder og som lige fordeling af goder. Et særligt afsnit er viet til psykologiske faktorer bag lighedskravet, herunder misundelse, skyldfølelse og de højtuddannedes evt. mereværdsfølelse. Selvtægtelse er her et centralt begreb. Afsnittet om dansk lighedsdebat i 1970'erne analyserer Kravet om lighed, Oprør fra Midten og U 90. – »De blander jordnært grålys ind i det skarpe skær fra de teoretiske vidder«. Trods indbyrdes forskelle er alle tre indlæg »tydelige vidnesbyrd om radikale lighedspræmissers kraftigt tiltagende dominans i også det moderne Danmark«. (s. 157).

I kapitlet »Lighedsbegreber i dansk skolepolitik« samles opmærksomheden om de fire store skolereformer i 1903, 1937, 1958 og 1975. I den skolepolitiske holdning, ikke mindst inden for Socialdemokratiet, er der sket et skred – overvejende interesse for

lighed forstået som lige adgang er afløst af en interesse for lighed forstået som tilnærmelsesvis resultatlighed eller ligelig fordeling af goder.

Videnskabeligt set er det irrelevant, om en undersøgelse klinger ud i dur eller mol. Deri har forfatteren jo ret, thi hans formål var alene en forbedret erkendelse gennem større klarhed og øget bevidsthed. Bogen klinger dystert ud. I en reference til Lise Togeby, der i sin nye undersøgelse, Færdig med skolen – og hvad så? bl.a. skriver: »Bagsiden af den øgede mængde uddannelse til nogle er blevet en øget ulighed mellem alle« – med sociale tabere på flere niveauer. Virkelighedsfeltet tages alvorligt – det er tegnet stringent i denne undersøgelse af lighedsbegreber.

Det turde være indlysende, at bogen og dens problematik ikke er uden relevans for folkeskolen. Formentlig vil den blive indgående drøftet på landets seminarier, bl.a. for at vinde større klarhed over spørgsmålene, *hvorfor* lighedsproblematikken er blevet radikaliseret, og *hvordan* en tidsvarende skole kan udformes.

Flere steder i bogen omtaler Erik Rasmussen det genbestemte pyramidale meritokrati. Side 105 hedder det således: »En vigtig indvending bliver derfor at

menneskers »talenter og dyder« er så forskelligartede og moderne samfund så komplekse og byder på så mange forskelligartede udfoldelsesmuligheder at den enkelte med sindsro kan konstatere sit mindreværd i en lang række henseender, fordi det modsvares af mere værd i en eller nogle henseender«. Havde Niels Bohr og Stauning grund til at føle sig mere- eller mindreværdige i forhold til hinanden?

Indvendingens svaghed er, siger E. R., at »den let trøster for hurtigt«. For variationen forhindrer jo ikke, at de medfødte talenter inden for hvert felt vil resultere i præstationer af forskellig kvalitet, og lige så lidt, at måske mange individer kan være så beskedent udrustet, at deres præstationer på et hvilket som helst felt vil være af beskedent kvalitet.

Heri har Erik Rasmussen utvivlsomt ret – der er nogle, der fra naturens side er så veludrustede, at de vil kunne udkonkurere andre, effektivt, snarrådigt, kvalitativt, ikke sjældent – som vist af Henning Meyer – samtidig på såvel teoretiske som praktiske felter. Når det gælder »forskelligartede udfoldelsesmuligheder«, råder der armod i det moderne samfund, specielt for børn: udfordringerne er ind-

skrænket i takt med den almindelige mekanisering og standardisering. Som modvægt mod nederlag i skolen kunne nogle elever forhen finde kompensation udenfor - det kan de i mindre grad i dag. Derfor er det vigtigere end nogensinde, at de ikke mister livsmodet i skolen. Den kulturelle fattigdom i arbejds- og familielivet nødvendiggør en skole, der er rig på udfordringer.

Hvad skal skolen da stille op for at give ligeværdigheden og selvgtelsen gode vilkår? Det spørgsmål besvarer ERs bog ikke, og det er heller ikke dens opgave, men den giver unægtelig anledning til at overveje et svar. I et historisk perspektiv kunne man pege på, at skolen op gennem vort århundrede har udvidet sit dygtighedsbegreb, herunder sit tilbud af fag, i takt med det faldende antal udfordringer uden for skolen. Iagttagelsesundervisning, sløjd, håndgerning, skolehaver og lejrskoler har i evnepsykologi og samfundsforandring hentet en del, dog kun en del, af deres begrundelser. Tanken var, at skolen skulle indføre eleverne i livets mangfoldighed, men realiseringen løb ind i to problemer. Dels at skolen - ikke ulig den gamle latinske skole - blev splittet op i flere usammenhængende fag og discipliner, altså

problemet »at nå for lidt, fordi man ville for meget«. Dels at tanken i lang tid ikke øvede megen indflydelse på de gamle fag, de mere teoretiske, der bevarede deres højere prestige.

Det har ingenlunde været Erik Rasmussens opgave at stille forslag om en ny og tidssvarende skole. Men bogen tilskynder til en drøftelse om planlægningen af en skole, hvor virkelighedsbilledet er nøgternt og selvgtelsen central.

Vagn Skovgaard-Petersen

Egil Frøyland: Ungdomutdanningens forhold til arbejdslivet, 16-19 åringerens uddannings-situation i Norden IV, Nordiska ministerrådet, Sekretariatet för nordiskt kulturellt samarbete. NU 1980:8. Stockholm 1980. 180 s. Kr. 34.25 (Direktoratet for Statens indkøb).

Som det fremgår, er rapporten et led i en serie af rapporter fra Nordisk Ministerråd. Der udgives et meget stort antal af disse nordiske udredninger, og en del af dem omhandler emner vedrørende skole og skolehistorie. De er vistnok alt for lidt påagtede. Den her foreliggende rapport behandler et meget aktuelt emne på skolehistorisk baggrund. Den er skrevet af højskolelektor Egil

Frøyland, Pedagogisk seminar for yrkeslærere, Oslo, men han har haft en referencegruppe, udpeget af Nordisk Ministerråd, og der har været afholdt konferencer om emnet.

Resultatet er blevet en særdeles interessant og meget påkrævet udredning af et emne, der ikke findes ret megen samlende litteratur om.

Bogen indledes med et historisk afsnit, der omhandler den skole- og samfundspolitiske baggrund. Det er som resten af bogen ret stærkt personligt præget af forfatteren, og det er måske ikke mindst derfor, at det ligesom de øvrige afsnit er spændende læsning. Afsnittet omhandler norske forhold, men det gør ingen større forskel for danske læsere. Forfatteren påviser her som i de øvrige afsnit naturligt nok i højere grad problemerne, end han anviser løsninger på dem. Bogen er blevet mere historisk, end det først var tænkt, men forfatteren har uden tvivl ret i, at »samtidens omstillinger blir mer begripelige når de stilles under »evighetens synsvinkel« – og det gir større trygghet og mot til å velge framtid« (s. 10).

Derefter følger afsnit om problemet på den »internasjonale arena« og om »planlegging og utredningsarbeid i Norden«. Glim-

tene fra verden udenfor Norden er små, men væsentlige. Redegørelsen om den nordiske litteratur bør påkalde sig stor interesse her i landet. Her i Danmark har vi U 90, men de andre nordiske lande står ikke tilbage. Det kunne nok virke befrugtende på den danske debat, hvis flere satte sig ind i de tanker, der gøres i de andre nordiske lande. Blot et enkelt citat fra en norsk rapport antyder problemets aktualitet og betydning: »Ungdom skal trekkes inn i arbeidsmiljø og andre miljø med de samme rettigheter og plikter som andre voksne. Det er bare ved å bli oppfattet som voksen og behandlet som voksen, at man utvikler seg som voksen.« (s. 86).

Vi er historisk set kommet længere og længere væk fra en situation, hvor dette var virkelighed. Børns opvækstvilkår er under industrialiseringen ændret radikalt i modsat retning, og problemet er blevet udstrakt til også at omfatte ungdomsårgangene. Børn bliver naturligvis ikke voksne ved pludselig at blive behandlet som voksne. Derfor læses denne rapport også med ligeså stort udbytte af den, der interesserer sig mest for grundskolens årgange, som af den, der har ungdomsuddannelse som område.

I et kapitel om samarbejdet skole – arbejdsliv set fra en pæ-

dagogisk synsvinkel redegøres for det pædagogiske problem. Det siges, at »skolen kan nesten defineres som et sted hvor ordene med tilhørende begreper erstatter virkeligheden. Begrepene er abstrahert virkelighed som formidler andres kunnskaper eller »vikarierende erfaringer«. – Ut fra slike mer filosofiske betraktninger blir det god grunn til å undres over om vort begrepskart som setter skille mellom et sted å lære og et sted å arbeide, er villedende ut fra en pedagogisk synsvinkel. Skillet er åpenbart meget funksjonelt i forvaltningsmessige sammenhenger.« (s. 100) Det siges endvidere, at der i dag er et stort misforhold mellem viljen til at styrke samarbeidet mellem skole og arbeidsliv og innsigten i, hvordan dette kan gøres.

Næste kapitel redegør imidlertid for en række nordiske projekter, hvor man forsøger at gøre noget ved det. Her omtales bl.a. forsøgsgymnasier, EFG og Tvindskolerne. Også børns fritidsarbejde behandles kortfattet i denne sammenhæng.

Til sidst lægges der meget kort op til fremtidig forskning og udviklingsarbejde, og allersidste kapitel er en sammenfatning.

Som det forhåbentlig fremgår, imponerer bogen faktisk ved så

forholdsvis kortfattet at behandle det store og vanskelige emne så bredt og alligevel temmelig grundigt. Bogen kan blive en indgang til videre studier af emnet, fordi den bygger på et stort kendskab til den foreliggende litteratur og de forsøg, der foregår. Dens anvendelighed i den retning kunne være blevet større, hvis den havde været bedre forsynet med noter, registre og en mere fuldstændig og evt. inddelt litteraturliste. F.eks. refereres et hæfte fra det norske »Ungdomsudvalg« kortfattet (s. 86 f), og det ser ud til at være meget væsentligt i sammenhængen, men der oplyses ikke i teksten nøjagtig titel og udgiver, og det kan ikke findes i litteraturlisten.

Det grundige arbejde havde fortjent, at bogen var blevet forsynet med et bedre hjælpeapparat, men bogen er så væsentlig, at denne mangel ikke bør afskrække nogen. I øvrigt er litteraturlisten trods dette både omfattende og særdeles værdifuld.

Lejf Degnbol.

*Barnets kulturhistorie i Norden.
En kommenteret litteraturfor-
tegnelse, udsendt af NEFA-
Norden, under redaktion af Bir-*

git Hansen, Erik Kaas Nielsen, Jens Sigsgaard og Hjejl Steenstrup, 1980, 208 s. pris 105 kr., for studerende 80 kr.

Barndommens historie er godt stof i disse år. I den omfattende kritik af vor kulturs frembringelser vender vi os måske til børnene for at undersøge, om ikke den forbedrede ernæring, sanktionsformernes mildnelse, børnearbejdets afskaffelse og det store udbud af institutioner, legetøj og børnebøger da ikke er kommet dem til gode.

Barndommens historie skrives i mange europæiske lande og fra mange synsvinkler. Et hjælpemiddel (i Norden) er den kommenterede litteraturfortegnelse over barnets kulturhistorie, som NEFA-Norden har udsendt. NEFA er en forkortelse for Nordisk Etnologisk Folkloristisk Arbejdsgruppe, og bogen er således etnologernes bud på, hvad betegnelsen barnets kulturhistorie indeholder. De nordiske etnologer, der har udarbejdet fortegnelsen, er i store træk enige herom, det er den uofficielt overleverede kulturhistorie blandt børn, og redaktørerne fra de forskellige lande sammenfatter dette til traditioner blandt børn – først og fremmest lege og mundtlige overleveringer.

Denne definition forekommer

snæver og for snæver for alle os, der vil beskæftige os med barndommens kulturhistorie ud fra andre faglige synsvinkler. Litteraturfortegnelsen får derved begrænset værdi.

De nordiske etnologer, der har udarbejdet fortegnelsen er imidlertid ikke enige om, hvad indholdet i de mundtlige traditioner og lege er, eller inden for hvilket materiale viden herom skal fremskaffes. Svenskerne mener fx., at legen også indbefatter aktiviteter i idrætsforeninger o.l., medens danskerne nærmest tager afstand fra aktiviteter som sport, hobbies, rock eller andet, der har tilknytning til mediekulturen. Og medens nordmændene udelader den børnekultur, der har tilknytning til den officielle børneopdragelse og til institutioner som skoler og foreninger, har danskerne et afsnit, der hedder opvækst, herunder bl.a. opdragelse, klædedragt, føde, redskaber, skoler, daginstitutioner, sygdomme, folkemedicin, s. 36-40.

Denne uafklarethed mht., hvad indholdet i traditioner blandt børn er, og inden for hvilke områder stoffet skal indsamles, medfører, at de forskellige nordiske afsnit er uensartede. Denne uensartethed forstærkes af, at der for nogle af landenes vedkommende redegøres kort for

forskningstraditionen, ja i det norske afsnit inddrages også litteratur vedr. denne forskningsmetodiske og teoretiske problemer.

Denne uensartethed er efter min opfattelse en svaghed ved publikationen. Den giver ikke en oversigt over litteratur om børns traditioner, men måske et lidt tilfældigt indblik i denne.

Det næste problem er så, om den litteratur, der er indsamlet inden for disse afgrænsninger, er den relevante. Desværre er jeg ikke kompetent til at kunne afgøre, om dette er tilfældet for de øvrige nordiske landes vedkommende, men jeg vil komme med nogle bemærkninger vedrørende det danske stof.

Stoffet er opdelt dels tematisk, dels historisk. Og bredden er stor, meget stof er blevet gjort tilgængeligt, som det tidligere var vanskeligt at finde frem til.

Desværre er der nogle oplagte huller. Hvor er Kontekst nr. 41 og Hug nr. 30. I kapitlet børnearbejde mangler fx. Skolesøgende Børns erhvervsmæssige arbejde fra 1910 og Skoleelevers erhvervsarbejde fra 1979. Og artiklerne fra Lyngby-bogen i 1956 om fabrikkerne ved Brede er ikke medtaget til trods for, at denne årbog i følge registret er gennemgået.

Desuden finder jeg det omtalte kapitel »Opvækst« herunder bl.a. opdragelse osv. alt for omfattende og samtidig fyldt med huller, fx. er Emma Gads bog Takt og Tone fra 1919 medtaget p.g.a. dens anvisning om børneopdragelse, men ikke den noget yngre Vore Børn fra 1931 eller andre håndbøger om børneopdragelse.

I denne sammenhæng er rubrikken skolen særlig væsentlig. Og her har stoffet efter min opfattelse fået en nærmest tilfældig behandling. I følge den fælles indledning er skole-, institutions- og organisationshistorie ikke af primær interesse, s. 9, men hvorfor er Skoler og skolegang i Århus 1930-70, Århus 1978 medtaget, men ikke mange, mange andre? Mest oplagt vil det være at pege på Gunhild Nissens Bønder, skole og demokrati fra 1973, eller mange af artiklerne fra Årbog for dansk skolehistorie. Her vil det være helt oplagt at pege på Sigurd Jensens artikel Københavnske pensionister fortæller skolehistorie, fra årbogen 1973.

Litteraturfortegnelsens behandling af stoffet vedrørende skolen kunne således være bedre. Redaktørerne har ikke formuleret præcist, hvad der skulle medtages, og det opsøgende arbejde har været utilstrækkeligt.

Og sammenfattende må vi om nærværende litteraturfortegnelse sige, at vi har fået et brugbart hjælpemiddel - der kunne have været bedre. Ellen Nørgaard

Religion på Universitetet, red. af Erik Nørr og Hans Jørgen Lundager Jensen. Udg. af Institut for Kristendomskundskab ved Århus Universitet. Aros 1981. 215 s. 61 kr.

Man skal være glad for jubilæer. De giver anledning til historiske tilbageblik, til besindelse på nutidig status, og til at åndens øje skuer ind i den dunkle fremtid. Da Institut for Kristendomskundskab ved Århus Universitet i november 1981 fejrede 10 års jubilæum, udsendtes ovennævnte festskrift, hvori man på given foranledning netop ser tilbage, besinder sig og skuer fremad.

I bogens første hovedafsnit er samlet fire bidrag, der på grundlag af trykt og utrykt materiale omhyggeligt beskriver fagets københavnske forhistorie. Redegørelsen omfatter perioden fra 1912, hvor faget oprettedes som bifag, frem til 1934, hvor hovedfaget oprettedes. Den første cand. mag. i faget blev den senere højskoleforstander Hans Lund. - Fra denne første fase bemærker man sig iøvrigt Vil-

helm Grønbechs bestræbelser for at styrke faget og give det »en strængt gennemført historisk karakter«. I de vanskelige forhandlinger med det teologiske fakultet støttedes Grønbech af sin ven og kollega i det filosofiske fakultet, professoren i semitisk filologi Johannes Pedersen.

Andet hovedafsnit belyser udviklingen efter at faget i 1948 var blevet etableret ved Århus Universitets humanistiske fakultet. Her fik den første bifagskandidat eksamen i 1956 og den første hovedfagskandidat i 1958. Det var imidlertid først så sent som i 1971, at faget fik sit eget selvstændige institut. Til belysning af denne udvikling bringes først tre meget levende erindringskitser skrevet af folk, der studerede henholdsvis i 50'erne, 60'erne og 70'erne. Derpå bringes en grundig redegørelse for den nye eksamensordning af 1980, hvor faget skiftede navn til Religion, samtidig med at man på visse punkter ændrede indhold og metoder. Fem korte bidrag belyser derefter fagets nuværende forskningssituation, og tre bidrag behandler undervisningens forhold til gymnasie- og HF-lærernes ønsker og behov. Afsluttende bringes en udførlig statistisk redegørelse for tilvækst og afgang samt prognoser for be-

skæftigelsen af kandidater. Henning Lehmann, der iøvrigt behandler de tørre tal med megen humor, gør opmærksom på nogle væsentlige metodiske problemer forbundet med undersøgelser af denne art. Bl.a. påpeges, at næsten al statistik vedrørende humanistiske kandidater er opbygget på en tælling efter hovedfag. Deraf følger, at det er såre vanskeligt at få nøjagtige tal frem vedrørende et fag som kristendomskundskab, der i udpræget grad har »bifagsstatus«. Bogen afsluttes med en bibliografi over specialer og med et personregister.

Sammenfattende kan bogen karakteriseres som et særdeles læseværdigt festskrift. Af kritiske bemærkninger, der hører til i småtingsafdelingen, skal anføres, at undervisningsinspektør A.C. Højberg-Christensen en halv snes gange staves forkert: »Højbjerg« og uden bindestreg. – Endvidere noteres, at sprogbru- gen undertiden er præget af en intern jargon, der er vanskelig at gennemskue for udenforstående. Hvad forstås f.eks. ved »KK-cremerne« (s. 110)? – I anden sammenhæng gøres forsøg på at forklare, hvad der ligger i en række nyopdukkede disciplin- og kategoribetegnelser, f.eks. religiologi, semiologi, subjektal praksis,

religionssemiotik m.m. Forklaringen er for kortfattet til, at man virkelig begriber, hvad det drejer sig om.

Nok så væsentlig en anke er, at der kan konstateres et vist misforhold mellem den meget grundige redegørelse for fagets københavnske forhistorie og den derpå følgende beskrivelse af dets historie i Århus. Fra de nævnte erindringer springer man alt for hurtigt frem til den nye situation omkring 1980. En skelsættende begivenhed var dog – jf. jubilæumsanledningen! – instituttets oprettelse i 1971. Man savner her en redegørelse for, hvorledes dette gik til. F.eks. kunne man have ønsket en forklaring på, hvorfor man den gang besluttede at placere instituttet under det teologiske fakultet. Denne placering er interessant, dels fordi den afveg fra den københavnske ordning og fra den oprindelige Århus-ordning; dels danner den baggrund for at forstå, at faget har visse identitetsproblemer, hvilket i flere sammenhænge skinner tydeligt igennem.

Hvorom alting er, så giver bogen et godt indtryk af et levende institut-miljø, hvor der er sket og stadig sker en spændende udvikling.

K. E. Bugge

Det danske Selskab: Schools and Education in Denmark. Third revised edition. 1982. 178 s. kr. 68,30.

Det er nok umuligt at nå frem til en helt tilfredsstillende afgrænsning af, hvad man skal tage med, og hvad der skal udelades, når man vil informere udlandet om skoler og uddannelser i Danmark. Det Danske Selskab har nu givet sit bud ved i 1982 at udsende tredje udgave af sin lille håndbog. Anden udgave er fra 1972. Som bogen var struktureret, måtte den nye folkeskolelov i 1975 naturligvis forstærke kravet om en revision.

Det fremgår af tredje udgave, at *Kamma Struwe* har givet en hånd med i redaktionen. Der er tale om en nænsom modernisering. To nye afsnit er kommet til. Erhvervsskolerne har fået deres eget kapitel, skrevet af *Werner Rasmussen*. Man får dog indtryk af, at redaktionen selv er kommet lidt i tvivl om værdien af denne nydannelse. Medens det gode gamle gymnasium fylder 50 sider, er der faktisk kun blevet 10 til erhvervsskolerne. Det er en proportionering, der kun kan forsvares som et første skridt.

Den anden nydannelse er et afsluttende kapitel af *Lisbet Skov Larsen* om skoledebatten i

Danmark. Det samler sig om U90-projektet og den derhenhørende folkelige debat. Emnet er indlysende rigtigt i en bog af denne karakter.

Grænsen for de uddannelser, bogen vil medtage, sættes i øvrigt ved 19-års alderen. Videregående uddannelser og voksenundervisning forbigås stort set i tavshed. Stort set. Lærerseminarierne og lærerhøjskolen får nemlig en relativt bred omtale. Hvordan gymnasie- og erhvervsskolelærere uddannes, nævnes derimod kun i en hastig forbifart. Og fritidsundervisningen for voksne får nogle få linier under den interessante overskrift, at det drejer sig om fritidsaktiviteter »associated with the Folkeskole«. Det er stærkt sagt. I samme forbindelse kan man notere, at den kommunale ungdomsskole og de frie efterskoler ganske vist strejfes i teksten, men at der ikke gøres noget forsøg på at præsentere disse skoleformer som spændende udtryk for dansk skolepolitisk praksis.

Hermed når man frem til en betragtning, der gælder bogen som helhed. Den ligner i mangt og meget en officiel undervisningsministeriel publikation, so lid og troværdig, som sådanne bør være. Bortset fra små historiske indledninger, hvor det nit-

tende århundredes herligheder får deres fortjente ros, og bortset fra Lisbet Skov Larsens afsluttende kapitel, går fremstillingen overvejende på de formelle forhold: organisationsstruktur, love og bestemmelser, læseplaner for de enkelte fag. Naturligvis er redegørelser for sådanne emner vigtige for visse udenlandske læsere, men man spørger sig selv, om de ikke lige så let kunne rekvireres direkte fra undervisningsministeriets internationale kontor. Her er man jo udmærket leveringsdygtig.

Til gengæld kunne Det danske Selskabs bog måske i højere grad påtage sig at skildre, hvad der faktisk sker i dansk skole og undervisning, hvordan lærerne og eleverne har det, hvilke udviklingstendenser – måske modstridende – der kendetegner firsernes begyndelse, hvilken profil dansk uddannelse viser på en europæisk baggrund. Selskabets særlige »Information Handbook« om folkehøjskolerne viser, at sådanne overvejelser ikke er udgiverne fremmede. I fjerde udgave af »Schools and Education« burde de få lov at slå stærkere igenem.

H. Engberg-Pedersen

Thorstein Balle: Efterskolen – mellem dannelse og kvalificering. En undersøgelse af efterskolens udvikling fra 1942 til 1967. Udg. af Foreningen af frie Ungdoms- og Efterskoler. 1981. 199 s. 125,00 kr.

Med denne bog åbenbarer en ret ukendt skolereforms historie sig for første gang. Allerede i 1947 bemærkede daværende statskonsulent Johs. Novrup, at efterskolen udviklede sig »tyst«, men det forhold har i løbet af de seneste år ændret sig fundamentalt. I dag er efterskolen så udbredt, at den er blevet en reel valgmulighed for de 14-18 årige, og de 159 efterskoler fylder godt i skolebilledet.

Den første undersøgelse af efterskolens historie dækker kun 25 år, men forfatteren, seminarieadjunkt Thorstein Balle, der er tidligere efterskolelærer, trækker mange tråde både fra forrige århundrede og til efterskolen i dag, så hans bog kan læses som en fuldstændig vurdering af skoleformens udvikling. Yderårene 1942 og 1967 er valgt, fordi lovene fra disse år efter forfatterens mening markerer stedfundne forandringer i skoleformen.

Thorstein Balles tese er, at efterskolen i løbet af de 25 år ændrede sig fra at være en selvstændig højskolepræget skoleform

med et almentdannende sigte til at blive et grundkvalificerende kostskolealternativ til folkeskolen. »*Almendannende*« undervisning definerer forfatteren som en undervisning, der tilstræber at give eleverne indsigt i »de livsværdier, der ligger til grund for deres egne og andres handlinger – og som giver eleverne mod til at handle ud fra disse værdier«. *Grundkvalificerende* er den »kunds-kabs- og færdighedsundervisning, det er nødvendigt at videregive til den opvoksende slægt som et minimumskrav for alle, for at den aktuelle samfundsstruktur kan opretholdes og videreudvikles«.

De to begreber er centrale for undersøgelsen og for så vidt for studiet af de frie skoler. Det sidste begreb er umiddelbart forståeligt, og forfatterens fremhævelse af, at den grundkvalificerende undervisning er en forudsætning for det *bestående* samfund, er en vigtig præcisering. »Almentdannende« er derimod mindre heldigt. Dels kendes det, som forfatteren bemærker s. 19, også i en anden betydning, og dels savner jeg i definitionen en fremhævelse af hjemmene som grundlag for denne undervisning. Den nævnte undervisning bygger, hvis jeg forstår forfatteren ret, på »livsværdier« i nogle mil-

jøer, der karakteriserede sig selv som »folkelige«. Disse miljøer benyttede skolen i reproduktionen af deres selvforståelse, og det var dette forhold, der gav undervisningen noget ikke-grundkvalificerende, der var af alternativ karakter.

Bogen er tematisk opdelt og gennemgår bl.a. ændringer i lovgrundlaget, læreres og elevers forhold, skolernes organisering og undervisningens udvikling gennem 25 år. Centralt står Thorstein Balles nøgterne redogørelse for den ophedede debat, der gik forud for indførelsen af de statskontrollerede prøver i 1967. I løbet af få år blev skolerne splittet mellem, hvad der blev karakteriseret som »oplevelses-skolelinien« og »kunds-kabsskolelinien«. Den første tegnedes af Tage Dybkjær, Egaa, hvis stædige kamp for at fastholde et »højskolepræg« i efterskolen beskrives nøje. Thorstein Balle er flere steder inde på den betydning, som enkeltpersoner må tillægges, og Tage Dybkjærs personlige indflydelse er så veldokumenteret, at den kan bruges som eksempel på et generelt træk i de folkelige bevægelser historie. Den anden, sejrende fløj, der måske af kildemæssige grunde er skildret mindre indgående, bestod først af indremissionske,

men senere også af grundtvigske skolemænd.

Forfatteren er cand. pæd. pæd. og det er forståeligt, hvis hans fremstilling og hans vurderinger bærer præg deraf. Derfor har det undret mig, at han lægger stor vægt på en detaljeret gennemgang af love, bekendtgørelser og administrative og overenskomstmæssige forhold, mens ændringer på det undervisningsmæssige område og hele den ideologiske/pædagogiske debat kun refereres. Forfatteren skulle jo netop have særlige forudsætninger for at analysere disse forhold, der ganske vist rummer nogle kildemæssige problemer. Thorstein Balle argumenterer meget overbevisende for, at efterskolen ændrer sig i den nævnte retning, men uden en detailundersøgelse af skolernes undervisning kan vi ikke fæste fuldstændig lid til hans fremstilling. Man kan jo nemt forestille sig, at skolerne i krigsårene ønskede at blive opfattet som »almendannende«, når de ytrede sig offentligt, mens deres undervisning var »grundkvalificerende«.

Opfattet som historisk fremstilling kan der rettes nogle formelle indvendinger mod bogen. Ganske vist har forfatteren valgt en tematisk opdeling, men det forudsætter trods alt en vis kro-

nologi i de enkelte kapitler. F.eks. springer forfatteren i et enkelt afsnit på side 122 frem og tilbage mellem 1942 og 1980. Teksten ville have vundet meget ved at blive rensset for de mange digressioner, der rettelig hører hjemme i noterne. På kreditsiden hører den stramme opdeling med de mange præcise overskrifter og gode opstillinger. Også indholdsfortegnelsen er god, men kan dog ikke for en bog som denne erstatte et manglende register. Endelig finder jeg forfatterens brug af forkortelser generende. Man kan ganske vist slå op, hvad TFUE, UDA, FFA og UVMST betyder, men den slags indforståede forkortelser er efter min mening kun naturlige i køreplaner o.l.

Thorstein Balle skriver klart og knapt om mange ting, og især må bogens omfattende appendiks nævnes. Her gennemgås en lang række forhold vedrørende den moderne efterskole, der øger bogens brugsværdi. Af historisk interesse er forfatterens kronologiske oversigt over »vigtige hændelser i efterskolernes historie« 1851-1979.

Enkelte uklarheder har indsnegret sig. Bl.a. mangler ved vurderingen af kostskoleformens vækst s. 76-77 en vurdering af elevbetalingens størrelse. For forældrene var valget mellem

kost- eller dagskole bl.a. et økonomisk spørgsmål. Her ses P.J. Skrivers statistik fra hans formandsperiode, der ligger i forningens arkiv, ikke at være benyttet. Morsø Ungdomsskole s. 116 og 120 er langt ældre end de øvrige nordjyske skoler og kan derfor ikke som de øvrige være præget af ideerne fra Salling Ungdomsskole. De enkelte skolars oprettelseshistorie prægede deres pædagogik i mange år. Fortsættelsesskolen »Bruunsminde« s. 178 oprettedes af førstelærer Jens Andresen og var i virksomhed til 1946.

Thorstein Balle har skrevet en glimrende bog, der er uomgængelig for enhver, der vil beskæftige sig med den moderne efterskole. Ingen tvivl om det. Jeg kan imidlertid ikke tilbageholde nogle bemærkninger om hans tese om efterskolens guldalder. Han skriver s. 20: »I 1942 ønskede efterskolerne ikke at opfatte sig som en del af samfundets grundlæggende skoleuddannelse, men i højere grad som et supplement til denne«. Er det nu rigtigt?

Da P.J. Skriver, der i mange år havde været formand for efterskoleforeningen og siden 1938 ministeriets tilsynsførende, i 1944 opgav sin skole i Glamsbjerg, holdt han en tale, hvor han

fastslog, at det vigtigste for ham havde været at give eleverne kundskaber, dernæst kom så danskhed og kristendom. Det er min fornemmelse, at skellet for Skriver og mange andre på den tid først og fremmest gik mellem en *offentlig* og en *privat* grundkvalificerende skole.

Det er hævet over enhver tvivl, at 1942-loven beskrev efterskolen som »Højskole for 14-18 årige«, men jeg læser denne formålsbestemmelse som et ønske hos Jørgen Jørgensen og lovgiverne – ikke som en beskrivelse af efterskolerne i 1942. Af disse var en trediedel ikke kostskoler, skriver Thorstein Balle s. 76, så de har haft vanskeligt ved at drive højskolepræget undervisning. Det er min fornemmelse, at de kombinerede skoler – lidt under halvdelen i 1942 – bl.a. p.g.a. deres oprettelseshistorie havde et grundkvalificerende sigte, mens hovedparten af de øvrige selvstændige skoler var inspireret af ideerne fra Salling Ungdomsskole. Den »ungdomsskolepædagogik«, der opstod i disse år, stammede dels fra Salling og dels fra K.M. Klausens og A.M. Foghs forestillinger om en almindelig ungdomsskole. Men en udredning af disse forbindelser forudsætter en større undersøgelse.

Når der i 1943 ikke kunne gi-

ves tilskud til anskaffelse af kridt i efterskolen (!), siger det noget om ministeriets vurdering af skoleformen – de enkelte efterskoler kan meget vel have vurderet forholdet mellem det almentdannede og det grundkvalificerede anderledes.

Søren Ehlers

Kurt Habekost: Rids af den danske aften-skole og Dansk Aften- og Ungdomsskoleforenings historie. 1981. 24 s. Ekspedition: DAUF, Vesterbrogade 31, 1620 Kbh. V. Gratis.

Dansk Aften- og Ungdomsskoleforening har i begrænset oplag udsendt et lille jubilæumsskrift, der i kort form gennemgår træk af fritidsundervisningens historie. Hæftet består af en række korte, lidt usystematiske artikler, der lægger hovedvægten på den organisatoriske udvikling. I forordet gør forfatteren opmærksom på, at formålet blot har været at give et rids af udviklingen, og det opfylder han udmærket. Her er samlet en del oplysninger, der kan være vanskelige at fremskaffe. En grundig samlet fremstilling af aften- og ungdomsskolens historie savner vi fortsat.

Søren Ehlers

De frie Ungdoms- og Efterskoler 1879-1979. Bibliografi af *D.P. Ravn Hansen.* 1981. 147 s. Ekspedition: Foreningen af frie Ungdoms- og Efterskoler, Vartov, Farvergade 27, 1463 Kbh. K. 100,00 kr.

Den egentlige litteratur om efterskolen er sparsom, og derfor er udgivelsen af denne bibliografi på 1715 numre en god håndsrækning til den, der vil benytte de mange tidsskriftsartikler om emnet. Foruden egentlige artikler om skolereformen medtager den biografiske artikler og anfører samtlige betænkninger, love, bekendtgørelser og cirkulærer vedr. skoleformen. En gruppe, der handler om de enkelte skolars forhold, stammer fortrinsvis fra skolernes årsskrifter. Der afsluttes med et forfatterregister.

Man kan indvende, at enkelte af bibliografiens grupper er blevet lovlig små og intetsigende, f.eks. »Efterskoleformer« og »Efterskolens vækst«, mens andre som »Efterskolen og de unge«, er for upræcise. Det giver dog ikke skår i glæden over, at der er nogen, der har forsøgt at få hold på debatten om efterskolen. En fornuftig investering for enhver med interesse for de 14-18 åriges undervisning.

Søren Ehlers

Harald Iversen: Med fritidsundervisningen gennem 50 år. 1981. 197 s. Ekspedition: Vejen-Brørup-Holsted Forberedelseskursus, Box 74, 6600 Vejen. 55,00 kr.

Det er hverdagen i fritidsundervisningen, der er emnet for Harald Iversens beretning om forhold og oplevelser i Ribe amt. Bl.a. giver han en personlig skildring af arbejdet med oprettelse og drift af en kommunal ungdomsskole med tilhørende ungdomsklub 1948-61, og han beskriver med mange enkeltheder fritidsundervisningens ekspansion gennem 60'erne og 70'erne, hvor forberedelseskurserne og de mange nye tilrettelæggelsesformer tiltrak nye deltagergrupper.

Forfatteren engagerede sig tidligt i organisatorisk arbejde og blev bl.a. i 1953 formand for Dansk Aften- og Ungdomsskoleforening i Ribe amt. I 1961 opgav han sin stilling som førstelærer og blev konsulent for ungdomsundervisningen i Ribe amt og fra 1970 amtskonsulent for fritidsundervisningen. Han kom således til at administrere skiftende love og tilrettelæggelsesformer, hvis konsekvenser karakteriseres med et væld af gode eksempler. Vi får f.eks. en udmærket beskrivelse af det nu forsvundne »amtsungdomsnævn« og

dets virksomhed. Men det er især den detaljerede beskrivelse af hverdagen i klasseværelserne, der gør bogen til et værdifuldt bidrag til den beskedne litteratur om emnet.

Forfatterens begejstring for nye initiativer og hans glæde over tilsynsarbejdet karakteriserer ham som en lærer af den gamle type, der aldrig for alvor kunne blive administrator. Trods bindingen til Ribe amt kan bogen læses som en udmærket introduktion til fritidsundervisning i Danmark og dens nyere historie.

Søren Ehlers

Børge L. Barløse: Lærerstanden i Sydslesvig fra reformationen til 1864. Hellærred. 422 s., 190,- kr. (medl. 120,- kr.). Historisk Samfund for Sønderjylland, 1981.

I en statelig udgave og som resultat af et imponerende sporingsarbejde foreligger fra tidligere skoleinspektør Børge L. Barløses hånd: Lærerstanden i Sydslesvig fra reformationen til 1864, udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland.

Værket rummer 3700 biografier over lærere i folke- og latin-

skoler i landsdelen, og arbejdet må betegnes som enestående i sin art. Hver enkelt lærers data, forældres og ægtefællers navne er oplyst, og bag biografierne ligger omfattende kildestudier i kirkebøger og folketællingslister og i centrale og lokale arkiver i København og Slesvig. Også en række utrykte kilder er anvendt (Landsarkivet i Åbenrå).

Ud over de personalhistoriske oplysninger omfatter værket en redegørelse for hver enkelt sydslesvigsk skoles historie gennem tre århundreder. Sogn for sogn skildres hver eneste landsbyskoles forhold, og lærerne er opført i kronologisk orden.

Børge L. Barløses værk er et skole- og personalhistorisk skatkammer, som for eftertiden bliver et værdsat redskab for alle, som arbejder med skolehistorie i det gamle danske hertugdømme. Det er berettiget, at bogen tillige er forsynet med en indledning og visse registre på tysk.

Udgivelsen har været kostbar, alene trykningen har kostet 150.000 kr. Værkets publicering har derfor kun været mulig med støtte fra en række fonds, herunder Statens humanistiske Forskningsråd og Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse.

Viggo Witt-Hansen

Albert Johansen: »En gnist der fængede« Lærerstandens Brandforsikring gennem 100 år. 148 s. 1980.

Det er en meget interessant jubilæumsbog. Folkeskolens tidligere redaktør Albert Johansen har skrevet i anledning af »Brandkassens« 100 års fødselsdag i 1980. I bogens forord skriver overlærer Stinus Nielsen, der siden 1954 har været formand for bestyrelsen for Brandforsikringen, at arkivet har været omfattet af en sjælden nænsomhed af de personer, der har haft ansvar for dets skæbne gennem årene.

Det er dette arkiv, der har været forfatterens råstof, og at arkivet må være en sand guldgrube for skolehistorisk interesserede fornemmes i den spændende detailrigdom, som fylder bogen. Det er ikke blot lykkedes Albert Johansen med sin fra Folkeskolen velkendte elegante pen at give en historisk redegørelse for et forsikringsselskabs opkomst og vækst, men også – og måske først og fremmest – at formidle en engageret og ganske omfattende dokumentation for den danske lærerstands levevilkår og sociale position gennem 100 år.

Lærerstandens Brandforsikring er opstået som et produkt af en knuget stands kummerlige vilkår i forrige århundrede, og for-

fatteren placerer ansvaret for »Brandkassens« stiftelse hos »repræsentanter for en standsbevidst og foretagsom elite blandt landsbylærere, som trods den tids knugende kår havde kræfter, mod og vilje at sætte ind til fremme af formål, der ikke tjente egne snævre interesser«.

Allerede her lader forfatteren os ane, at »Brandkassen« er mere end et forsikringsselskab, hvor benhårde kommercielle interesser råder. Hele bogen viser ved talrige – men dog præcist udvalgte eksempler – at det er det sociale og kulturelle engagement, der gør historien om Lærerstandens Brandforsikring til noget enestående i dansk forsikringsliv.

Understøttelsen har været central for »Brandkassens« virksomhed. Gennem beskrivelsen af de mange donationer til lærerenker, forældreløse lærerbørn, ugifte lærerdøtre og ældre fornemmer man billedet af et samfund, der trods stigende velstand i forrige århundredes slutning savnede forståelse for de svageste. Loyalt konstaterer forfatteren, at også lærere kunne have vanskeligt ved at spytte i bøssen, når der skulle samles ind. Rørende er således historien om lærerenken, der dør 8 dage før en bevilget understøttelse når frem, og hvor døtrene

returnerer postanvisningen, men spørger, om de ikke må få de 40 kr., da der har været store udgifter ved moderens død og begravelse. Naturligvis efterkommer »Brandkassen« ønsket.

Men ellers synes det at være småskader, der dominerer skadesafdelingen. Vildfarne tobaksgløder fra frikvarterscigarer og varme strygejern er klassiske skadevoldere, men også stjernekastere og lys i kirken kan være farlige.

Fra det pittoreske overdrev kan nævnes adskillige godbidder, bl.a. skadesanmeldelsen hvor en sikkert noget beklemmt lærer redegør for, hvorledes hans gebis brændte i kakkelovnen. Jo, et jubilæumsskrift behøver hverken at være kedeligt eller selvhøjtideligt, og Albert Johansen ved at forhindre det.

Men historien om »En gnist der fængede« er også beretningen om et nært samarbejde mellem »Brandkassen« og Danmarks Lærereforening. Det er tilsyneladende en fælles forståelse af nøgleord som standsfølelse, standsbevidsthed og social forståelse, der har gjort den nære forbindelse naturlig. Forfatteren redegør præcist for de personelle forbindelser mellem LB og DLF, og det gøres ikke for at gøre en dyd af nødvendighed. Bagest i bogen

findes oplysninger om alle de personer, der i en eller anden valgt sammenhæng gennem årene har haft tilknytning til »Brandkassen«. Fra begyndelsens beskedne undersøttelser til forældreløse lærerbørn og nødstedte lærerenker til dagens systematiserede humanitære understøttelsesvirksomhed ligger næsten 100 års samfundsudvikling. Men grundsynet er stadig det samme. Det er lærersagen syd for grænsen, faldne i frihedskampen, Dansk Studiefond, UNICEF, Red Barnet og Røde Kors, der nyder eller har nydt godt af »Den rige onkels« midler, men også kunstnere støttes, ligesom der er blevet råd til at støtte kollegiebyggeriet på Lærerhøjskolen og opførelsen af et rekreationshjem for lærere.

Det er vist med beklagelse forfatteren konstaterer, at tidligere tiders patriarkalske og intime forbindelse mellem »Brandkassens« ledelse og medlemmer ikke har kunnet opretholdes i disse EDB-tider. At beklagelsen kun er nostalgisk kunne følgende udtalelse tyde på. »Under hans (Stinus Nielsen) fremsynede og myndige lederskab løftes »Brandkassen« varsomt ud af landsbyskolens svøb, omplantes til hovedstadens hjerte, bliver ejendomsbesidder i stor stil og

går ind i en forrygende økonomisk og administrativ vækst«.

»En gnist der fængede« er både historien om en succes, men den er også selv en gnist, der fænger.

Mogens Cranil

Barndommens historie. En antologi. Redigeret af Claus Clausen. Forlaget Tiderne Skifter. 1981. - 280 s. illustreret, 98,- kr.

Bidragydere: Ronny Ambjørnsen, Karen Borgnakke, Erna M. Johansen, Steffen Kiselberg, Søren Kjærup, Agnete Birger Madssen, Jens Glebe Møller, Else Ryding og Marie-Lousie Svane.

Titlen »Barndommens historie« dækker over en bred vifte af tilgange til begreber og realiteter om børns historie. De enkelte artikler har emner, der spænder fra barndomsbegrebets opkomst over pigeopdragelse og »Faderbilleder« til »Kristendommens barneopfattelse«, »Børnene i billederne« og børns lege og børnearbejde. Afslutningsvis behandles unges historie og vilkår især i Danmark i tiden siden 1950erne. Med en så forskelligartet emnetilgang kan det ikke undre, at kvaliteten er svingende – også inden for de enkelte artikler – ef-

tersom der ikke er lange og stærke forskningstraditioner at knytte til ved, når det gælder antologiens emne. Uanset de kritiske kommentarer, der rejses i det følgende, er hovedsynspunktet på antologien, at det er en prisværdig udgivelse, som både giver den menige læser betydelig ny indsigt og bidrager til at præcisere metodiske problemer ved en videre udforskning af feltet.

I sine forbemærkninger til antologien skriver Claus Clausen bl.a.: »Hensigten med denne antologi har først og fremmest været at præsentere et beskedent udsnit af barndommens historie og vise, hvordan børnenes situation til enhver tid og uanset de givne samfundsmæssige formationer er uadskilleligt forbundet med de voksnes dagligliv og livsbetingelser. Det har samtidig været vores bestræbelse at gøre fremstillingen så uakademisk åben og tilgængelig, kort sagt: essayistisk, som overhovedet muligt. Med henblik på en læsning uden særlig forhåndsviden eller faglige forudsætninger.«

Forbemærkningerne introducerer siden franskmanden Aries, forfatter til bogen »Barnet og familiens liv under l'Ancien Régime« (1960), som knæsatte den indsigt, at uanset der altid har eksisteret børn, har der været

meget forskellige måder at betragte barndommen på – med konsekvenser for barnets identitet. Dette udgangspunkt præger også den indledende artikel af Ronny Ambjörnsson »Barnets fødsel«, der netop i hovedsagen behandler forskellige måder at betragte barnet på og giver læseren mange temmelig overraskende indsigter i forskellige barnesyn, der afviger ganske og aldeles fra nutidige. Efter læsningen af denne artikel må man finde, at man har fået indprentet den historisk relative betragtning på børn og deres vilkår. Samtidig lykkedes det forfatteren at tage nødvendige forbehold over for forskelligheden i barnesyn fra samfundslag til samfundslag inden for samme tidsperiode og over for de komplicerede forløb ved ideers fremvækst. Forfatteren undgår dog ikke at introducere det, som skal vise sig at være antologiens hovedsvaghed, nemlig sammenblandingen – udtrykkeligt: sammenholden – af det ide- og bevidsthedshistoriske niveau og det socialhistoriske niveau. Således skriver han (s. 40): »Det er classesamfundets paradoks, at samtidig med at det uskyldige barn vokser frem, bliver arbejderbarnet udbyttet mere end nogen sinde«. Det må væ-

re nødvendigt at spørge efter, hvordan borgerskabets børn blev behandlet i lyset af, subsidiært til trods for, de voksnes ide om det uskyldige barn, og så sammenligne denne behandling med den, der blev arbejderbørn til del. Denne sammenligning i sig selv ville formodentlig give rigeligt stof til at dokumentere classesamfundets viderværdigheder uigendriveligt, men næppe mere grund til at tale om paradokser, end der til enhver tid vil være grund til at se det paradoksale i ide-udviklingens fortrængnings-, forklarings- og legitimeringsfunktioner i forhold til igangværende samfundstendenser.

Hele to artikler er oversat fra Erna M. Johansens bog »Betrogene Kinder. Eine Sozial-Geschichte der Kindheit.« (1978). Disse forsøg på at komme i nærheden af en indsigt i børns faktiske livsbetingelser i 1500-1800-tallet indeholder forsåvidt eksempler på interessante litterære kilder, men artiklerne har en meget ringe dokumentationsværdi. Dels savnes i en række tilfælde helt kildeangivelser, og dels benyttes kilderne uden enhver fornøden analyse af deres tilblivelsessituation. Et grelt eksempel er behandlingen af det citat fra et mellemeuropæisk bondemiljø, hvormed Erna M. Johansen vil

illustrere »ligeegyldigheden over for småbørn«: »En time før jeg ankom til mit hjem, gik min kære kone mig i møde. Af glæde over at se mig igen for hun mig om halsen, græd og sagde: »Min skat! Gud har taget vore to børn til sig, og du har ikke flere tilbage. »Nuvel, det bedrøvede jo også mig som fader og gjorde mig ondt, at jeg ikke skulle se dem igen; jeg sagde til hende: »Min skat! Bekymrer dig ikke så meget og giv dig tilfreds, det har jo dog været Guds vilje ...« E.M.J. kommenterer: »Med denne hævdevundne formel affandt faderen sig med sine børns død, akkurat som det havde været sædvane også i de velhavende klasser to hundrede år tidligere.« Rent bortset fra, at der i en sådan situation heller ikke i dag er bedre trøst for en troende, end at det må være Guds vilje, så fortolkes den stakkels mand tilsyneladende uden overvejelser over, om han skrev som han skrev, fordi han derved fremtrådte sådan, som det i samtidens øjne var den eneste værdige måde at være mand og kristen på. – I disse artikler kan man tale om paradoks, nemlig dette, at forfatteren ikke formår at bruge sit øjensynlige sociale engagement til at formidle en egentlig historisk forståelse af forældres og børns situation. –

Dertil *må* gøres opmærksom på en nærmest oprørende fejlfortolkning af Rousseau (jfr. især s. 81).

For en videreudvikling af en mangesidig tilgang til emnet, sådan som det er forsøgt med denne antologi, bliver det væsentligt også at opholde sig ved de metoderiske aspekter af Marie-Louise Svanes artikel »Interieur med dukkeborn«. Titlen klinger litterært, og artiklen indeholder tilsvarende nogle fremragende og spændende fortolkninger af børneopdragelseslitteratur fra 1830ernes Danmark. Hvad der imidlertid er mere hæmmende end fremmede for en historisk indsigt, er forfatterens bevægelser i det livløse ingenmandsland mellem det idealtypiske og det historisk specifikke, når det gælder udviklingen af samfundsinstitutioner – her specielt den borgerlige familie. Endnu mere ærgrer man sig, når forfatteren ikke er i stand til at holde de idealforestillinger om borgerskabets piger og kvinder, der fremstilles i den fortolkede litteratur, ude fra disse pigers og kvinders faktiske virkelighed i den pågældende periode – som om forestillingerne uden videre blev realiseret efter de litterære intentioner. At den socialhistoriske virkelighed danner forudsætning for udviklingen

af ideerne, og at brugen af litteraturen kan forstærke udviklingen af visse bevidsthedselementer hos borgerskabets piger og kvinder, berettiger ikke til at forudsætte, at »biedermeier-sværmeriet« var en kendsgerning som bærende bevidsthedsform hos det danske borgerskabs kvinder ved midten af århundredet. – Et er at læse en legitimerende ideologisk overbygning ud af tidens litteratur for børn. Et andet er at forudsætte, at denne ideologi forekommer som fuldt realiseret historisk virkelighed hos dem litteraturen var tiltænkt, som når der f.eks. skrives: »Pigerne modnedes ikke længere uden videre til at præstere en voksen erotisk evne og forventning, slap forsåvidt aldrig ud af det barnlige kærlighedsunivers, de delte med deres mødre.« (s. 118) Til en sådan konstatering behøves socialhistoriske kilder, som forfatteren ikke synes at råde over. Den socialhistoriske virkelighed kan ikke afledes af ideologien, så lidt som de danske borgerlige familiers historie i 1800-tallets første halvdel kan afledes af idealtypiske modeller for den borgerlige familieinstitution. – Men læs endelig artiklen for dens litterære analyser. De er fremragende.

Blandt antologiens øvrige artikler er spændende bidrag. Gen-

nem »Faderbilleder« problematiseres faderbegrebet på en måde, så man f.eks. yderligere får næret sin mistanke om, at Grundtvigs fremhævelse af moderen som opdrager samtidig var en unddragelse fra den samfundsmæssige undertrykkelse, der repræsenteredes gennem faderen såvel som gennem skolerne (– og dette i parentes bemærket uden at artiklen behandler Grundtvig). Forfatteren Steffen Kiselberg har ganske åbenbart ambitioner om at grave dybt, og hans bidrag til denne bog giver under den synsvinkel grundlag for forventninger til arbejdets videreførelse. – Uden at det skal opfattes som en prioritering mellem artiklerne finder jeg grund til at henvende opmærksomheden særlig på Jens Glebe Møllers nøgterne og differentierede og på samme tid drilagtige fremstilling af kristendommens barneopfattelse, idet han ikke er helt sikker på, at den har nogen! I denne artikel får man også præsenteret, hvad jeg ville kalde en virkelig god kilde til et barnesyn, nemlig Luthers, idet det fremsættes en passant, mens hans ærinde er et andet.

Først og sidst vil jeg anbefale alle, som har med børn og unge at gøre – det være sig forældre, lærere, socialarbejdere, skolepolitikere eller andre – at læse Ka-

ren Borgnakkes artikel »Ikke rigtig børn, ikke rigtig voksne«. Den bliver man klog af – både på sig selv og på børn og unge. Den kan for alvor bruges. Og har jeg påpeget metodiske svagheder rundt omkring i antologien, som har svækket værdien af de enkelte fremstillinger, så er der grund til at understrege, at her, hvor man virkelig får noget at vide, skyldes det ikke mindst en evne hos forfatteren til at holde tingene ude fra hinanden og sætte dem sammen: Sociale vilkår, ideologiske etiketter, kulturelle udtryksformer – behandlet hver for sig og i deres indbyrdes sammenhænge, sådan at en helhedsforståelse bliver resultatet.

Bogen, som starter med, at en helhedsforståelse lægges som udgangspunkt, får således også en afsluttende helhedsforståelse, nu blot på et højere, betydelig mere differentieret niveau. I al sin mangfoldighed og også ujævnhed er antologien således et vigtigt bidrag til litteraturen om børns og unges vilkår i historisk belysning. Og den kan næsten ikke andet end inspirere til videre forskning på en række områder. Der kan altså – foruden irritation – komme meget godt ud af at vove pelsen med ufærdige bud på udforskningen af et forsømt felt.

Gunhild Nissen

Ernst Møller: Træk af skoleidrættens historie i Danmark. Skoleidrættens Forlag 176 s. 1980. kr. 109,80.

Træk af skoleidrættens historie er skrevet af en af de personer, der har fulgt faget på nærmeste hold gennem de seneste årtier. Ernst Møller fungerede som forretningsfører i Landsudvalget for skoleidræt fra 1946-1976 og var formand for Dansk Gymnastikforening fra 1954-1963. Som foreningsmand har det været naturligt for Ernst Møller at se skolegymnastikkens/skoleidrættens udvikling gennem foreningernes og de pædagogiske inspiratorers initiativer.

Skulle man af ovenstående tro, at bogen kun behandler foræringsarbejde med stævner, instruktionskursus og skoleidrætsmærker er det forkert. Det gælder kun den sidste periode. Den første halvdel af bogen behandler myndighedernes og pædagogernes indsats for at indføre gymnastik i skolen fra 1814, og giver samtidig mange glimrende eksempler på de lokale vanskeligheder faget voldte. Hvordan kølede man de unge kroppe efter endt gymnastiktime uden tilgang til vand? Skulle drengene have lov til at beholde træskoene på? Pigerne voldte særlige pro-

blemer, hvilket et citeret cirkulære fra 1889 lader forstå. Ministeriet har intet »at erindre mod ... at Lærerne, naar de føle sig Opgaven voksne, tillige undervise Skolernes kvindelige Elever i Gymnastik, saafremt disse udtale Ønske derom« (s. 17). Forfatteren mener selv, at det var i Skytteforeningerne, man skulle finde folk, der følte sig »opgaven voksen«. Obligatorisk for piger blev faget først i 1904.

På baggrund af sin store viden er det muligt for forfatteren at udvælge ganske korte citater eller eksempler fra et stort genarbejdet trykt og utrykt materiale og derved finde rammende udtryk for en persons pædagogiske holdning eller til en pædagogisk udviklingstendens.

I bogen følges forbindelsen mellem skolen og den militære gymnastikuddannelse, ligeledes forbindelsen mellem skolen og højskolen samt gymnastik og skytteforeninger. Læseren får et godt indblik i fagets udvikling fra militært inspireret øvelsesgymnastik til Lings holdningsdannende gymnastik og Bukhs bevægelsesgymnastik. Derimod får kvindegymnastikkens udvikling en yderst summarisk behandling, dog nævnes, at den første musikken ind i gymnastiksalen. Udviklingen af i dag karak-

teriseres af atletik, svømning og frem for alt boldspil. I håndbog for gymnastik fandtes i 1956-udgaven 7 boldspil, i 1972 udgaven 15. Et andet udtryk for udviklingen er vel de navneforandringer, der i seneste år har fundet sted: Dansk Gymnastiklærerforening hedder fra 1974 Dansk Idrætslærerforening, Tidsskrift for Legemsøvelser fra 1980 Tidsskrift for Idræt. En interessant udviklingstendens fra 1970erne fremdrages i bogen, nemlig den at pigerne endnu i stor udstrækning engagerer sig i gymnastikstævner og tager idrætsmærke, mens drengene stort set har tabt interessen for denne del af faget. At det skulle være den kvindelige

psyke, der yder større modstand mod visse gruppers negative holdning overfor faget, finder jeg tvivlsom. Hvorfor ikke søge svaret i pige-gymnastikkens udvikling.

I forordet gør Ernst Møller det klart, at han ikke med denne bog gør krav på en fyldestgørende og altomfattende historisk fremstilling, men at han har ønsket at give et bidrag til en tiltrængt udforskning af faget. Et særdeles værdifuldt bidrag er det blevet, som med sit medrivende sprog og mange sjove eksempler, bør findes på ethvert skole- og seminariebibliotek.

Ingrid Markussen

Bibliografi over dansk skolehistorie 1981

Af INGRID MARKUSSEN

BIBLIOGRAFI
ARKIVREGISTRATUR

SKOLEVÆSEN
I. ALMEN SKOLEHISTORIE

- Den danske Læreruddannelse og debatten heromkring 1966-1979. Af PETER GAMDRUP. Udg. af Danmarks Pædagogiske Bibliotek 15 s. 1981.
- MARKUSSEN, INGRID: 'Bibliografi over dansk skolehistorie 1980.' – Årbog for Dansk Skolehistorie 1981 s. 174-181.
- NØRR, ERIK: Latinskolens programmer. Bibliografi og billedfortegnelse. 141 s. 1980.
- Ejby kommunale arkiv 1970-1977. Arkivreg. udg. af Landsarkivet for Fyn 1981. 75 s. s. 70-72.
- Kommunearkiver. Fensmark-Rislev 1842-1966. Holme Olstrup 1913-1966, Toksværd 1842-1970. 1970 sammenlagt til Holmegård kommune – Registratur Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, 1981, 82 s. [se register]
- Kommunearkiver. Kongsted, Ulse, Vester Egede 1842-1962; Rønnede 1962-1970; Øster Egede 1850-1962; Dalby-Tureby 1842-1962; Sønder Dalby 1962-1970. 1970 sammenlagt til Rønnede kommune, 170 s. Udg. af Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm. 1981.
- Kommunearkiver. Lindemark, Bjæverskov, Vollerslev-Gørslev 1842-1966, Borup-Kimmerslev, Ejby-Nr. Dalby 1842-1970. 1970 sammenlagt til Skovbo kommune. Registratur. Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm 1981, 106 s.
- ALMGREN-JENSEN, MOGENS: 'Rapport over beskæftigelsessituationen for tidligere specialklasselever, der i tiden 1972-80 har forladt folkeskolen'. 75 bl. 1981.
- Alternativ undervisning i folkeskolen. Rapport om undervisning af »skoletrætte elever« 1.8.79-31.7.81 ved ANNE BAHN CHRISTENSEN m.fl. 256 s. 1981.
- 'Anordning for Almue-skolevæsenet i Kjøbstæderne i Danmark København undtagen'. – Faksimile udgave. 54 s. 1980. Tilrettelæggelse CHR. KJELDSEN.
- BALLE THORSTEIN: Efterskolen – mellem dannelse og kvalificering. En undersøgelse af efterskolens historiske udvikling fra 1942 til 1967. 199 s. 1981.
- Barndommens historie. En antologi. Red.: CLAUD CLAUSEN. 283 s. 1981.
- Barnets kulturhistorie i Norden. En kommenteret litteraturfortegnelse, udsendt af NEFA-Norden, under red. af BIRGIT HANSEN, ERIK KAAS NIELSEN m.fl. 208 s. 1980.
- BIERING-SØRENSEN, J. E.: 'Den skolehistoriske samling på Vordingborg statsseminarium.' – Årbog for Dansk Skolehistorie 1981 s. 183-185.
- BJERREGAARD, GRETHE: 'Hvad lærte skolen mig for livet?' – Folk og forskning 1980 nr. 4, s. 56-64.
- BOISEN SCHMIDT, J.: 'Vejen til katederet'. – Berl. tid. 31.7.81. [Aktuelle problemer i hist. perspektiv.]
- Børnekommissionens betænkning. Bet.

- nr. 918. 315 s. 1981.
- CHRISTENSEN, DAN CH.: 'Lærerinteresser og læreruddannelse'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1981 s. 51-103.
- De frie Ungdoms- og Efterskoler 1879-1979. Bibliografi af D. P. RAVN HANSEN. 147 s. 1981.
- ELLEHAMMER ANDERSEN, SV.: 'Blinde i folkeskolen – et resumé af undersøgelse'. – Skolepsykologi 1981, s. 83-103.
- FALK, INGE: 'Ådalsforsøget – en farbar vej mod integration'. – Vestkysten 12.02.1981. [Forsøg på Ådalskolen i Esbjerg 1974-1981].
- FANØ, KNUD: 'Ti års voksenundervisning'. – Flensb. Avis 16.11.81.
- Folkeskolelov og skolestyrelse. 59 s. 1981.
- GAD, FINN: 'Læse- og skrivekyndighed indtil 1814, belyst ved det grønlandske materiale' i Ur nordisk kulturhistoria. Läskunnighet och folkbildning före folkskoleväsendet. Studia Historica Jyväskyläensia. 267 s. Jyväskylä 1981, s. 73-86.
- GAMMELMARK MIKKELSEN, MADS: 'Historieundervisningen – historisk set'. – Jyllandsposten 28.9.81.
- GIMBEL, JØRGEN: 'Debat om modersmålsundervisningen 1900-1960'. 93 s. 1981.
- GOLDBACH, IB: 'Læreruddannelsen i Grønland er ikke et lån fra Danmark'. – Magisterbladet 1981, nr. 22, s. 20-24, nr. 23, s. 20-22.
- GOLDSCHMIDT, ERNST: 'Juridisk skole-ridt i Bruxellesperspektiv'. – Uddannelse 1981, s. 201-264. [Uddannelses-samarbejde i EF siden 1978].
- HABEKOST, KURT: Rids af den danske aftenskole og Dansk Aften- og Ungdomsskoleforenings historie. 24 s. 1981.
- HAMMERICH, PAUL: Velfærd på afbeta-ling. – en danmarkskrønike 1945-72. 665 s. 1977, s. 615-619.
- HANSEN, HANS CHR.: 'Poul la Cours indførelse af matematikken i den danske folkehøjskole'. – Nordisk matematisk tidsskrift normat. 1981. s. 176-186.
- HANSEN, MOGENS: 'Skolepsykologiens udvikling og praksis'. – Dansk pæd. tidsskr. 1981, s. 133-141.
- HASSING POULSEN, KNUD: 'Revolution i dansk skolevæsen – 1814'. – Kr. Dagbl. 21.3.81.
- HEDEGAARD, OLE A.: Fornedrelsens år. H. C. Andersen og Helsingør 1826-27. 161 s. 1981. [bl.a. skolestile fra Helsingør lærde Skole].
- HEINILD, SVEND: 'Om ændringen af sygdomsmønstret gennem 100 år'. – Skolehygiejnisk Tidsskrift 1981, s. 50-60.
- HELLNER, ROBERT: 'Samling af undervisningsbilleder i Duisburg'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1981 s. 188-189.
- HOFFMEYER, JOHS.: 'Folkelig stordåd'. – Kr. Dagbl. 10.2.81. [Sprogforeningen 100 år].
- HOLM, RIE: Dansk kvindesamfund i Odense 1890-1900. En studie i sammenhængen mellem livsvilkår og kvindebevidsthed. 368 s. 1981 s. 138-171.
- HØYRUP, JENS: 'Historien om den nye matematik i Danmark – en skitse'. – Filosofi og videnskabsteori 1979, s. 94-109.
- HAARDER, HANS: 'Hjem og skole'. – Vestkysten 19.1.81. [Hjemmeundervisning].
- IVERSEN, HARALD: Med fritidsundervisningen gennem 50 år. 197 s. 1981.
- ILLERIS, KNUD: 'Tendenser i 70'ernes pædagogik' – Noter om historie og undervisning 1981. Særnummer s. 9-20.
- JACOBSEN, LONE KJERULFF, ERIK PETERSEN og ERIK WORM: Dannelsesidealer. 32 s. 1981. Danmarks Radio.

- KAMPMANN, TAGE: 'En pædagogisk æra er forbi'. – Folkeskolen 1981, s. 1090-91. [de sidste faginspektører pensioneres].
- KLINGE SØRENSEN, JOHAN: 'Militarismen og historieundervisningen. En drøftelse af 1890'ernes kritik af historiebøgerne' i Historie og undervisning. Festskrift til Kjeld Winding. 267 s. 1981. s. 1-25.
- KRAGHOLM, JENS FR.: 'Pædagogisk censur og skolefilmordninger i begyndelsen af århundredet'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1981, s. 24-50.
- KUFAHL, PAUL: Lærlinge- og EFG-lovne. Lov om erhvervsfaglige grunduddannelser. 123 s. 1981.
- Lov om folkeskolen 1975 – 06-26-313 med senere ændringer. 9 s. 1981.
- Lov om højere forberedelseseksamen 1966 – 06-08-236 med senere ændringer; Erhvervsfaglig grunduddannelse 1977 – 06-08-289. 1981. 6 s.
- MADSEN, ANNE: 'Betragtninger over en stak gamle stilehæfter'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1981 s. 181-183.
- MARKUSSEN, INGRID: 'Uddannelsessystemets struktur og arbejdslivets organisation'. I Problem och metoder i utbildningshistorisk forskning. 176 s. 1981 Göteborg. s. 46-52.
- MARKUSSEN, INGRID: 'Uddannelseshistorisk forskning – nogle udviklingslinier' i Forskning for folkeskolen – undervisning og videreuddannelse. Red.: Torben Brostrøm, Ingrid Markusen og Kaj Spelling. 270 s. 1981, s. 181-197.
- MARKUSSEN, INGRID og VAGN SKOVGAARD-PETERSEN: 'Læseindlæring og læsebehov i Danmark ca. 1550 - ca. 1850' i Ur nordisk kulturhistoria. Läs-kunnighet och folkbildning före folkskoleväsendet. Studia Historica Jyväskyläensia. 267 s. Jyväskylä 1981, s. 13-72.
- MEJDAHL, JØRGEN: 'Gymnasiet som det er i dag afspejler humanismen og det borgerlige dannelsesbegreb'. – Gymnasieskolen 1981, s. 150-155.
- Mor Magda – og alle de andre. Husholdning som fag fra 1900 til i dag af GERDA PETRI og MINNA KRAGELUND. 112 s. 1980.
- MØLLER, ERNST: Træk af skoleidrættens historie i Danmark. 176 s. 1980.
- MØLLER, ERNST: 'Niels Bukh – og skolegymnastikken'. – Tidsskr. f. idræt 1980, s. 107-111.
- NIELSEN, MOGENSEN: 'Kunstopdragelse – historie og nutidige betragtninger'. – Uddannelse 1981, s. 174-184.
- NIELSEN, VAGN OLUF: 'Da faghæftet for historie blev til' i Historie og undervisning. Festskrift til Kjeld Winding. 262 s. 1981, s. 83-134.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Skolens demokratisering – historisk set'. – Demokrati i skolen? en debatbog redigeret af HARALD BERTELSEN 118 s. 1980 s. 14-30.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Artikler af skolehistorisk interesse'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1981, s. 171-173.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Skolen og samfundet 1.7.1980-30.6.1981' – Årbog for Dansk Skolehistorie 1981, s. 104-129.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Lidt om specialundervisning frem til ca. 15. november 1981'. – Dansk pæd. tidsskr. 1981, s. 30-33.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Burchardt-sagen'. – Skolen i pressen indtil ca. 15.12.80. – Dansk pæd. tidsskr. 1981, s. 70-74.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Specialundervisning og skolepsykologi'. – Dansk pæd. tidsskr. 1981, s. 142-148.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Nogle centrale begivenheder i skoleåret 1980-81'. – Dansk pæd. tidsskr. 1981 s. 241-46.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Lidt om ungdoms-

- uddannelsen og arbejdsløshed'. – Dansk pæd. tidsskr. 1981, s. 302-305.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Klassekvotient i pressen'. – Dansk pæd. tidsskr. 1981, s. 340-44.
- NØRGAARD, ELLEN: 'Lærerforeningen i pressen fra 1. juli 1980 til 1. oktober 1981'. – Dansk pæd. tidsskr. 1981, s. 410-412.
- NØRR, ERIK: Præst og administrator. Sognepræstens funktioner i lokalforvaltninger på landet fra 1800 til 1841. 559 s. 1981.
- NØRR, ERIK: 'Etableringen af folkeskolens gratisprincip'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1981 s. 7-23.
- ØVESEN, FINN: 'En lille lov og dens besværlige tilblivelse'. – 1981, s. 425-430. [Lov om fritidsundervisning].
- PEDERSEN, ELLEN: 'Om historieundervisning i 1.g – før og nu' – Noter om historie og undervisning 1980, s. 25-31.
- PETERSEN, CARL O.: 'Elevens selvvirk-somhed i historie' i Historie og undervisning. Festskrift til Kjeld Winding. 262 s. 1981, s. 135-148.
- Pædagogiske bestemmelser for lærere i folkeskolen. Red.: KJELD KIERKEGAARD. 196 s. 1981.
- RASMUSSEN, ERIK: Lighedsbegreber. 214 s. 1981.
- Religion på Universitetet. Red. ERIK NØRR og HANS JØRGEN LUNDAGER JENSEN. 215 s. 1981.
- RØNNE, KARL: 'Til museumsindvielse i Flakkebjerg'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1981, s. 186-187.
- SAUNTE, HANNE: Lærere i folkeskolen, regler om løn og ansættelsesforhold. 366 s. 1981.
- SIGSGAARD, JENS: 'Spredte træk fra billedbogens og småbørnsbogens udvikling' – Læsepædagogen 1981, s. 401-413.
- SIREVÅG, TØNNES: 'Norsk Selskab for Skolehistorie' – Årbog for Dansk Skolehistorie 1981, s. 187-188.
- SKOUGAARD, HARALD: 'Lærer hos arbejdsløse i Roskilde i 30'erne'. – Jul i Roskilde 1980, s. 25-26.
- SKOV, POUL: 'Udviklingen går mod enhedsskole'. – Uddannelse 1981, s. 92-102.
- SKOVGAARD-PETERSEN, VAGN: 'Med en billedbog i hånden. Om indførelse af analytisk billed- og tekstgennemgang i historieundervisningen i 1930'erne' i Historie og undervisning. Festskrift til Kjeld Winding. 262 s. 1981, s. 163-180.
- SKOVGAARD-PETERSEN, VAGN: 'Towards an Education Policy in Denmark. Danish education planning in the nineteen forties'. – Scandinavian Journal of History. 1981. s. 55-76.
- SKYUM, SIGURD: 'Kursus for sønderjyske lærere 1921'. – Jydske Tidende 28.8.81.
- SMITH, OLE: 'Dengang var det en revolution på skoleklassens triste vægge'. – Flensb. Avis 26.2.81. [Vægudsmykning i gamle dage].
- SODE-MADSEN, HANS: 'Den danske ungdomsarbejdsløshedslovgivning 1933-1938', – Erhvervshist. Årb. 1979. s. 127-172.
- STEINICKE, OLOF: 'Historien om julemærkehjemmene'. – Skolehygiejnisk Tidsskr. 1981, s. 82-90.
- STRIIB, ANDREAS: 'To-lærerordning ved Søndervangskolen 1976-1981. 37 s. 1981.
- SØNDERGÅRD, BENT: 'Skudsmål gennem 300 år'. – Vendsyssel Årbog 1981, s. 47-54.
- SØRENSEN, KURT: 'Man gør børnene fortrød'. – Grafiske Arbejder 1981 nr. 7, s. 26-27. [Interview med Bjarne Reuter om sine år som lærer i folkeskolen].
- THOMSEN, METTE: 'Folkehøjskolernes

- forhold til æstetikken'. – Højskolebladet. 1981, s. 257-259.
- THORUP, OLE: 'Opdragelse til demokrati – erfaringer fra et ledelsesforløb'. – Uddannelse 1981, s. 75-85.
- Uddannelsesstatistik. Alle uddannelser. Danmarks Statistik. Statistisk tabelværk 1980: 9. 213 s.
- Uddannelsesstatistik. Undervisningsministeriets økonomisk-statistiske konsulent. Antallet af lærere ved de videregående uddannelser pr. 1. jan. 1980. 41 s. 1981.
- WINGE, METTE: »Den Kunst at blive en god Pige, Hustru, Moder og Huusmoder«. Om pigelæsning og pigeopdragelse i Danmark til ca. 1900. 132 s. 1981.

2. LOKAL SKOLEHISTORIE

- Avedøre. ØSTERGAARD, BENT: Avedøre – en landsby vest for København. – 86 s. 1981. [Avedøre Skole].
- Bjerringbro. SANDERHOFF, H.: Nordre skole 1906-1981. – 29 s. 1981.
- Bramming. Bakkevejens skole 1906-1981. 74 s. 1981.
- Frederiksberg. Skolen på Duevej 1906-1981. Red.: GUNNAR FRØSLEV. 24 s. 1981.
- Fyn. Højby Skole 1740-1980. 28 s. 1980.
- København. BACHMANN, WERNER: Den jødiske skole. – Udsendt i anledning af Carolineskolens 175 års jubilæum. 64 s. 1980.
- København. Skolen på Godthåbsvej 1881-1981. Red.: GREGERS ESPERSEN. 40 s. 1981.
- København. Den jødiske skole. Red.: HENRI GOLDSTEIN. 64 s. 1980.
- Løgumkloster. HAASE, NICOLAI: 'Om skolevæsenet i Løgumkloster fra 1800 til 1864'. – Løgumkloster studier 1981, s. 115-176.
- Nyborg. HENNINGSEN, HENNING: Nyborg da voldene stod. 253 s. 1981, s. 166-167.
- Nordslesvig. RAVN, L. S.: Træk af folkeskolens historie i Nordslesvig 1864-1920. 201 s. 1981.
- Næstved. DAHL, SVEND C.: Næstved. Købstaden i 1500-tallet. 159 s. 1981, s. 100-104.
- Odense. BLOMBERG, AAGE FASMER: 'De magre år. Odense 1660-1700. Odense bys historie. 457 s. 1981, s. 323-387.
- Odense. WINDEBOLLE, ERLING: Jernbanegade Skole 1880-1980. 44 s. 1980.
- Oksbøl. Oksbøl sogn. Udg. af Oksbøl sogneforening. 77 s. 1980, s. 38-45. Den stråttækte skole i Mjels af KATE SØRENSEN.
- Outrup. RAVN JENSEN, S.: 'Glimt fra Outrup Ungdomsforenings historie'. – Fra Ribe Amt 1981, s. 71-87.
- Randers amt. BJERRE, SILIAM: 'Højskolerne, Randers Amt'. – Hist. Årbog for Randers Amt 1980, s. 13-63.
- Ribe. MULVAD, SØREN: 'Seminariet i Ribe'. – Vestkysten 2.10.81. [Seminariets historie].
- Ringkøbing amt. TANGSIG CHRISTENSEN, A.: Skole og Samfund i Ringkøbing Amt gennem 25 år. 54 s. 1980.
- Slagelse. BRUUN RASMUSSEN, KNUD: Skoleliv mellem to æer. 92 s. 1981. [Hallelevskolen 25 år].
- Slagelse. NIELSEN, OLE: 'I byens larm en skole stod. Skoleliv i Slagelse gennem 200 år'. 64 s. 1981.
- Slesvig og Holsten før 1830. Af H. V. GREGERSEN. – Danmarks historie. Red. Svend Ellehøj og Kristof Glammann. 487 s. 1981, s. 148-252, 413, 421.
- Sæby. JAKØBSEN, EJNAR: 'Skolevæsenet i Sæby fra 1844 til 1910'. – Vendsyssel Årbog 1981, s. 55-60.
- Sønderjylland. ALKÆRSIG, POUL: 'Sko-

- lerne i Sønderjylland 1920-1980'. – Jydske Tidende 16.08.1981.
- Vedsted. MUMGÅRD, LARS CHR.: 'Den kulturelle udvikling i Vedsted sogn i sidste halvdel af 1800-tallet'. – Vendsyssel Årbog 1979, s. 115-124. [Vedsted Skole og friskole].
- Vejle. Sankt Norberts Skole, Vejle 75 år. 24 s. 1980.
- Vejlby-Risskov. Jellebakkeskolen 1970-1980. Red.: KIRSTEN BORBERG, 61 s. 1980.
- Åbenrå 1930-1980. 50 Jahre Deutsches Gymnasium in Nordschleswig. Eine Festschrift 1930-1945. Red. KARIN LINKE. Åbenrå 1980, 224 s.
3. ENKELTE SKOLER
- Avedøre skole. ØSTERGAARD, BENT: Avedøre skole gennem 200 år. 80 s. 1981.
- Bjerre Herreds Ungdomsskole 1955/1980. 34 s. 1980.
- Brændkjærskolen, Kolding 1955-1980. 28 s. 1980.
- Danmarks Lærershøjskole. Larsen, Ernst: Danmarks Lærershøjskole 1950-64. Ved HARALD TORPE. 255 s. 1981.
- Danmarks Lærershøjskole. MIKKELSEN, MAGNUS: 'Fra provinsårskursus til provinsafdeling'. – Jydske Tidende 6.10.81.
- Dronninglund Gymnasium. DOLMER, PER: 'Landsbygymnasiet'. – Aalb. St. tid. 25.1.81.
- Frederiksberg Gymnasium. KIRKEGAARD, JØRGEN: Frederiksberg Gymnasium gennem 100 år. – 144 s. 1979.
- Fredericia Gymnasium. LUND, ERIK: Dimissionstaler 1945-1971. 147 s. 1981.
- Holte Gymnasium. Jubilæumsskrift 1981. Red.: VAGN HAARSTED. 81 s. 1981.
- 'Hyltebjerg skole 25 år'. – Københavns kommuneskole. 1981. s. 627-28.
- Jonstrup statsseminarium. BOISEN-SCHMIDT, J.: Lærerruddannelsen og Jonstrup Statsseminarium i 190 år. 30 s. 1981.
- Nørregaards Højskole 25 år. red.: GERDA SKOVMAND MADSEN. 144 s. 1981.
- 'Ryesgades skole – 100 år'. – Københavns Kommuneskole. 1981, s. 350-51.
- Rysensteen Gymnasium: Laura Engelhardtts Skole 1881-1981. Red.: THOMAS KOCH og KAREN MARIE NIELSEN. 96 s. 1981.
- Ryslinge Friskole 1856-1981 af MADS BISGAARD. 24 s. 1981.
- Rødding Højskole. HØGH, JON: 'Folkehøjskoler. Rødding Højskole'. – Flensb. Avis 7.3.81.
- Rødding Højskole. HANSEN, HANS P.: 'Rødding Højskoles genåbning for 60 år siden' – Vestkysten 29.1.81.
- Rønshoved. WOLFF, JØRGEN D.: 'Rønshoved Højskole – 60 år i grænselandet og Danmarks tjeneste'. – Vestkysten 4.3.81.
- Rønshoved Højskole. HAARDER, HANS: 'Efterkrigstid'. – Vestkysten 12.1.81.
- Stillinge Centralskole 25 år. 20 s. 1981.
- Svebølle skole 25 år. Red. KIRSTEN HOLM. 37 s. 1981.
- 'Trunderup Friskole 125 år'. af SVEND NYHOLM SØRENSEN. – Friskolebladet 1981, s. 154.
- Ungdomsskolen Øresund 1956-1981. red.: L. LUNDTOFT. 96 s. 1981.
4. LÆRERE OG SKOLEFOLK
PERSONALHISTORIE
- Andersen Kirk. LUNDBO, ORLA: 'Krikand'. – Aalb. Stiftstidende 21.10. og 1.12.81. [Lærer i mellemskolen i 1920'ernes Ålborg].
- BARLØSE, BØRGE L.: Lærerstanden i

- Sydslesvig fra reformationen til 1864. 422 s. 1981.
- BAUNSBÆK-JENSEN, ASGER: 'Direktøren bliver præst'. – Folkeskolen 1981, s. 1337.
- Begtrup, Holger. KRISTIANSEN, ERLING: 'Præsten fortalte højskolemanden de drøje sandheder'. – Kr. Dagbl. 3.7.81.
- BROEN CHRISTENSEN, CHR.: 'En landsbydegns levned'. – Vendsyssel Årbog 1980, s. 61-72.
- Bugge, K. E. 'En mand med mange due-lighedstegn'. – Folkeskolen 1981, s. 1188.
- Egedal Poulsen, Jørgen. 'En foregangsmand fylder 60 år'. – Folkeskolen 1981, s. 1577.
- Favrholdt, Magnus. FAABORG, JENS N.: 'Lektor dr. Magnus Favrholdt'. – Haderslev. Samfundets årsskr. 1980, s. 85-87.
- Grundtvig, N. F. S., GREVE, EJNAR: 'Kvindernes plads i Grundtvigs digtning'. – Kr. Dagbl. 8.1.81.
- Grundtvig, N. F. S., HØGH, JON: 'Grundtvigs folkerejsning'. – Vendsyssel Tidende 30.1.81. Flensb. Avis 17.2.81, Vestkysten 24.3.81.
- Grundtvig, N. F. S., HUSTED, HENNY LOMHOLT: 'Grundtvigs og Kolds skoletanker i dag'. – Vestkysten 5.10.81.
- Halkjær, Jens Christensen. ANDERSEN, VALD.: 'Jens Christensen Halkjær. En degneskæbne i dokumenter'. – Fra Viborg Amt. 1981, s. 101-120.
- Hammerich, Martin. HANSEN, POUL: 'Martin Hammerich. Pionerindsats for det danske sprog'. – Fred. Amts Avis 20.9.81.
- HANSEN, KARL: 'Beskedne degne. Kai ved Jammerbugten'. – Vendsyssel Årbog 1981, s. 61-64.
- Henriksen, Ferdinand. HENRIKSEN, MARIE: 'Lærer Ferdinand Henriksen og hustru'. – Lolland-Falsters hist. Samf. 1981, s. 16-29.
- Jacobsen, N. H. FAABORG, JENS N.: 'Rektor dr. phil. N. H. Jacobsen'. – Haderslev Samfundets årsskr. 1980, s. 88-90. [Haderslev Katedralskole].
- Kjærboelling, Niels. JENSEN, SVEND AA.: 'Sønderjysk lærer blev Zoologisk Haves grundlægger'. – Jydske Tidende 13.12.81.
- KOLD, CHRISTEN: 'En undervisning uden sandhed og virkelighed'. – Friskolebladet 1981, s. 10-11.
- KOLD, CHRISTEN: 'En sand, og virkelig undervisning'. – Friskolebladet 1981, s. 23-26.
- KOLD, CHRISTEN: 'Om børneskolen. Om eksamen, om lektier og om at lære udenad'. – Friskolebladet 1981, s. 85-87.
- 'Christen Kold om børneskolen' let forkortet og sprogligt bearbejdet af LARS SKRIVER. – Friskolebladet 1981 nr. 15, s. 1-20.
- KOLD, CHRISTEN: 'Om børneskolen. Hensigten med undervisningen'. – Friskolebladet 1981, s. 131-132.
- Kold, Christen. BENGTSOON, GUSTAV: 'Den pædagogiske og upædagogiske Christen Kold'. – 26 s. 1981.
- Kold, Christen. ENGBØLLE, JØRGEN: 'De koldske tanker og ideer'. – Vestkysten 5.1.81.
- Kold, Christen. LARSEN, ASGER: 'Arven fra Christen Kold'. – Jydske Tidende 26.3.81. Kr. Dagbl. 24.8.81.
- Kold, Christen. HØGH, JON: 'Kristen Kolds skole'. – Vendsyssel Tid. 10.3.81.
- Kold, Christen. VOLLERTSEN, NILS: 'Overvejelser omkring Christen Kolds teorier'. – Flensb. Avis 14.1.81, 15.1.81.
- LASSEN JØRGENSEN, HANS: '60 lykkelige år i skolens tjeneste i Nord- og Sydslesvig'. – 204 s. 1980.
- ANDERSEN, JØRGEN: 'Lærer Mørch,

- Gimlinge'. – Hist. Samf. for Sorø Amt. Årbog 1981, s. 74-77.
- Rifbjerg, Sofie. ANDKJÆR, ESTHER: 'Sofie Rifbjerg'. Nekrolog. – Københavns Komm. skoler 1981, s. 412-13.
- Rifbjerg, Sofie. 'Hun tog altid de svages parti'. – Folkeskolen 1981, s. 1336.
- Thestrup Pedersen, E. 'En professor der har gjort fyldest'. – Folkeskolen 1981, s. 1136-37.
- Thomsen Nielsen, N. C. 'En organisationskæmpe'. – Folkeskolen 1981, s. 1132.
- Winding, Kjeld. 'Kollegakredsens liberø'. – Folkeskolen 1981, s. 1189.

5. SKOLEERINDRINGER

- 'Arbejderbørne- og ungdomserindringer fra Køge ca. 1910-15'. i Vi lærte at arbejde. Arbejderklassens lokalhistorie. Red.: JØRGEN BURCHARDT. 128 s. 1981.
- BUUR, CHR.: 'En bondestudent. Minder og meninger'. – Århus Stifts Årb. 1980, s. 77-102. [Chr. Buur 1864-1941 var 1906-29 skoledirektør i Århus].
- CHRISTENSEN, MARGRETHE: 'Min skolevej'. – Jul i Frederikssund 1981, s. 3-6. [R. Elsass' skole, Frederikssund 1902].
- FREDRIKSEN, GRETHE, LEIF HANSEN og ERIK MEISTRUP: 'Husker du vor skoletid, en arbejdsbog om skolen og skoleerfaringer'. 115 s. 1981.
- KJÆR, THORVALD: Lykkens gang. Erindringskitser fra den fynske friskole og den dansk-amerikanske frimenighed. 32 s. 1981. [Ryslinge friskole 1902-08].
- SCHMIDT, KAI: 'En papirdrengs erindringer'. – Lyngby bogen 1981, s. 49-162. s. 105-108.
- SKRUBBELTRANG, FRIDLEER: 'Fra min barndom i Bjergby og Bindselev'. – Vendsyssel Årbog 1981, s. 7-28.
- THOMSEN, VIGGO HEDEGAARD: Fra en svunden tid. 99 s. 1980. s. 17-20, 83-88. [Knabberup skole, Vejle ca. 1915, Vejle højere Almenskole ca. 1925].
- Amagerbørn år 1900 fortæller. Udg. af Lokalhistorisk Samling, Tårnby kommune biblioteker. 115 s. 1981.
- LINDHARDT, P. G.: Sådan set ---. 184 s. 1981, s. 15-25. [Frøken Jørgensens drengeskole Odense 1916; Odense Katedralskole].
- Vestjyder fortæller. Red. E. FRANDBSEN m.fl. 103 s. 1981, s. 13-20. [Grindsted realskole ca. 1920].
- DAHLERUP, PIL: 'Min højskolebarndom'. – Week. 2.10.81.
- PIHL, AXEL: 'Næsten 100 år gamle skoleminder'. – Indre Missions Tidende 1981, s. 180-182. [Minder fra Lyng skole, Erritzø sogn ved Fredericia].
- KONGSTED LAMPE, JENS: 'Skoleerindringer fra Fynshav skole 1924-28'. – Sprogforeningens Almanak 1981, s. 89-93. [Lærer Carl Matthiesen 1891-1967].
- HAARDER, HANS: 'Højskole, politik, 9. april'. – Vestkysten 2.1.81. [Askov Højskole indtil 9.4.1940].
- ENGELBRECHTSEN, P.: 'Seminarieliv i gamle dage'. – Fred. Amts Avis 25.10.81, 26.10.81. [Jelling].
- SILBERBRANDT, ALLAN: 'Nu går jagten ind'. – Politiken 19.9.81.
- THOMSEN, KNUD: 'Fra en dreng på Christianshavn'. – Social pædagogen, 1981, s. 4-10.

OPDRAGELSENS HISTORIE

- BUGGE, K. E.: 'Pædagogiske grundideer'. – 3. forøgede udg. 228 s. 1981.

Nyt og noter

TO FOLKELIGE RØRELSER I DANSK SKOLEHISTORIE

Beretning om succesrig lærer- og forældrekamp mod organisations- og embedsmandsstyre.

Af EJVIND FINK

Skoleinspektør, tidl. førstelærer og formand for Førstelærerforeningen, Ejvind Fink har oplevet, at en fælles front af forældre/lærere kan bryde embedsmands- og organisationers vedtagne indstilling til så væsentlige spørgsmål som delt/udelt skole og nedlæggelse af små skoler, og at forældre og lærere i fælleskab kan ændre børns og skolens vilkår.

Danmark kan rose sig af, at landet fik en af de frieste skolelove, der er blevet givet nogen steder i begyndelsen af det nittende århundrede. Det har også haft afgørende betydning, da de folkelige rørelser satte ind ved århundredets midte. Hvor meget kunne Grundtvig have nået i sine forsøg på at rejse det danske folk fra at være almue til at være et frit folk, der kunne øve indflydelse på sin egen skæbne, hvis ikke skolegangen havde været så god, at flertallet havde mulighed for at erhverve en rimelig boglig viden. Når Danmark fra at være en fattig udmark i det nordvestlige hjørne af det europæiske fastland i løbet af et halvt århundrede blev et land, hvor »få har for meget og færre for lidt«, har højskolen og andelsbevægelsen en stor del af æren herfor, senere fulgt op af arbejderbevægelsen og industriens pionerer. Intet af dette havde været muligt, uden det grundlag af boglig viden og almen dannelse, som folkeskolen gav de unge danskere.

Men var disse rørelser i det folkelige kun noget, der foregik i forrige århundrede? Når vi havde fået en demokratisk grundlov i 1915, var det vel indlysende, at nu var friheden sikret på bedste måde – også i skolespørgsmål. Nej, frihed er ikke noget, man kan sikre, det er noget, der kun kan erhverves ved fortsat kamp, og det gælder ikke mindst i skolespørgsmål. Magthaverne – også de demokratisk valgte – vil gerne kunne styre efter deres syn på sagen, og det behøver ikke at være identisk med flertallets, ja, det behøver ikke engang at være særlig godt eller fornuftigt. Men hvis ikke der kommer en reaktion, så er sagen afgjort. Jeg vil gerne berette om et par forhold, hvor forældrene greb direkte ind i skoleudviklingen og satte deres præg på den på trods af organisationer og embedsmænd, ja, også på trods af deres egne valgte repræsentanter på tinge.

Skoleloven af 1814 kom til at vare helt til 1937. Vi er endnu en del, der er kommet i skole efter bestemmelserne i denne lov. Men en revision måtte komme, selv om det skete så sent som i 1937. Så kom krigen, og hele samfundsudviklingen gik nu så hurtigt, at man måtte til at revidere, før 37-loven rigtig var nået at komme til at fungere.

Der var to problemer, der ikke rigtig kunne løses efter dens bestemmelser. I den købstadsordnede skole – skolen i byerne – havde eksamensmellemskolen fået vældig vind i sejlene. Men den del af børnene, der ikke kunne blive optaget ved den berygtede mellemskoleprøve efter 5. klasse, var henvist til den eksamensfri mellemskole. Denne fungerede bare ikke, idet den fuldstændig kom til at stå i skyggen af eksamensmellemskolen. Denne sidste førte over i realskolen eller gymnasiet. Den eksamensfri mellemskole førte derimod ikke over i noget som helst, hvorfor da også en stor part af dens elever forlod skolen efter det 14. år, uden at skolen havde givet dem det, de havde brug for. I landsbyskolen – skolen på landet – var problemet et andet. Hvis man her ville tage eksamen, måtte man forlade sin skole og søge til købstadskolen eller til en privat realskole efter det 5. skoleår. Herved affolkedes landsbyskolens to ældste klasser, og det var i længden en ret utålelig situation. Som modtræk begyndte man på landet at lave et 2¼ årigt præliminærkursus, der fulgte efter de 7 år i udelte klasser. Hagen var, at man som i købstadsskolen kun hjalp de bogligt begavede børn.

Alle var klar over, at der måtte ske en ændring, men hvordan kunne man på en bedre måde give en forsvarlig undervisning af alle folkeskolens børn. Forslaget kom. Hvis man nu samlede børnene i meget store skoler, kunne man bedre tilgodese alle børn. Så skulle der skabes nye undervisningsformer og -fag for dem, der ikke valgte eksamensafdelingen. Man begyndte at planlægge disse skoler. Det var der ingen, der havde noget imod, før det gik op for folk på landet, at det ville betyde, at deres skole i landsbyen måtte forsvinde, og at børnene så skulle køres mange kilometer til en områdeskole!

Det var for stærk en kost, og reaktionen kom fra 2 sider, fra førstelærerne og fra forældrene. Førstelærerne havde en stærk position, både ude i sognene og i Danmarks Lærerforening, hvor der endnu sad en førstelærer – Niels Nielsen – som formand.

Niels Nielsen var en stærk formand, der ikke tålte nogen opposition, og i hvert fald ikke fra sine egne. Det blev henstillet alvorligt til førstelærerne, at de ikke holdt fraktionsmøde, men de afholdt alligevel et møde. Der blev på dette møde taget skarpt afstand fra Danmarks Lærerforenings officielle linje, som Niels Nielsen stod for. Det var en meget vred formand, som heftigt bebrejdede sine kolleger, at de var med til at skabe splittelse i foreningen. Men bebrejdelsen gjorde ikke noget særligt indtryk på de formastelige. Ved næste valg til hovedbestyrelsen kasserede man de hidtil valgte repræsentanter for førstelærerne og valgte kun sådanne ind, der gik ind for oppositionens synspunkter. Det måtte give dønninger inden for lærerforeningen, hvor købstadslærerne var kommet i flertal og havde valgt en af deres folk, Stinus Nielsen, som formand for Lærerforeningen. Dette flertal gik naturligvis ind for tanken om de store skoler, og det gik også stærkt ind for at opretholde delingen i Folkeskolen efter 5. klasse. Denne opdeling i en boglig og i en almen linje var man i landsbyskolen stærk modstander af. Denne meningsforskel medførte, at Danmarks Lærerforening ikke stod så stærkt, da den nye skolelov skulle udformes, og det betød igen, at undervisningsministeren havde lidt friere hænder. Jørgen Jørgensen, der 1957 havde afløst Julius Bomholt som minister, havde været med til at gennemføre 37-loven. Nu skulle han prøve at forlige de stærkt afvigende synspunkter i en ny lov. Hans egen stilling var klar. Dels ønskede han ikke at berøve landsbyerne deres skoler, dels var han imod delingen efter 5. klasse.

For at kunne komme igennem med nogle af sine synspunkter, måtte han have opbakning fra forældrekræde, og det fik han. Da planerne om sammenlægning af skolerne på landet kom frem, vakte det stor uro blandt forældrene, hvis børn gik i landsbyskolerne, men de manglede en forening, der kunne fremføre deres synspunkter. Imidlertid var der et selvbestalt udvalg – Askovudvalget – som indbød til et møde i Odense. Her ville man tage skolelovsforslagene op til debat. Tilstrømningen var overvældende, da mødet åbnedes var Fyns Forsamlingshus fyldt op. Praktisk taget alle, som tog ordet på mødet, tog afstand fra såvel nedlæggelsen af landsbyskolerne som delingen af Folkeskolen efter 5. klasse. Jørgen Jørgensen, der naturligvis var til stede, havde nu fået den opbakning, som han søgte var nødvendig. Han gik nu i gang med at udforme et lovforslag, der skulle kunne samle et flertal af folketingets medlemmer. Det var som at løse en gordisk knude – både at skulle stille købstadsskolens folk og landsbyskolens folk tilfredse, både den delte og den udelte skoles tilhængere. Men undervisningsministeren løste opgaven.

Partiet Venstre havde proklameret, at ingen skolelov kan gennemføres uden tilslutning fra Danmarks Lærerforening. Det var en venstregering, der i 1903 havde indført eksamensmellemskolen, så den havde ret stærke traditioner i Venstre. Men samtidig var partiet under pres fra vælgere på landet, for hvem skolen altid havde haft en central betydning. Socialdemokratiet ville gerne have den delte skole afskaffet, så her var der et vist sammenfald af synspunkter, som undervisningsministeren kunne bygge på. Det måtte nødvendigvis blive et kompromis, men kunne det blive et kompromis, der kunne give mulighed for den nødvendige udvikling i folkeskolen?

Det lykkedes for Jørgen Jørgensen at skabe flertal om en skolelov, der ingen tabere efterlod sig – i hvert fald ikke i første omgang. Senere viste det sig, at den delte skole blev taberen, men det var udviklingens og ikke lovens skyld.

Den nye lov fastslog, at den danske skole i princippet er en delt skole, idet man efter 5. klasse skulle dele børnene i en boglig og en almen klasse, hvor det var muligt. I skoler med kun én klasserække kunne man fortsat lade dem gå i samme klasse. Efter 7. klasse kunne børnene så vælge den 3-årige realafdeling eller vælge at gå i de nye 8. og 9. klasser. Der blev sat meget ind på at give de sidste »et løft«, så de kunne blive attraktive. Men en dispensationsmulighed var der kommet m.h.t. delingen efter 5. klasse. Hvis både forældrene og skolen var enige om det, kunne man ansøge undervisningsministeriet om at undlade denne deling.

Til at begynde med var det mest af interesse for de skoler på landet, der voksede fra et spor til at blive tosporede. Der var tradition for, at man havde udelte klasser, og derfor søgte man naturligvis om at få lov til at undlade delingen, selv om den godt kunne gennemføres. Der blev altid givet dispensation. Det skete nogle gange, at man glemte at søge denne dispensation, hvorfor ministeriet naturligvis høfligt anmodede om, at få forholdet bragt i orden. Den 3-årige realafdeling passede fint ind i systemet, og med hensyn til 8.-9. klasse søgte man ved de nye »overbygningskoler« en stærk forpligtigelse til at gøre disse attraktive og påvise over for erhvervene, at elever fra disse klasser kunne gøre udmærket fyldest i erhvervslivet.

Så begyndte eksemplet at smitte af på byskolerne. Flere og flere steder forlangte forældrene, at klasserne skulle fortsætte udelte i 6. og 7. kl., og mange lærere i 5.-klasserne gav forældrene medhold. Det viste sig snart, at det var en udvikling, der

ikke kunne standses. Flere steder søgte kommunens samlede skolevæsen om at undlade delingen og fik dispensation. Enkelte byer holdt tappert stand, men så måtte også de kapitulere. Sidst af alle overgav undervisningsministeriet sig. Da så godt som alle skoler havde fået dispensation, blev bestemmelsen om opdeling i boglige og almene klasser ophævet, og der var næppe ret mange, der bemærkede det.

Det bemærkelsesværdige er, at det var forældre og lærere, der i forening gennemførte denne udvikling, der så afgjort var imod lovens intentioner – men ikke mod undervisningsministerens. Han havde forudset den.

Nogle mennesker holder på, at historien gentager sig selv, andre at den ikke gør. Men i denne sammenhæng er der i hvert fald tale om en gentagelse. Kun 12 år efter skoleloven af 1958 begyndte det hele forfra, men på en lidt anden måde. De kredse, der ønskede større skoleenheder, havde fået respekt for offentligheden. Men ønsket var lige brændende, man måtte se at få lidt orden på den danske folkeskole, hvor der var skoler fra de mindste med 1 klasse og en halv snes børn til de største skoler med et par tusinde børn og 100 klasser. Det var for broget. En rationalisering var helt nødvendig. Den ville kunne skabe en langt bedre udnyttelse af lærerkrafterne og skolelokalerne.

Forskellige studiegrupper gik i gang, og man fandt frem til en model. Skolerne skulle så vidt muligt være 3-sporede fra 1. til 10. klasse. Mindre skoler kunne lægges sammen, større skoler kunne deles op. Det var ikke noget større problem med 8.-10. klasserne (realklasserne skulle forsvinde), for her var skoleenhederne i forvejen af en passende størrelse. Kampen gjaldt 1.-7. klasse. Her forudså man, at de samme problemer ville dukke op igen, nemlig at folk på landet ikke godvilligt ville af med deres skoler, og hvordan skulle man undgå en konflikt?

Først satte man ind med et pædagogisk felttog. Det blev påvist, at kun en skole med 40-50 lærere havde den tilstrækkelige undervisningskapacitet, idet en enkelt lærer jo ikke havde en ordentlig uddannelse i mere end nogle få fag. Det var umuligt at få lærere med tilstrækkelig specialviden, hvis lærerkollegiet kun var på en halv snes stykker eller derunder. Det forklarede en »meget klog mand« nogle hundrede skole-nævnsmedlemmer på et møde på Askov Højskole. Der kom nogle spagfærdige protester, men der var ikke rigtig nogen at protestere over for. En amtsskolekonsulent udtalte, at den bedste undervisning for 1.-7. klasse ville man kunne give i den 3-sporede skole. Det var svært for nogen at bevise det modsatte, og diskussionen gik stille og roligt videre. Der var ikke lagt op til strid.

Derimod blev der forberedt et bagholdsangreb. Hvad man ikke kan få nedfældet i en lov, kan man muligvis få gennemført ved hjælp af et cirkulære. Et sådant vækker ikke så stor opmærksomhed, men dets indflydelse på begivenhedernes gang behøver ikke at være mindre af den grund. Bannerførerne inden for Danmarks Lærerforening havde gødet jorden, ikke gennem vedtagelser, men ved gentagne gange at fremholde de samme synspunkter – den 3-sporede skoles velsignelser. Cirkulæret kom – tilsyneladende uskyldigt. Man anede ikke noget om dets konsekvenser, hvis ikke man nærlæste det. Det handlede om udbygningsplaner for kommunernes skolevæsen, hvor amterne som tidligere skulle have hånd i hanke med udbygningen. På side 4 eller 5 stod de betydningsfulde ord »Udbygning af skoler med kun ét spor skal nøje overvejes, før man går i gang med en sådan«. Ikke et ord om nedlæggelse af skoler.

Hvorfor var denne passus så betydningsfuld? Det var den, fordi den gav embedsmænd rundt omkring i amterne en ministeriel tilkendegivelse af, hvordan man burde lave skoleplanlægningen. Skulle man få indsigelse fra en kommunalbestyrelse, kunne man henvise til cirkulæret. Og der blev nedlagt skoler på papiret i de digre værker, der blev udarbejdet, men der var ikke ret mange uden for de snævre kredse, der var opmærksomme på, hvad der var i gærde. Og hvad skulle man egentlig gøre. Det var jo en udvikling, der var svær at stritte imod. Hvis man snakkede med politikere om det, forstod de overhovedet ikke problemet. Der var jo ingen, der havde noget imod de små skoler, og for øvrigt havde kommunerne jo ret til selv at bestemme over deres skolevæsen. Der var jo ingen grund til panik.

Førstelærerne var dem, der først så det alvorlige i udviklingen, og begyndte en kampagne imod den. Det var som at råbe for døve øren. Næsten alle var venlige, men kunne ikke se, der var grund til at foretage sig noget, og hvad skulle man forøvrigt foretage sig. Når »Førstelærerforeningen« krævede cirkulæret ændret, blev der trukket på skuldrene. Der var vel ikke noget at sige til, at førstelærerne var bange for deres stilling som skoleledere, men det kunne man da i hvert fald ikke tage hensyn til. Imens gik planlægningen stille og roligt videre. Tiden nærmede sig, hvor den skulle godkendes, først i amtet, så i kommunerne og til sidst i ministeriet.

Men så revnede ballonen, og det skete i Sønderjylland. Man havde fra den tid, da landsdelen var under præjsisk herredømme været vant til at se med nogen mistro, hvad de højere myndigheder kunne finde på af forordninger. Nu forlangte sådanne højere myndigheder 93 skoler nedlagt. Aldrig i livet, og så kom den reaktion, der gav genlyd. Pr. telefon blev der indkaldt til et møde i Løgumkloster. Arrangørerne håbede på et fremmøde på 150, men der kom 450. Undertegnede var inviteret som indleder for at redegøre for situationen. Forsamlingen hørte meget pænt på denne indledning, men så tog deltagerne sagen i deres egen hånd, og de kunne selv. Der var kø for at komme op for at fortælle ret enslydende, at det her ville man ikke finde sig i. Nu skulle der gøres noget. Det blev aftalt, at der skulle siges ren besked til landsdelens folketingsmedlemmer og til amtsrådet, og så skulle sagen i øvrigt følges op med henvendelser til aviserne, kommunalbestyrelserne, skolekommissionerne, skolenævnene og alle andre, der havde en smule indflydelse at gøre gældende.

Antallet af mødedeltagere og de kraftige forestillinger gjorde sin virkning. Pludselig fik politikerne travlt med at erklære, at det i hvert fald var en udvikling, som de ikke på nogen måde havde ønsket, og at en nedlæggelse af skoler i det omfang kunne der slet ikke være tale om. Man vil tværtimod sikre, at en skole ikke kunne nedlægges, hvis blot den overvejende del af skoledistriktets vælgere gik imod nedlæggelsen.

Dermed var de små skoler sikret deres eksistens, hvis der var et rimeligt børnetal. Det famøse udbygningscirkulære fra 1970 blev i 1972 erstattet af et andet cirkulære, der netop pegede på mulighederne for at bevare de mindre skoler, og der blev heller ikke lagt hindringer i vejen for at udbygge sådanne skoler eller for at opføre nye skoler med kun et spor, hvilket også er sket adskillige steder. De digre værker vedr. skolesammenlægninger og -nedlæggelser blev lagt i skuffen. Engang imellem bliver de taget frem og støvet lidt af, men så bliver de lagt tilbage igen, for de har det jo bedst i skuffen.

UDSIGT TIL GRUNDSKOLEN I SVERIGE OG NORGE

Ved Institut for dansk skolehistorie på Danmarks Lærerhøjskole har et kursushold i læseåret 1981/82 i studiekredsform arbejdet med emnet »Læseplaner i Norden efter 1960«. Om udviklingen inden for enkelte fag (se nedenfor) er udarbejdet arbejdsrapporter. De større linier i skolens forandring i Sverige og Norge er forsøgt fastholdt i den her trykte rapport.

Institut for dansk skolehistorie har som studie- og undervisningsgenstand de forandringer, der er foregået i den danske skoles udvikling. Denne har imidlertid aldrig været isoleret fra omverdenen. Skolens praktiske udformning er national, men i sin struktur og sit indhold bestemt af både hjemlige og udenlandske påvirkninger. Det er nærliggende at spørge, hvilken konkret indflydelse der er hentet fra udenlandske erfaringer. De følgende linjer er et resumé af et undervisningsforløb 1981/82, hvor vi forsøgsvis har kigget ud over grænserne til lande, der i kulturel og social henseende ligner vort eget. Vi har ønsket at få nogen indsigt i disse landes skolemæssige udvikling siden 1960, specielt med hensyn til læseplanerne. Lighederne har naturligvis været af interesse, men opmærksomheden har ikke været mindre over for evt. forskelle. Perspektivet kan måske senere udvides til også at omfatte skoleudviklingen i andre lande. Litteraturangivelserne vil formentlig være en nyttig hjælp for dem, der ønsker at sætte sig ind i og arbejde med skoleudviklingen i Norge og Sverige.

Udgangspunktet blev en artikel, »Bureaucrati og reform i skandinavisk skolevæsen«, skrevet af lektor, dr. *Jon Lauglo*, selv nordmand, ansat ved London University, i »pædagogik« nr. 4, 1977. Artiklen konstaterer forskelle i reformtempoet, hvor Sverige har ligget klart foran, efterfulgt af først Norge og sidst Danmark; endvidere understreges, at det svenske skolevæsen er mest bureaukratisk, det danske mindst, medens Norge indtager en mellemstilling. Artiklen vil sandsynliggøre den hypotese, at »bureaukratiske organisationsformer øger mulighederne for strukturreformer samtidig med, at de hindrer pædagogisk fornyelse« (s. 85 f.). Forskellene søges altså forklaret ud fra divergerende traditioner i bureaukratisk organisation.

Arbejdet i årets løb har omfattet dels en gennemgang af de vigtigste strukturreformer, dels en generel vurdering af læseplanerne, dels en speciel gennemgang af ændringer i enkelte fag, nemlig historie, modersmål, idræt og sløjd, endelig en gennemgang og drøftelse af pædagogisk litteratur vedrørende den såkaldte skjulte læseplan. Værdifulde hjælpemidler har været de publikationer, der er udgivet af *Nordisk Ministerråd*, ved Sekretariatet for nordisk kulturelt samarbejde i Nordisk Utredningsserie; det gælder bl.a. Utbildningsväsenets styrelsesformer i Norden, 1974, De gymnasiale uddannelser i Norden, 1974, Grunnskolen i Norden 1976, 1977, Læreruddanningen i Norden, 1977, Skolförvaltning i Norden, 1978, 16-19-åringenes uddannings-situation i Norden, specielt Ungdomsuddanningens forhold til arbejdslivet, 1980. Det gælder også de publikationer, der er udsendt af *Nordiske Lærerorganisationers Samråd* (NLS), bl.a. Læreruddanning i Norden, 1974 og Nabosprog-grannespråk-grannspråk, u.å. og fællesprojektet Arbetsmiljö, hälsa och välbefinnande för lärare inom grundskolan i Norden, udført i samarbejde mellem NLS og forskergrupper i Danmark, Finland, Norge og Sverige på initiativ af Nordisk Ministerråd, udg. 1981.

Af den øvrige anvendte litteratur skal her nævnes *Gunnar Richardson*: Svensk utbildningshistoria, 1977 (1980), *Sixten Marklund*: Från reform til reform, Skolsve-
rige 1950-1975, 1980, *Sixten Marklund*: Läroplaner – arbetsplaner, 1980, *Gunilla Svingby*: Läroplaner som styrmedel för svensk obligatorisk skola, 1978, samt *Ulf P. Lundgren*, *G. Svingby* og *Erik Wallin*: Från Lgr 69 till Lgr 80, 1981. For Norges vedkommende har de vigtigste vejledere været *Hans-Jørgen Dokka*: Reformarbeid i norsk skole 1950-årene – 1980, 1981, og *S.E. Vestre*: Mønsterplanen og arbeidet i skolen, 1980, der er Norsk Lærerlags Mønsterplanundersøgelse.

Vi ønsker at gøre opmærksom på den svenske »Lgr 80. Läroplan för grundskolan. Mål och riktlinjer. Kursplaner. Timeplaner«, udg. af Skolöverstyrelsen 1980. Desuden anbefaler vi den norske »Handbok for skolen«, del 1, 1981 (5. udg.), udsendt af Kyrkje- og Undervisningsdepartementet. En tilsvarende håndbog er der behov for i Danmark. Af betænkningerne skal nævnes den store svenske »Utredning om skolans inre arbete« (SIA) i 3 dele, 1974, betænkningen »Lärare för skola i utveckling«, afg. af 1974 års lärarutbildningsutredning (LUT 74), 1978, og den norske »Mønsterplan for grunnskolen« 1974. Endelig skal nævnes, at Nordisk Ministerråd nu udsender en nyttig nordisk nyhedsbulletin inden for undervisningsområdet, »Information om skolan i Norden«. Den kommer 4 gange årligt (begyndt 1978), er gratis, kan rekvireres fra Sekretariatet for nordisk kulturelt samarbejde, Snaregade 10, 1205 Kbh. K (01-11 47 11).

Den egentlige sagkundskab om graden af gensidig påvirkning ved udarbejdelse af læseplaner ligger naturligvis i ministerielt regie; vi har her kunnet trække på den erfaring, som undervisningsinspektør *Tage Kampmann* stillede til rådighed ved et interview på Institutet 7. december 1981.

For at få besvaret nogle konkrete spørgsmål, specielt om læseplanernes betydning for den faktiske undervisning i Sverige, har vi aflagt besøg på Lärarhögskolan i Malmö 19. april 1982, hvor lektorerne *Christer Karlegård* og *Leif Lünning* har givet os kyndig vejledning.

I Sverige var den vigtigste skolereform et resultat af rigsdagsbeslutningerne 1962. Efter forsøg med enhedsskole i ca. halvdelen af kommunerne (1946 Skolkommissionen) indførtes den obligatoriske niårige skole for hele landet. Parallelskolesystemet (realskoler m.v.) skulle afskaffes, hvilket blev gennemført over en periode på ti år. Skoleloven omfattede ikke alene den obligatoriske skole, men også den efterobligatoriske, almenuddannelsen og fag(yrkes)uddannelsen og var den første altomfattende skolelov. Undervisningens indhold, mål og retningslinier, time- og kursusplaner samt kommentarer hertil blev fastlagt, for grundskolens vedkommende i den läroplan, der betegnes Lgr 62, med gyldighed i alle landets kommuner. Samtidig igangsatte skolöverstyrelsen, SÖ, et storstilet pædagogisk forsknings- og udviklingsarbejde (FoU).

Af de tre läroplaner – 1962, 1969 og 1980 – synes den første mest epokegørende. Den indeholdt meget nyt for den niårige enhedsskole, der nu fik betegnelsen grundskolen, bl.a. en udstrakt valgfrihed m.h.t. emner og kurser samt en udbygget studie- og erhvervsvejledning. På klasselærerstadierne (låg- og mellanstadiet, årskurs 1-6) ændredes modersmålets discipliner »læsning«, »skrivning og sproglære« og »retskrivning« til »svensk«; sang blev til musik, og flere fag sammenlagdes til »orienteringsämner«; kristendomskundskab forblev dog selvstændigt fag indtil 1969, hvor det som

religionskundskab indgik i orienteringsemnerne. Engelsk blev 1962 obligatorisk for årskurs 4, i 1969 fra årskurs 3.

Vigtigst var det omfattende tilbud af tilvalgsfag på høgstadiet (ämneslärarstadiet/årskurs 7-9), erhvervsforberedende linier indførtes i årskurs 9. Da eleverne i 1960'erne faktisk fortrinsvis valgte de gymnasieforberedende fag, opgav man i 1969 denne liniedeling. Tilvalgsfag var dog kommet for at blive. Erhvervsorientering fortsatte, senere – i Lgr 80 – under navnet arbejdslivsorientering, og nu ikke blot for høgstadiet, men generelt for grundskolen.

Tværfaglige emner indførtes i 1962, f.eks. familiekundskab og konsumentoplysning. De fik større bredde i Lgr 69, f.eks. internationale spørgsmål, kønsrollespørgsmål, miljøspørgsmål. I Lgr 80 blev disse emner til »ämnesövergripande kunskapsområden«, herunder bl.a. livsanskuelsesspørgsmål, indvandrerspørgsmål og farerne ved alkohol, narkotika og tobak.

Liniedelingens ophør med Lgr 69 betød, at alle, der havde gennemgået 9. klasse, havde opnået mulighed for at gå videre i den nyindrettede, integrerede gymnasieskole med 22 linier og en mængde specialkurser (Lgy 70); denne var et resultat af en reform, besluttet 1969, gennemført 1971, der ophævede gymnasium, fackkola og yrkesskola som var foreslået 1963 og udformet 1965 (Lgy 65). Studentereksamen var afskaffet allerede 1964, afholdt sidste gang 1968. Liniedelingen i 9. klasse skulle afløses af en pædagogisk differentiering inden for den enkelte klasses rammer. Et omfattende arbejde med opfølgning af läroplansrevisionen 1969 blev igangsat af skolöverstyrelsen (LUG: läroplansuppföljning för grundskolan) – under medvirken af et større antal forskere, opmærksomt fulgt af skolöverstyrelsens nye rådgivende »pædagogiske nævn«, der for en stor del var politisk sammensat.

Forsøg på at finde nye arbejdsformer blev et centralt tema i 70'ernes svenske skole – under pres fra en voksende kritik af skolen fra mange sider. Det blev sværere at være lærer, øjensynligt også at være elev. For at finde gunstige løsninger på miljøspørgsmålene for begge parter, ikke mindst for elever, der havde behov for specialundervisning, skabtes 1970-74 en *udredning om skolens indre arbejde (SIA)* af en fagligt og politisk sammensat komité.

Rigsdagen tog tre beslutninger bl.a. på grundlag af SIA-arbejdet:

- 1) en principiel beslutning 1976 om forandringer i skolen som en »løbende proces« (allerede 1962 havde man talt om en »rullende læseplansudvikling«), om pædagogisk differentiering på grundlag af elevernes forskellige interesser og forudsætninger, om skolens ansvar for elevens samlede skoledag, ikke blot for lektionerne, om praktisk tilknytning mellem skole og arbejdsliv, om decentralisering af beslutningerne (inden for givne organisatoriske rammer) ud til lokale skolebestyrelser, rektorområder og skoler.
- 2) Nyordning af statstilskudet 1978, hvorefter 75 % er bidrag til basisudgifterne, medens 25 % overlades til kommunens disposition med henblik på kommunalt besluttede støtteforanstaltninger.
- 3) Beslutning 1979 om ny läroplan, der træder i fuld kraft 1982/83 (Lgr 80). Bl.a. understreges værdien af en sammenholdt undervisning med differentiering ikke mellem emnerne, men inden for dem; det bliver en pligt for de enkelte kommuner at tilbyde forskellige muligheder for temastudier (forybningskurser i obligatori-

ske fag) inden for fagenes rammer. Lgr 80 ønsker at modvirke den tidligere konstaterede relation på høgstadiet mellem fagvalg og socialgruppe/køn, bl.a. ved at give alle obligatorisk undervisning i hjemkundskab på låg- og mellanstadiet og i teknik og »barnkunskap« på høgstadiet. Den nærmere udformning af arbejdsplaner skal imidlertid foregå lokalt inden for »rektorsområdet«, under inspiration fra Lgr's »mål och riktlinjer«. Opdragelse, »fostran«, til aktivt og solidarisk demokrati og krav om »baskunskaper« er her nøglebegreber.

SIA-udredningen havde sammenhæng med nogle fundamentale ændringer i det øvrige samfund – bl.a. kvindernes voksende andel i arbejdsmarkedet, det store antal indvandrerbørn, beslutninger om de ansattes medbestemmelse, udbygning af tilbudene om førskolegang og om voksenuddannelse. Nær tilknytning til skolen havde også forslag om reformer inden for læreruddannelsen, hvor en kommission (LUT: lärarutbildningsutredning 1974) afgav betænkningen »Lärare för skola i utveckling« i 1978; heri foresloges bl.a. mindst 15 måneders obligatorisk arbejds-livserfaring som forudsætning for at påbegynde en læreruddannelse. Lærershøjskolerne inddrogtes i den universitetsreform, der besluttedes 1977; den skabte den nye »Högskolan«, der med sine fem sektorer omfatter alle højere læreanstalter i seks geografiske højskoleenheder.

Konkluderende må understreges, at de sidste 20 års omvæltninger inden for det svenske uddannelsessystem – her kun gengivet i nogle hovedpunkter – som en forudsætning har haft en stærk styring gennem *skolöverstyrelsen*. Ved gennemførelse af forskningsprojekter og udredningsarbejder har dette forvaltningsorgan (ämbetsverk) – udbygget politisk og pædagogisk – formået at skabe et vigtigt beslutningsgrundlag. Paradoksalt nok er en af dets konklusioner blevet, at en decentralisering øjensynlig er nødvendig for at sikre både elevens og lærers trivsel og engagement. Inden for läroplanen er der grund til at bemærke interessen for de *samfundsorienterede discipliner* og på de *praktiske fag* – i et bevidst forsøg på at neddæmpe kønslige og socialt betingede fagvalg. I denne sammenhæng skal man formodentlig også se den faktiske *indskrænkning i elevernes valgfrihed*, der kan iagttages fra Lgr 62 over Lgr 69 til Lgr 80 (endnu tydeligere i SÖ's forslag 1978).

For Norges vedkommende var grundlaget folkeskolelovene af 1936. De blev i 1939 fulgt op af en »normalplan«, der angav de fag, normer, retningslinier og »mindstekrav«, som kommunerne var bundet af i deres videre planlægning. *Folkeskoleloven af 1959* – bygget på forslag fra departementet og erfaringer gjort af Forsøgsrådet af 1954 – gav midlertidige bestemmelser om en 9-årig obligatorisk skole. Den blev i 1960 fulgt op af Læreplan for forsøg med 9-årig skole, udarbejdet af forsøgsrådet som en art tillæg til normalplanen fra 1939.

Kundskaber, kulturarv og arbejdsmetode skulle fortsat have en høj prioritet; enkelte fag fik nye betegnelser – matematik afløste regning, musik erstattede sang; historie, samfundskundskab og geografi blev til samfundsfag, håndarbejde, tegning, skrivning og sløjd blev til formning, og på de øverste klassetrin fik biologi, fysik og kemi betegnelsen naturfag. Som nyt fag indførtes hjemkundskab. Engelsk inddrogtes blandt de obligatoriske fag – fra 5., evt. 4. klasse.

Planens sigte var at skabe en 9-årig enhedsskole, dog med en horisontal deling i et 6-årigt barnetrin og et 3-årigt ungdomstrin, sidstnævnte med en vis differentiering.

Der gjordes i 1960'erne en række forsøg med kursusedifferentiering, med liniedeling på 8.-9. klassetrin, valgfrie fag etc. I fag med flere kursuser planer viste det sig, at eleverne i stigende omfang foretrak den vanskeligste med adgang til gymnasiet.

Resultatet blev en voksende interesse for at neddæmpe differentieringen, udtrykt bl.a. i Forsøgsrådets planer, den blå fra 1963, den røde fra 1964 og den grønne fra 1966. Et af de meget diskuterede spørgsmål blev optagelseskravene til gymnasiet og den afsmittende virkning på folkeskolens undervisning.

I 1963 nedsatte departementet en komité, der skulle forberede en ny lov om folkeskolen. Resultatet af *Folkeskolekomitéens* arbejde blev en omfattende indstilling 1965, og den lå igen til grund for departementets og stortingets arbejde, der udmundede i *lov om grundskolen af 13. juni 1969*. Ved denne lov, der på en række områder var en rammelov, blev den obligatoriske niårige grundskole indført i Norge; »opplæringsplikt« skulle være, indtil eleven havde gennemgået 9. klasse, dog med mulighed for udskrivning af skolen efter 8 år i særlige tilfælde.

Loven trådte i kraft 1971. Departementet (ministeriet) havde på det tidspunkt just udsendt den første, »midlertidige«, udgave af »*Mønsterplan for grunnskolen*«; den var grundigt forberedt 1967-70 af »Normalplanudvalget«, bearbejdet af Grunnskolerådet (oprettet 1961 som Folkeskolerådet). Den korrigerede udgave af Mønsterplanen forelå sommeren 1974. En revision af grundskoleloven blev vedtaget 13. juni 1975, hvorved specialundervisningen inddroges i loven.

Af de mange vigtige spørgsmål, der blev behandlet i denne proces, skal her nævnes fire:

1. Stortinget fastslog i loven, at grundskolen i forståelse og samarbejde med hjemmene skulle give eleverne en kristen og moralsk opdragelse, udvikle deres evner, åndelige og kropslige, og give dem en god almen kundskab, så de kunne blive nyttige og selvstændige mennesker i hjem og samfund. Skolen skulle fremme åndsfrihed og tolerance og bestræbe sig for at skabe gode samarbejdsformer mellem lærere og elever og mellem skole og hjem.

Grundskolen skulle således – ligesom den tidligere folkeskole – have et *kristent værdigrundlag*. For faget kristendomskundskab blev det i loven fastsat, at eleverne skulle opnå kendskab til hovedindholdet i bibelhistorien, til de vigtigste begivenheder i kirkehistorien og til den kristne børnelærdom efter den evangelisk-lutherske trosbekendelse. Også »andre religioner og livssyn« skulle dog være undervisnings-emner i grundskolen.

2. Mønsterplanen skal opfattes som »*retningsgivende rammeplan*«, ikke som en række mindstefordringer. Den ønsker dels at give de lokale myndigheder – skolestyret, skolen og læreren – en indflydelse på valg af fagligt indhold, dels at yde dem råd og vejledning.

Til de givne rammer hører en obligatorisk fagkreds i Mønsterplanen, nemlig kristendomskundskab, modersmålet, matematik, engelsk, orienteringsfag (hjemstavnslære, samfundsfag incl. geografi, samfundskundskab og historie samt naturfag), musik, formning, kropsvævning og hjemkundskab. For de elever, der ikke har norsk som modersmål (samer), er norsk som fremmedsprog et obligatorisk fag.

Hertil kommer i Mønsterplanen en række »obligatoriske emner« (om trafik,

narkotika, forbrugerlære, seksualoplysning m.v.), der kan behandles enten inden for fagene eller tværfagligt.

Til rammerne hører også den principielle ligestilling mellem bokmål og nynorsk. På barnetrinnet, 1.-6. klasse, skal eleverne i den mundtlige undervisning kunne bruge det sprog, de har hjemmefra. De skal lære at læse begge målformer, men forældrene har indflydelse på valg af sprogudgave i barnets lærebøger. Hvilken målform, der skal benyttes i de skriftlige arbejder, afgøres af det kommunale skolestyre; dette er dog bundet i sin beslutning, såfremt elevforældrene i skolekredsen ved en afstemning har foretrukket den ene målform. På ungdomstrinnet må eleverne selv vælge.

3. *Differentiering* på ungdomstrinnet har været et af de vanskeligere spørgsmål; dog har der været enighed om, at frivillige valgfag ikke måtte give nogen kompetence ved overgang til videregående skoler (i en overgangstid dog undtagen tysk til gymnasiet). I fællesfagene opgav Mønsterplanen kursusdelingen med flere kursusplaner og anbefalede en pædagogisk differentiering, altså en individualisering inden for klassens rammer, evt. i grupper. Resultatet blev, at den enkelte skole i en overgangstid kan organisere niveaudelte grupper inden for klassen i enkelte fag på 8. og 9. klassetrin. Parallelt med dette spørgsmål er løbet en lang debat om karakterer, evaluering, eksaminer og kompetence til videregående uddannelse.
4. Hensigten med lovrevisionen 1975 var, at funktionshæmmede børn kunne få den fornødne undervisning så vidt muligt i grundskolen. Kommunens ansvar for denne »specialpædagogiske hjælp« blev understreget, dog kunne den ydes med bistand fra fylke (amt) eller stat. Integration blev et nøglebegreb.

Gennemførelsen af den niårige enhedsskole i Norge er foregået i en interessant *balance mellem centrale og decentrale beslutninger*. De centrale er udtrykt i love og Mønsterplan, hvor værdigrundlag og rammer er fastlagt. Det lokale skolestyre og den enkelte skole – spec. i *samarbejdsudvalget* med repræsentanter for elever, forældre, lærere og øvrige ansatte – har imidlertid gode muligheder for fortolkning og udfyldning og for løsning af en række opgaver, ikke mindst af socialpædagogisk art.

Også i Norge er spørgsmål om bedre trivsel og miljø i skolen kommet i forgrunden i de senere år. Små skoler har fået en højere prioritet, og det samme gælder samarbejdet mellem skolen og arbejdslivet på det lokale plan (»et udvidet skole- og oplæringsbegreb«), ikke upåvirket af diskussionen om det skoleløse samfund. I 1977-78 kom to udredninger fra Ungdomsudvalget om en samlet offentlig politik for opvækst-miljøet.

En langvarig principiel strid fandt sin afslutning i lov af 6. marts 1970; *private skoler, herunder også private grundskoler*, der har opnået offentlig godkendelse, fik her – med politisk rygdækning i de borgerlige partier – betydelige offentlige tilskud efter faste regler. Stridens kerne var spørgsmålet om forældrenes ret til at sikre børnene en opdragelse ud fra et erklæret livssyn.

Parallelt med reformerne i folkeskole/grundskole er der udfoldet en storstilet forsøgsvirksomhed i læreruddannelsen – under ledelse af forsøgrådet, fra 1954 og læreruddannelsesrådet fra 1961. Sidstnævnte år koordineredes uddannelserne til lærer, faglærer og adjunkt under virkningen af både lærerskole og universitet.

I 1973 vedtoges en ny lov om læreruddannelserne; den oprettede *pædagogiske højskoler*, der omfattede flere læreruddannelser med studentereksamen som grundlag: førskolelærer, almenlærer (klasselærer) og faglærer. En læreruddannelse kan suppleres til en adjunktuddannelse ved en pædagogisk højskole eller et universitet. I løbet af 1970'erne er en række faglige uddannelser blevet samlet i *distriktshøjskoler* – i 12 højskole-distrikter. Ved revisionen af læreruddannelsen i 1977 er de pædagogiske højskoler blevet underlagt det regionale højskolestyre. Ændringerne har dog ikke blot været af institutionel art: ved revision af uddannelsens indhold har man forsøgt at give de vordende lærere hjælp til at løse en række opgaver, som en ændret lærerrolle stiller.

Fra 1964 var gymnasiet overvejende en fylkesopgave. En voldsom tilstrømning og mange reformforsøg bl.a. med integrering af fag- og yrkesskoler resulterede i *lov af 21. juni 1974 om videregående oplæring*, hvorefter den videregående skole skal »forberede for yrke og samfunnsliv, lægge et grundlag for videreuddannelse og hjælpe eleverne i deres personlige udvikling«. Læreplanen fra 1976, bygget på forslag fra skolekomiteen af 1965 om de 16-19 årige, indførte seks studieretninger, en for almene fag og fem yrkesfaglige, bl.a. for handels- og kontor-fag og for håndværks- og industri-fag.

Hvis man sammenholder udviklingen på skoleområdet i Sverige og Norge – og har danske forhold i erindring – er der slående paralleller for perioden 1960-80: en stor reformaktivitet, i den største del af perioden med hovedvægten på uddannelsesstrukturen, gennemførelse af den niårige grundskole, betydelige investeringer i fortsættelseskoler, integration af funktionshæmmede – alt sammen udtryk for uddannelsernes betydning socialt og økonomisk i højt industrialiserede samfund. Parallellerne findes også, når vi går til skolens indre liv, hvor styrings-, indholds- og trivselsproblemer er blevet stedse mere påtrængende. Demokratisering har været en faktor i forskydning af normer og roller, et argument i ændring af bestemmelser, en ingrediens i debatten om stimulering af børn fra skolefremmede miljøer.

Vigtigt at understrege er det, at demokrati ikke blot opfattes som et sæt rimelige spilleregler, men også som en holdning i samlivet med andre mennesker. Ordet opdragelse er atter ved at blive acceptabelt. Det erkendes i højere grad nu end for få år tilbage, at påvirkning i holdningsspørgsmål både er uundgåelig og nødvendig, at værdineutralitet ikke ubetinget er et ideal. Samfundet må henholde sig til et alsidighedskrav – og skærpe opmærksomheden over for ubevidste påvirkninger, den »skjulte læseplan«, der kan indøve en tankeløs accept af traditionelle forestillinger bl.a. om rangordning i samfundet.

Forskellene i skoleudviklingen synes især knyttet til *styringen*, hvor Sverige hidtil klart har været mere bureaukratisk. Når det gælder strukturreformer, har dette system en betydelig effektivitet. Når det gælder de indre reformer, der i højere grad forudsætter medarbejdernes engagement, er sagen næppe så enkel; i hvert fald tyder Lgr 80 på en voksende svensk erkendelse af decentrale beslutningers værdi.

En sammenligning må også hæfte sig ved *skolens værdigrundlag*. Den norske skole ønsker påvirkning ud fra kristne og almene fællesværdier, den svenske ud fra demokratiske og almene. Den svenske skole er – som den danske fra 1975 – principielt en sækulariseret skole.

Endelig skal peges på den forskel, at det norske samfund – ligesom det danske – tillader oprettelse af *private skoler* på grundlag af holdning og livssyn som alternativer til de offentlige, og at den yder dem et betydeligt tilskud.

Det er næppe tilrådeligt at drage store konklusioner af de nævnte forskelle. De udtrykker utvivlsomt nogle forskelle i embedstradition. Formentlig afspejler de også nogle politiske og kulturelle forhold. Den politiske stabilitet i Sverige må nævnes: indtil 1976 havde landet perioden igennem en stærk socialdemokratisk regering. I det norske samfund er der – bl.a. i sprogspørgsmålet – en rodfæstet tradition for at afveje samfundets og forældrenes ansvar for børnenes opdragelse til gunst for forældrenes.

En sammenligning må foreløbig munde ud i, at såvel Sverige som Norge – og Danmark – i den nævnte periode har været meget optaget af strukturreformerne. Der er vidnesbyrd om, at de respektive udvalg har været opmærksomme over for erfaringer i de øvrige nordiske lande. Det gælder også om de pædagogiske spørgsmål inden for de enkelte fag og mellem fagene. Skolens indre arbejde synes at være en fælles udfordring i de seneste år. »Rullende læseplaner« og en ændret læreruddannelse synes at blive aktuelle, omend næppe tilstrækkelige svar.

Lejf Degnbol
Ingrid Markussen

Aase Degnbol
Carl Oluf Petersen
Vagn Skovgaard-Petersen

Tonny Hansen
Kjeld Petersen

INDSAMLING AF SKOLEARKIVALIER I SÆBY KOMMUNE

Af JØRGEN PEDER CLAUSAGER

Da det blev redaktionen bekendt at Byhistorisk Arkiv i Sæby havde taget initiativ til en storstilet indsamlingskampagne for at redde skolemateriale fra bl.a. nedlagte kommuneskoler, bad vi arkivar Jørgen Peder Clausager om en beretning. Indsamlingen er endnu ikke afsluttet, men vi har modtaget følgende orientering, der vedrører både materialets art og indsamlingens metode og berører et par væsentlige arkivejendomsretlige problemer.

Sæby kommune blev ved kommunalreformen i 1970 dannet af den gamle Sæby købstadkommune og seks omliggende landkommuner af forskellig størrelse. I disse syv kommuner har der i det 19. og 20. århundrede eksisteret mellem 30 og 40 kommunale skoler, foruden friskoler, ungdomsskoler, højskoler, private realskoler, tekniske skoler og handelsskoler.

Gennem de velkendte strukturændringer i vort skolevæsen er dette store antal skoler i dag blevet drastisk reduceret; de fleste af landkommunerne havde allerede før kommunalreformen nedlagt de små landsbyskoler og bygget centralskoler; de private realskoler er blevet opslugt af og integreret i det kommunale skolevæsen; friskolerne er med en enkelt undtagelse forsvundet; handelsskolerne og de tekniske skoler er

nedlagt og eleverne henvist til de tilsvarende skoler i de større byer i nabokommunerne.

For at sikre skolernes historie har Byhistorisk Arkiv i Sæby i foråret 1982 iværksat en kampagne for at få indsamlet flest mulige af de bevarede arkivalier fra kommunens skoler.

Arkivet, som er oprettet i 1961, og som siden 1970 har haft hele storkommunen som virkefelt, har tidligere modtaget spredte afleveringer af arkivalier fra enkelte af kommunens skoler; det har imidlertid været »spontane« afleveringer, og ikke resultatet af et initiativ fra arkivets side.

Flede årsager har nu virket sammen og fået Byhistorisk Arkiv til at optage et aktivt indsamlingsarbejde. En vigtig tilskyndelse har ligget i, at arkivet er tilknyttet Sæby Museum, der har skolehistorie som et af sine specialområder. Således har en kortlægning af skolehåndarbejdets historie, som for tiden foregår på museet, gjort det ønskeligt også at kunne udnytte de skriftlige vidnesbyrd om håndgerningsundervisningen, som findes i skolekommissionsprotokoller og andre arkivalier.

En anden tilskyndelse har været en udpræget fornemmelse af, at mange skolearkivalier fra de gamle landkommuner, og ikke mindst fra en del af de små skoler, der blev ofre for skoleloven af 1958, opbevares af private – det være sig forhenværende skolekommissionsmedlemmer og lærere eller – som Byhistorisk Arkiv i et tilfælde har været ude for – en mand, der købte en nedlagt skole, hvor skolens protokoller var blevet liggende! Disse mennesker er nu – 24 år efter 1958-loven og 12 år efter kommunalreformen – oftest i pensionsalderen; og det materiale, de måtte ligge med, skal indsamles *nu*, inden vi risikerer, at det bliver ryddet ud og kasseret af arvinger, der ikke er opmærksomme på dets historiske værdi.

Vi har bemærket, at de kommunalarkiver, der i disse år afleveres til landsarkiverne, indeholder skolearkivalier i ret begrænset og tilfældigt omfang; det har bevirket, at landsarkiverne for Fyn og Sjælland, i de registraturer, de hidtil har udsendt over landkommunalarkiver, slet ikke har medtaget egentlige skolearkivalier (men nok arkivalier fra skolekommissionen og skolevæsenets centrale forvaltning). Årsagen hertil er formodentlig – hvad vi af egen erfaring har fået bekræftet – at de ældre skolearkivalier ikke opbevares samlet på kommunekontorer og råduse, men fortsat befinder sig på de enkelte skoler. De afleveres derfor ikke sammen med andre kommunale arkivafleveringer til landsarkiverne.

Byhistorisk Arkiv i Sæby er i den for lokalhistoriske arkiver heldige situation siden foråret 1981 at have en fuldtidsansat, faguddannet arkivar. Vi havde derfor kapacitet til at gå i gang med et opsøgende indsamlingsarbejde overfor de gamle skolearkivalier i kommunen, dels for at redde dem fra glemsel og forgængelighed, men også for at få dem samlet, ordnet og registreret og derved gjort tilgængelige for forskningen. Vi allierede os med kommunens skoledirektør og med sekretariatschefen på borgmesterkontoret, begge historisk interesserede og meget positivt indstillede til vores planer; og vi fik på denne måde adgang til at indsamle det materiale, der endnu lå på kommunens skoler. Samtidig har vi rettet henvendelse til et stort antal enkeltpersoner – forhenværende lærere og skolekommissionsmedlemmer (blandt disse også præsterne i kommunens sogne, der jo i ældre tid ikke alene var fødte medlemmer af skolekommissionerne, men også ofte blev overdraget det hverv at føre og opbevare kommissio-

nens protokol), tidligere ansatte i landkommunernes forvaltninger og lokalhistorisk interesserede kontaktmænd rundt i kommunens sogne.

Skal man kort give et signalement af de arkivalietyper, der hyppigst forekommer, kan for *skolekommissionernes* vedkommende nævnes forhandlingsprotokollerne, som i gunstigste fald er bevaret helt fra 1814/15, og som i de første år også indeholdt lister over skoleligningen m.v. I kommissionernes arkiver findes desuden ofte genparter af de skolestatistiske indberetninger (vist siden 1934), skole- og undervisningsplaner, læreransættelsessager, skolebyggesager og eksemplarer af eksamensopgaver. I de *enkelte skolers* arkiver findes forholdsvis få typer protokoller: Embedsbøger, indmeldelsesprotokoller, dagbøger, eksamensprotokoller, gymnastik- og sangprotokoller. I et velbevaret skolearkiv kan der imidlertid være ret lange rækker af disse protokoller, ikke mindst dagbøgerne. De *private skolers* arkiver er naturligvis mere varierede: heri kan f.eks. findes forhandlingsprotokoller for bestyrelsen og arkivalier vedr. skolens økonomi.

Indsamlingskampagnen har i skrivende stund – maj 1982 – kun kørt i et par måneder, så en endelig opgørelse kan endnu ikke foretages. Dog kan det allerede nu siges, at et omfangsrigt og værdifuldt skolehistorisk materiale vil komme for dagens lys. Som lokalhistorisk arkiv har vi mulighed for at dække vort indsamlingsområde langt mere intensivt end landsarkiverne; rygtet om kampagnen spredes via mund-til-mund metoden, og der er nok også større beredvillighed – såvel hos skolefolk som hos privatpersoner – til at afgive materialet til et lokalhistorisk arkiv end til et »fjernt« landsarkiv. På et lidt senere tidspunkt regner vi også med at kunne inddrage den lokale presse i vores kampagne.

Ideen kan med fordel tages op af andre lokalhistoriske arkiver, som har kapacitet dertil – men et par væsentlige problemer bør først afklares hvert enkelt sted:

Ansvaret for og ejendomsretten til de indsamlede arkivalier fra kommunale skoler *forbliver* hos kommunen; den eneste mulighed, en kommunalbestyrelse ifølge lovgivningen har for at slippe for dette ansvar, er aflevering til et landsarkiv.

Det synes derfor at være en forudsætning for iværksættelse af en kampagne, at det lokalhistoriske arkiv har kommunalbestyrelsens godkendelse deraf; og det synes ydermere at være ønskeligt, at man har et positivt samarbejde med kommunens skoleforvaltning; perspektivet i kampagnen består jo netop i, at afleveringer fra kommunen og fra private indordnes mellem hinanden efter deres proveniens eller oprindelse, uanset hvem der afleverer dem.

Det må også være et uomgængeligt krav til det lokalhistoriske arkiv, som går i gang med at indsamle arkivalier helt frem til 1970, at det overholder de *tilgængelighedsfrister*, der påhviler offentligt kildemateriale som omhandler enkeltpersoners forhold – hvilket netop skolearkivalier jo i udpræget grad må siges at gøre; og det er *mindst* 50 år. Tilgængelighedsfristens overholdelse gør det også nødvendigt, at de skolearkivalier, som er nyere end 50 år, ikke opstilles i et lokale, hvor arkivets benyttere selv kan fremtage arkivalier fra hylderne uden kontrol; og der påhviler naturligvis det lokalhistoriske arkivs personale en ubetinget tavshedspligt.

Såfremt problemerne omkring kommunalbestyrelsens godkendelse og sikringen af diskretionshensynet til enkeltpersoner er løst, står der tilbage for det lokalhistoriske arkiv at ordne, pakke og registrere de indsamlede arkivalier. Disse arkivtekniske

forhold skal ikke her gøres til genstand for drøftelse; kun skal det nævnes, at Byhistorisk Arkiv i Sæby benytter en registratormodel for landkommunalarkiver, som er udformet af Landsarkivet for Nørrejylland, og som indebærer, at hver af de gamle landkommuner tildeles et arkivnummer; indenfor kommunen holdes skolekommissionens arkivalier for sig, og arkivalierne fra hver enkelt skole for sig, hvorefter de opstilles og løbenummereres efter et ensartet skema.

Såfremt flere lokalhistoriske arkiver vil gå ind i et indsamlingsarbejde, ville det naturligvis af hensyn til brugerne være højest ønskeligt, om ordning og registrering kunne ske efter nogenlunde ensartede retningslinier.

Registreringsarbejdet munder ud i udarbejdelsen af en registratur; indtil nu har Byhistorisk Arkiv i Sæby udarbejdet midlertidige registraturer for 2-3 af de gamle kommuner, som den nuværende kommune består af; disse midlertidige udgaver benyttes i det fortsatte indsamlingsarbejde. Ved kampagnens afslutning vil vi udarbejde en samlet registratur, som evt. også kan fremstilles i et mindre oplag til fordeling blandt interesserede arkiver og forskningsinstitutioner.

Nogen helt lille opgave kan det ikke siges at være at iværksætte en sådan indsamlingskampagne; til gengæld må det siges at være en *væsentlig* opgave, hvortil de lokalhistoriske arkiver møder med ganske særlige forudsætninger, p.g.a. deres langt bedre kendskab til og kontakter med lokalsamfundet end de landsdelsdækkende landsarkiver.

TANKER I ET SKOLEBIBLIOTEK

Den 12. maj 1982 inviede *Espergærde Amtsgymnasium* – tidligere *Helsingør Gymnasium* – sit nyopstillede »gamle bibliotek«, dvs. sin historiske bogsamling med ca. 2000 bind trykt før år 1800. Det skete ved en højtidelighed, hvor nogle af de sjældne bogværker var udstillet; rektor *Ole Bostrup* gav en orientering om skolens og bogsamlingens historie, og det såre nyttige nye katalog, udarbejdet af *Ole Bostrup* og *Barbro Nielsen*, blev fremlagt og uddelt. Kataloget kan af interesserede rekvireres fra skolen.

Nogle af bøgerne er sjældne og kostbare værker i 1. udgave, danske og – især – udenlandske. Immanuel Kant, Erik Pontoppidan, J. J. Rousseau, Andreas Schytte, H.C. Ørsted er eksempler; den ældste bog i samlingen er Laurentius Valla: *De libero arbitrio*, trykt i Basel 1518. Dele af samlingen har fulgt med skolen gennem et omskifteligt levned; skolens oprindelse ligger godt halvsjette århundrede tilbage, hvor den var knyttet til Karmelitterklosteret. Et vigtigt tilskud fik bogsamlingen i 1911 ved en testamentarisk gave fra generalløjtnant A.P. Tuxen, tidligere timelærer ved skolen.

I tidens løb – også i de sidste årtier – er der handlet uforstandigt med latinskolernes gamle bogskatte. De fylder jo op, og en rektor – han skal vel administrere kvadratmeter. Horisonten er større i Helsingør.

Fra 1700-tallet blev det almindeligt, at latinskolerne havde biblioteker til brug for lærere og elever, efterhånden også for interesserede udefra. Skoleforordningen 11. maj 1775 påbød ligefrem, at hver latinskole hvert år skulle anskaffe bøger til biblioteket. En oversigt over de enkelte samlingers skæbne, ofte mærket af brand og fugt, er givet

af overbibliotekar *Lauritz Nielsen* i bogen »Danske Stifts- og Skolebiblioteker«, 1925, besynderligt nok dog uden omtale af Helsingør skolebibliotek. Lauritz Nielsen mente, at latinskolebibliotekerne blev overflødiggjort af folkebibliotekerne og foreslog, at sidstnævnte normalt skulle overtage de væsentligste dele af de førstnævnte – dog med undtagelser for Herlufsholms og Sorø Akademis vedkommende.

Når man i dag med glæde ser, at en skole selv tager vare om sin samling, har det både en historisk og en pædagogisk begrundelse. Latinskolernes historie er aldrig grundigt beskrevet, men så meget står dog fast, at disse skoler har været kulturcentre i den danske provins. De var – sammen med kirken, især domkirkerne – formidlere af Europas kultur. Ofte under såre beskedne forhold og med en pauper pædagogik er samtidens viden gennem dem formidlet ud i de geografiske hjørner. Kontakten over grænserne har sat tydelige og tidlige spor netop i latinskolebibliotekerne.

De historisk værdifulde dele af samlingerne afspejler skolernes centrale opgave gennem alle perioder – at give viden, sammenhæng og identitet. De er således kilder til et stort emne, der kalder på sine historikere. Skole- og lokalhistoriske synsvinkler vil være frugtbare. Der er også en vinkel, der peger imod det i dette forår oprettede *bibliotekshistoriske selskab*.

Begrundelsen er også pædagogisk. Ofte vil en skole få karakter af et kursus, der skal gennemløbes med henblik på en eksamen. Definitionen er snæver. Der findes elever, der gerne vil om bag lærebøgernes historiske oplysninger, opfange noget af erkendelsens udvikling, dens forudsætninger og begrundelser. Deres mangler og ufuldstændighed til trods kan skolebibliotekerne her bane studieveje, der ellers ikke var betrådt, til senere humanistiske studier på vanskeligt tilgængelige hylder i Det kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket. Tilskyndelse, tidlig skoling og glæde ved kildestudier kunne blive et resultat af mødet med enkelte af disse bogskatte. En sådan interesse for sammenhæng og tankespring i videnskabens udvikling må fortsat høre hjemme inden for skolens pædagogiske område.

En bogsamling kan blive et af tilbudene til de lærere og elever, der søger et studium mere end et kursus. De vil altid findes på et gymnasium. Eksempelvis i Espergærde.

Vagn Skovgaard-Petersen

Institut for Dansk Skolehistorie

1. december 1981 lykkedes det at få besat det ledige lektorat ved Institutet. Herefter var den faste stab mag. art. *Ingrid Markussen*, dr. pæd. *Ellen Nørgaard* og undertegnede samt til varetagelse af Institutets kontorfunktion assistent *Margit Jørgensen*. Med udgangen af februar 1982 lod Margit Jørgensen sig imidlertid førtidspensionere – efter 12 års tilknytning til Institutet. Hun blev afløst af *Kirsten Rohde*.

Som seniorstipendiat er tilknyttet cand. mag. *Hanne Engberg*, der arbejder med Christen Kold, som kandidatstipendiat er cand. mag. *Kaare Ulrich Jessen* og cand. phil. *Søren Ehlers*, der arbejder med henholdsvis den vestjyske skoleordning og de grundtvigske alternativer til folkeskolen.

Institutets undervisning har i læseåret 1981/82 omfattet et kursus i den danske skoles udvikling og aktuelle situation, afsluttet med eksamen for ca. 25 studerende. Endvidere et kursus om »Læseplaner i Norden efter 1960«, jfr. artiklen i nærværende årbog. Dertil kommer en ret udstrakt individuel vejledning af speciale- og licentiatstuderende.

Ingrid Markussen og *Vagn Skovgaard-Petersen* deltog begge i det nordiske historikermøde i august 1981 i Jyväskylä i Finland, hvor de fremlagde deres rapport om »Læseindlæring og læsebehov i Danmark ca. 1550 - ca. 1850«. *Vagn Skovgaard-Petersen* har desuden i april 1982 deltaget i et seminar i Norge om skolens og pædagogikkens historie i læreruddannelsen.

I anledning af Danmarks Lærerhøjskoles 125-års jubilæum, der fejredes i oktober 1981, arrangerede *Ingrid Markussen* i samarbejde med *Helge Gamrath* Institut for Historie og Samfundskundskab en udstilling på DLH, der viste Lærerhøjskolens og Emdrupborgs udvikling frem til idag.

Medarbejderne har skrevet artikler om emner inden for dette århundredes danske skolehistorie og desuden bidraget til Dansk biografisk Leksikon og Kulturhistorisk Opslagsværk.

Institutet har fået støtte fra Nordisk Kulturfond til at afholde et nordisk symposium vedr. historisk-pædagogisk forskning i november 1982.

Vagn Skovgaard-Petersen

Selskabet for Dansk Skolehistorie

Selskabet holdt i 1981 sit årsmøde med generalforsamling den 31. oktober på Skårup Statsseminarium. Fhv. amtsskolekonsulent *Viggo Land* holdt et fængslende foredrag om »Tyve års konsulentarbejde for folkeskolen«, gengivet i nærværende årbog. Rektor *Jens Peder Jensen* gav en rundvisning og en orientering om Skårup Statsseminarium. Endelig viste *Frans Bay* første del af filmen »Den danske landsbyskole«, fremstillet af Odense og Assens amter i 1950. Forsamlingen bad styrelsen arbejde på en kopiering af filmen. Ved generalforsamlingen genvalgte Eilif Frank, Svend Arne Jensen, Erik Nørr og Vagn Skovgaard-Petersen. Styrelsen har derefter konstitueret sig med overbibliotekar Robert Hellner som kasserer, højskolelærer Vagn Hansen som sekretær, lektor Ingrid Markussen som redaktør, amtskonsulent Viggo Witt-Hansen som næstformand og undertegnede som formand.

Selskabet har udsendt *årbogen 1981* på 192 sider, redigeret af Ingrid Markussen, – bl.a. med artikler om etablering af folkeskolens gratis-princip, om skolefilm i begyndelsen af dette århundrede og om tilblivelsen af læreruddannelsesloven 1966. Selskabet har fra Statens humanistiske Forskningsråd fået tilskud på 15.000 kr. til udgivelsen.

Styrelsen har bl.a. arbejdet med kopiering af ovennævnte film, »Den danske landsbyskole«, med sikring af repræsentativt udsnit af undervisningsbilleder og elevarbejder fra vor egen tid og med udgivelse af en ny mappe anskuelsesbilleder. Selskabet har i april 1982 deltaget i et seminar på Lysebu, arrangeret af det norske søsterselskab, om skolens og pædagogikkens historie i læreruddannelsen.

Vagn Skovgaard-Petersen

Indholdsfortegnelse for årgangene 1967–1981

Artikler.

- Andersen, Gunnar: Sofus Høgsbros stillingtagen til dansk skolepolitik 1858–1882. – 1970: 67–88.
- Andersen, K. B.: Hvordan Højere Forberedelseksamen blev til. – 1968: 7–15.
- Andersen, P. Nyboe: Hal Koch og Krogerup Højskole. – 1978: 134–146.
- Arnfred, Knud: Sang bliver et skolefag. – 1971: 54–75.
- Berthelsen, Chr.: Træk fra den grønlandske skoles udvikling – set i forholdet til de ændrede samfundsforhold. – 1979: 23–36.
- Bjørn, Claus: Folkehøjskolen og andelsbevægelsen, – 1971: 7–28.
- Børn, Claus m.fl.: Landboreformerne i den danske skoles historielæreboøger. – 1974: 46–68.
- Bjørn, Claus: Povl Hansen, Vallekilde – historiker og højskolemand. – 1978: 86–102.
- Boyhus, Else-Marie: Skolehistorie er også en museumsopgave. – 1967: 15–28.
- Bruhn, Verner: Reformiver og partistrid. Kampen om Esbjerg skoleplan 1899–1903. – 1972: 92–113.
- Bugge, Knud E.: Grundtvigs tidligste pædagogiske ytringer. – 1967: 37–47.
- Bugge, Knud E.: Striden Bentzen-Kaper 1933–34. En episode i dansk kristendomsundervisnings historie. – 1968: 97–126.
- Bugge, Knud E.: Grundtvigs bibelhistoriske sange. – 1978: 36–53.
- Byberg, Kirsten: Højskolen og den folkelige sangtradition ca. 1840–1910. – 1973: 20–53.
- Baarstrøm, Karl Aage: Grundtvigs pædagogiske synspunkter i 1806. – 1979: 109–124.
- Cavonius, Gösta: De skolhistoriska föreningarnas verksamhet i Finland. – 1968: 27–31.
- Christensen, Dan Ch: Lærerinteresser og læreruddannelse. – 1981: 51–102.
- Christensen, Ellen: Til læseprøve på Pederstrup slot i 1906. – 1976: 66–69.
- Clausen, Karl: Sangen mellem krigene – og dens forudsætninger i 1840'erne. Et bidrag til folke- og skolesangens historie i Slesvig. – 1970: 23–66.
- Engberg-Pedersen, H.: Undervisning i radio og tv. – 1978: 179–188.
- Frank, Eilif: Kilder til friskolernes historie. – 1976: 33–40.
- Frank, Eilif: En vækkelse. – 1978: 57–70.
- Gad, Finn: Vestgrønlandske undervisnings- og skoleforhold 1721–1807. – 1972: 21–54.
- Gad, Finn: Intelligent insubordination. Carl Frederik Vorbeck. – 1979: 93–108.
- Gam, Mikael: Den grønlandske skoles udvikling. – 1968: 32–48.
- Grue-Sørensen, K.: En indvielse. – 1969: 98–102.
- Hansen, Fl. Lind: Unges uddannelsesvalg i Horsens – 1980: 46–68.
- Hansen, Hans Henning: Skolebyggeri gennem skiftende tider. – 1977: 106–115.
- Hansen, Hans-Ole: Roar i Lejre. – 1978: 235–253.
- Hansen, Lars: På vej til højskole og valgmenighed. – 1976: 70–81.
- Hansen, Svend Aage og Ingrid Henriksen: Dansk socialhistorie bd. 6–7. – 1981: 158–161. (Ellen Nørgaard).

- Helgheim, Johannes: Allmugeskolen paa kygdene. – 1981: 157–158. (Ingrid Markussen).
- Hartling, M.: Nogle data af mit liv. – 1977: 7–64.
- Hertz, Edel: »Danmarks mest berømte religionslærer«. Johannes Loft og Religionslærerforeningen. – 1979: 7–22.
- Holst, Harry: De forenede Kirkeskoler for 60 år siden. Uddrag af en kirkeskolelevs erindringer. – 1975: 63–86.
- Højer, Björn: Nordens folkelige akademi – 10 år. – 1978: 223–234.
- Hørby, Kai: Grundtvigs højskoletanker og Sorø Akademis reform 1842–1849. – 1967: 59–84.
- Høybye-Nielsen, Ernst: Den indbyrdes undervisning i den sjællandske almueskole. – 1969: 42–75.
- Høyer-Nielsen, H.: Seminarium – anakroisme eller ny æra? 1975: 31–44.
- Japsen, G.: Udviklingslinjer i sønderjysk skolehistorie fra 1814 til Treårskrigen. – 1972: 55–72.
- Jensen, Sigurd: Københavnske pensionister fortæller skolehistorie. – 1973: 73–95.
- Jexlev, Thelma: Indberetninger om realeksamen og dermed beslægtede eksamensformer. – 1975: 87–93.
- Jørgensen, Harald: Skolehistorisk materiale i de offentlige arkiver. – 1968: 16–26.
- Kampmann, Tage: Lærerruddannelsen i Danmark 1954–1974. – 1974: 7–20.
- Karlshøj, Else: Finn Rasborg: Nutids valg – Fremtids vilkår. – 1977: 116–131.
- Karlshøj, Else: Da skolebilledet væltede. – 1978: 167–178.
- Karlshøj, Else: En undervisningsminister bliver »gået«. (F. J. Borgbjerg om sin afgang som undervisningsminister 1935). – 1980: 21–35.
- Kragholm, Jens Fr.: Pædagogisk censur og skolefilmordninger i begyndelsen af århundredet. – 1981: 24–50.
- Kristensen, H. K.: 100 år i en vestjysk lærerkreds. – 1980: 7–20.
- Kürstein, Poul: Flensborg Avis' Stavebog for Hjemmet. – 1973: 64–72.
- Kaae, Alfred: Træk af et hedesogns skolehistorie. – 1969: 76–97.
- Lampe, Jens: Træk af handelsskolernes historie – 1970: 7–22.
- Larsen, Helge: Jørgen Jørgensen som skolepolitiker. – 1978: 116–133.
- Lindhardt, P. G.: »den Vartou Kjællingepreæst«. – 1978: 54–56.
- Markussen, Ingrid: Folkeskolens tilsyn gennem 150 år. – 1971: 29–43.
- Markussen, Ingrid: Skolehistorie i seminariets historieundervisning. – 1971: 44–53.
- Markussen, Ingrid: Da Danmarks Lærerhøjskole blev højere læreranstalt. – 1978: 189–208.
- Michelsen, William: Pædagogik og livssyn. – 1967: 48–58.
- Nielsen, Wilhelm: Folkeskolerne 1950–1975. Rekruttering og indhold. – 1978: 147–166.
- Nissen, Gunhild: Fra dannelsesdiskussionen i 1830ernes og 1840ernes skoledebat. – 1968: 49–67.
- Nissen, Gunhild: Et »folkeligt foredrag« i 1973. – 1978: 209–222.
- Nørgaard, Ellen: Skolebogsbetænkningens historieafsnit. Dets tilblivelse og dets modtagelse. – 1970: 89–106.
- Nørgaard, Ellen: Ungdomsskolen og K. M. Klausen. – 1978: 103–115.
- Nørr, Erik: Den lærde skoles lærerkorps 1889–1903. – 1974: 21–45.
- Nørr, Erik: Etableringen af folkeskolens gratisprincip. – 1981: 7–23.

- Pedersen, E. Thestrup: Grundtvigs betydning for den danske folkeskole. – 1978: 22–35.
- Peitersen, Birger: Ludvig Reventlow og almuens undervisning. – 1973: 7–19.
- Petersen, H. C.: Knud Rasmussenip højskolia. – 1979: 66–76.
- Rasmussen, Erik: Kampen om skolelovene af 1958. – 1972: 7–20.
- Rasmussen, Werner: De tekniske skolers historie. – 1976: 7–41.
- Ravn, L. S.: Den mest omstridte begivenhed i Nordslesvigs skolehistorie. – 1968: 68–97.
- Ravn, L. S.: Danskskrevne sydslesvigske skolekrøniker. – 1971: 76–90.
- Ravn, L. S.: Da Nordslesvig vågnede. En vurdering af lærernes indsats. – 1977: 132–138.
- Ries, Olaf: Den københavnske mellemskole 1908–1913. En undersøgelse af elevernes sociale tilhørsforhold. – 1975: 45–62.
- Rønne, Karl: Læseklasserne – deres opståen og første udvikling. – 1971: 96–166.
- Rønne, Karl: Folkeskolens orienteringsfag – en nydannelse med gammelt mål. – 1972: 92–113.
- Rønne, Karl: Fem år i Døjringe. – 1980: 69–86.
- Rørdam, Ths.: Udpluk fra højskolernes årsskrifter i 1967. – 1968: 127–135.
- Skovgaard-Petersen, Vagn: Den politiske drøftelse af forbindelsen mellem almueskolen og den lærde skole. – 1967: 85–110.
- Skovgaard-Petersen, Vagn: Ti år. – 1976: 7–15.
- Skovgaard-Petersen, Vagn: Om undervisningens frihed. – 1978: 71–85.
- Skovmand, Kirsten: Roar Skovmands forfatterskab. En bibliografi. – 1978: 254–272..
- Skovmand, Roar: Skolehistorien – et forsømt område. – 1967: 7–14.
- Skovmand, Roar: Bønder, skole og demokrati. – 1973: 54–63.
- Skovmand, Roar: Systemskiftet i den højere skole. – 1976: 16–32.
- Skovmand, Roar: De frie skoletanker og reformerne i 1920'erne og 30'erne. – 1977: 90–105.
- Sneum, Rikard: Fra tegning til formning. – 1975: 7–30..
- Struwe, Kamma: Samtidsorienterings tilblivelse. – 1977: 65–89.
- Thuesen, Inge-Birgit: Anskuelsesbilleder i Danmarks pædagogiske Bibliotek. – 1980: 87–100.
- Togbe, Lise: Historie – Kundskabsfag eller ånds-fag? – 1976: 41–65.
- Tommerup, Jens: Skolelove, administration og fangersamfund på Grønland i tiden 1950–1974. – 1979: 37–65.
- Torpe, Harald: Roar Skovmand. – 1978: 7–21.
- Varming, Kamma: Lejrskolepioner i Vejle. Olaf Aastrup. – 1979: 77–92.
- Wiberg, Albert: Föreningen för svensk undervisningshistoria. Dess uppkomst och verksamhet. – 1967: 29–36.

Skolen og samfundet.

- 1968: 136–141. – (Victor Rasmussen).
- 1969: 103–119. – (Victor Rasmussen).
- 1970: 107–121. – (Victor Rasmussen).
- 1971: 117–135. – (Gunhild Nissen).
- 1972: 114–130. – (Gunhild Nissen).

1973: 96–102. – (Gunhild Nissen).
1974: 69– 76. – (Gunhild Nissen).
1976: 82–103. – (Gunhild Nissen).
1976–1977: 139–151. – (Ellen Nørgaard).
1977–1979: 125–148. – (Ellen Nørgaard).
1/7-79–30/6-80: 101–123. – (Ellen Nørgaard).
1/80–30/6–81: 103–128.–(Ellen Nørgaard).

Skolehistorisk litteratur.

Andersen, Birte: Adelig opfostring. – 1972: 131–141. (Harald Ilsøe).
Andersen, Leo og Hjort, Katrin: Den danske folkeskoles udvikling frem til 1958. – 1977: 152–154. (Ellen Nørgaard).
Anordning for Almueskolevæsenet paa Landet i Danmark af 29. Juli 1814. – 1980: 131–132. (Vagn Skovgaard-Petersen).
Arnfred, J. Th.: Askov Højskole i Mands Minde. – 1967: 115–122. (H. P. Clausen).
Bak, Karl: Højskolesangbogens historie. – 1979: 172–173. (H. Engberg-Pedersen).
Bo, Morten: Folkets skole. – 1981: 152–155. (Inge-Birgit Thuesen).
Boisen Schmidt, J: Lærerruddannelse og Jonstrup Statsseminarium i 190 år. – 1981: 148–149 (Vagn Skovgaard-Petersen).
Broby-Johansen, R.: Skolen i kunsten – kunsten i skolen. En billedhistorie. – 1974: 110–116. (Axel Bolvig).
Bruhn, Verner: Plint og talerstol. – 1980. 127–129. (Margaretha Balle-Petersen).
Bruun, Henry: Historisk bibliografi 1913–42, II. Stats- og kulturforhold, 2. del. – 1968: 146–148. (Ingrid Markussen).
Bugge, K. E.: Vi har rel'gion. Et skolefags historie 1900–1975. – 1979: 164–167. (J. E. Biering-Sørensen).
Bugge, K. E.: Dansk kristendomsundervisning 1900–1975. – 1981: 141–142. (J. E. Biering Sørensen).
Bugge, K. E.: Pædagogiske grundideer. – 1981: 142–144. (Bent Smidt Hansen).
Christiansen, Margrethe: Ingeborg Appel og Askov. – 1971: 136–142. (P. G. Lindhardt).
Christiansen, Margrethe: Jacob Appel. En mand og hans arv. – 1971: 136–142. (P. G. Lindhardt).
Dale, Erling Lars: Pædagogikk og samfunnsforandring. – 1975: 98–102. (Holger Henriksen).
Dale, Erling Lars: Skolereformerne og næringslivet. – 1975: 98–103. (Holger Henriksen).
Dokka, Hans Jørgen: Fra allmueskole til folkeskole. Studier i den norske folkeskoles historie i 19. århundredåret.– 1969: 135–140. (H. P. Clausen).
Dyrbye, N: Den danske Landbrugsskole 100 år. – 1972: 152–156. (Claus Bjørn).
Ellkier-Pedersen, S.: Bogen om rytterskoletavlerne. – 1972: 145–147. (Ingrid Markussen).
Emdrup Skole 25 år. – 1975: 114–116. (Ellen Nørgaard).

- Favrholdt, M.: Haderslev Latinskoles Historie 1567–1967. – 1967: 129–133. (Harald Ilsøe).
- Folkkehøjskolens sangbog. – 1975: 103–107. (Roar Skovmand).
- Friis, Oluf: Johs. V. Jensen og Viborg Latinskoleårene 1890–93. – 1968: 143–144. (Th. Borup Jensen).
- Gimbel, Jørgen: Debat om modersmålsundervisningen 1900 – 1960. – 1981: 136–140. (Mogens Gradenwitz).
- Gislason, Magnus: Kvällsvaka. – 1979: 155–158. (Jørgen Ask).
- Gjelstrup, Ejnar: Veje til livslang uddannelse. – 1981: 131–136. (Lejf Degnbol).
- Gjelstrup, P. C.: Ved løvfaldstide. – 1981: 145–147. (Torben Krogh).
- Grosen, Uffe: For skole, for kirke, for frihed. Foredrag og artikler. – 1974: 103. (Engberg-Pedersen).
- Grue-Sørensen, K.: Almenpædagogik. En håndbog i pædagogiske grundbegreber. – 1975: 94–98. (E. Thestrup Pedersen).
- Grundtvigs skoleverden i tekster og udkast. Udgivet af K. E. Bugge. – 1969: 126–128. (K. Grue-Sørensen).
- Hansen, Bodil K.: Skolen i landbosamfundet ca. 1880–1900. – 1979: 151–152. (Lejf Degnbol).
- Martin A. Hansen og skolen. Et udvalg af artikler ved Hans Røpke og Ole Wivel. – 1968: 142–143. (Th. Borup Jensen).
- Held, Finn: En skole – skolen – flere skoler – alle skolerne. – 1974: 97–103. (E. Spæt Henriksen).
- Herrström, Gunnar: 1927 års skolereform. En studie i svensk skolepolitik 1918–1927. – 1968: 150–152. (Ingrid Markussen).
- History of Education, 1972. – 1973: 123–127. (Ellen Nørgaard).
- Himmelstrup, Kaj: Lille skole – hvad nu? – 1973: 127–129. (Gunhild Nissen).
- Hoffmeyer, Ada Bruhn: Artibus Ingeniuis. Roskilde Katedralskole gennem Tiderne. – 1967: 132–133. (Harald Ilsøe).
- Holm, Carl: Fridtjuf Berg og folkehøgskolan. – 1969: 129–131. (Roar Skovmand).
- Højby, Sigurd: Som jeg oplevede det. – 1976: 108–109. (Hans Priemé).
- En højskolevinter. Elevdagbog fra provisorieårene i 1880'erne. Udg. af Roar Skovmand. – 1969: 128–129. (Claus Bjørn).
- Illeris, Knud m.fl.: Læreruddannelse, skole og samfund. – 1976: 110–111. (Dan Ch. Christensen).
- Japsen, G.: Det dansksprogede skolevæsen i Sønderjylland indtil 1814. – 1969: 120–126. (Asger Nyholm).
- Jensen, Sv. Sødring: Historieundervisningsteori. – 1979: 167–171. (Ingrid Markussen).
- Johansson, Egil: En studie med kvantitative metoder af folkundervisningen i Bygdeå Socken 1845–1873. – 1973: 119–123. (Ingrid Markussen).
- Jubilæumsskrifter i anledning af de sønderjyske statsskoleers 50 års jubilæum 1970. – 1973: 116–119. (H. H. Worsøe).
- Jørgensen, Carl E.: Skolemester og Hører. Latinskoleliv før 1800. – 1967: 125–127. (Vagn Skovgaard-Petersen).
- Jørgensen, Carl E. og Konradsen, V. G.: Series Rectorum. Danske rektorer ved gymnasier og kurser siden reformationen. – 1970: 122–124. (Hans H. Worsøe).

- Jørgen Jørgensens Erindringer. – 1971: 142–144. (Erik Rasmussen).
- Kjær, Holger: Dansk skolepolitik og mindretalsret. Fra Jacob Appel til Jørgen Jørgensen – 1980: 134–137. (Lejf Degnbol).
- Christen Kold I. Pædagogik. Ved Johannes Hagemann, Carl Aage Larsen, B. B. Lillelund og Harald Sørensen. – Christen Kold II. Udvalgte tekster. Ved Johannes Hagemann og Harald Sørensen. – 1968: 114–146. (Roar Skovmand).
- Kragh-Müller, C. C.: En skole bliver til. Bernadotteksolen – de første tyve år. – 1971: 148–150. (Ellen Nørgaard).
- Krarup, Per: Fra mit livs rejse. – 1976: 106–107. (Vagn Skovgaard-Petersen).
- En landsbylærer ser tilbage. Knud Ottosens erindringer 1821–1907. Udgivet af Ingrid Markussen for Selskabet for Dansk Skolehistorie 1977. – 1977: 155–157. (Verner Bruhn).
- Af landsbyskolens Saga. – 1967: 127–129. (Gunhild Nissen).
- Lassen, T. Bundgaard: Den guderne er vred på. – 1973: 105–106. (Vagn Skovgaard-Petersen).
- Laursen, Per Fibæk og Simonsen, Birgitte: Uddannelse og samfund. – 1976: 112–115. (Dan Ch. Christensen).
- Lehmann, Johs., Frosell, H., Praetorius, H. W.: Die St. Petri Schulen in Kopenhagen 1575–1975. – 1975: 112–114. (Vagn Skovgaard-Petersen).
- Lund, Hans: Askov Højskole 1865–1915. – 1967: 115–122. (H. P. Clausen).
- Lundahl, Fl.: Bedstefars og bedstemors barndom. – 1974: 107–110. (Peter Wivel).
- Lærerne og folkeskolen gennem 100 år. Red. Ib Koch-Olsen. 1974: 77–85. (Ellen Nørfelt).
- Markussen, Ingrid: Prinsesseskolerne i Søllerød sogn 1721–1823. – 1972: 141–145. (Georg Hansen).
- Mathiesen, Anders: Uddannelse og produktion. – 1976: 116–120. (Dan Ch. Christensen).
- Mathiesen, Anders: Uddannelsespolitikken, uddannelsesfordelingen og arbejdsmarkedet. – 1981: 149–152. (Ingrid Markussen).
- Mikkelsen, K. Bang: Degne og skoleholdere samt kateketer, klokkere og organister i Fyens Stift indtil 1814. – 1977: 154–155. (Ingrid Markussen).
- Myhre, Reidar: Holbergs pædagogiske ideer. – 1970: 124–131. (Aage Jørgensen).
- Nellemann, Aksel H.: Den danske Skoles Historie. – 1967: 124–125. (Vagn Skovgaard-Petersen).
- Nielsen, Harald: Fra det kommunale skolevæsen i Ribe Amt 1870–1970. – 1974: 116–117. (Ingrid Markussen).
- Nielsen, Harald: Årene der gik. – 1981: 144–145. (Viggo Witt-Hansen)
- Nielsen, Johs.: Billeder af folkeskolens historie I. – 1973: 103–105. (Ingrid Markussen).
- Nielsen, Lars: Optegnelser om mig selv. En friskolelærers erindringer. – 1979: 177–178. (Vagn Skovgaard-Petersen).
- Nørgaard, Ellen: Oversigt over materiale i Esbjerg skolevæsens historie for årene 1870–1970erne. – 1979: 150–151. (V. Witt-Hansen).
- Nørr, Erik: Det højere skolevæsen og kirken. – 1979: 159–161. (K. E. Bugge).
- Nørr, Erik: Præst og administrator. – 1981: 155–157. (Ingrid Markussen).

- Nørr, Erik: Latinskolenes programmer 1840 – 1903. – 1981: 162–163. (Vagn Skovgaard-Petersen).
- Ordrup Gymnasium gennem 100 år. 1873–1973. Red. Jakob Jensen. – 1974: 94–97. (Vagn Skovgaard-Petersen).
- Oversigt over skolehistorisk materiale i Landsarkivet for Sjælland. – 1972: 157–158. (Knud Prange).
- Ravn, L. S.: Tyskuddannede Lærere ved danske kommunale Skoler i Sønderjylland 1920–63. – 1967: 123–124. (G. Japsen).
- Ravn, L. S.: Danskuddannede Folkeskolelærere i Nordslesvig under preussisk Styre. – 1977: 123–124. (G. Japsen).
- Ravn, L. S.: Lærerne under sprogreskripterne 1851–1864. – 1972: 148–152. (Asger Nyholm).
- Ravn, L. S.: Lærerne i Nordslesvig ca. 1814–1920. – 1979: 161–164. (Morten Bredsdorff).
- Ravn, L. S.: Træk af folkeskolens historie i Nordslesvig 1864 – 1920. – 1981: 129–130. (Vagn Skovgaard-Petersen).
- Rejsen til Smyrna. Christen Kolds Dagbog 1842–47. Udg. af Hanne Engberg. – 1980: 137–140. (Johs. Nielsen).
- Religionspædagogiske brydninger. Red. K. E. Bugge og Steffen Johannesen. – 1974: 105–107. (Kai Varming).
- Rifbjerg, Sofie: Træk af den moderne Opdragelses Historie. – 1967: 133–137. (K. E. Bugge).
- Sandfeld, Gunnar: Skoleliv i Søllerød. – 1976: 104–105. (Ingrid Markussen).
- Schacht: En praktisk mellem skole. – 1972: 156–157. (Finn Held).
- Sigsgaard, Erik: Om børn og deres virkelighed. Set i perioder i over 300 år. – 1979: 173–175. (Ellen Nørgaard).
- Simon, Erica: Réveil national et culture en Scandinavie. La genèse de la højskole nordique 1844–1878. – 1967: 111–114. (Roar Skovmand).
- Simonsen, Birgitte: Dansk uddannelsespolitik og planlægning. – 1979: 175–177. (Ellen Nørgaard).
- Sjöstrand, Wilhelm: Freedom and Equality as fundamental Educational Principles in Western Democracy from John Locke to Edmund Burke. – 1974: 85–89. (K. Grue-Sørensen).
- Skoler og skolegang i Århus 1930–70. – 1979: 153–155. (Vagn H. Hansen).
- Skovgaard-Petersen, Vagn m.fl.: Skolebøger i 200 år. – 1971: 144–148. (Roar Skovmand).
- Skårup Statsseminarium 1803 – 1978. – 1981: 148–149. (Vagn Skovgaard-Petersen).
- Socialdemokratiet i Skandinavien. Unge Pædagoger. – 1980: 132–134. (Ellen Nørgaard).
- Stegelmann, Jørgen: Højt til Vejrs gik Dannebrog. Krebs' Skole 1872–1972. – 1973: 106–112. (Vagn Skovgaard-Petersen).
- Svanholt, O.: Bøger og metoder i dansk fremmedsprogsundervisning. En historisk fremstilling. – 1969: 140–143. (Per Krarup).
- Tingsten, Herbert: Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda. – 1969: 131–135. (Roar Skovmand).

- Tønder Seminarie-Stat. Fortegnelse over lærere og dimittender fra Tønder seminarium 1788–1963. – 1967: 122. (L. S. Ravn).
- Uddannelsesreform i international belysning. – 1975: 107–112. (Ingrid Markussen).
- Om Vigerslev sogns skoler. Udg. af skolenævnet. – 1980: 129–131. (Ingrid Markussen).
- Warthoe-Hansen, O.: Skolehistorisk billedbog – 1972: 147–148. (Else-Marie Boyhus og Knud Erik Tagmose).
- Wennås, Olof: Striden om latinvaldet. Ideer och intressen i svensk skolpolitik under 1800-tallet. – 1968: 148–150. (Per Krarup).
- Wivel, Peter: Slaveanstalten. – 1973: 112–116. (Vagn Skovgaard-Petersen).
- Waaben, Ebba: Skolehistoriske arkivalier i Rigsarkivet. – 1979: 149–150. (Ingrid Markussen).
- Ægidius, Jens Peter: Mytologi og folkehøjskole, Lars Lönnroth: Frihet för Loke såvel som för Thor. – 1980: 124–127. (Roar Skovmand).

Tidsskriftsartikler med skolehistorisk indhold.

- 1974: 118–121. – (Ellen Nørgaard).
- 1975: 117–120. – (Ellen Nørgaard).
- 1976: 121–123. – (Ellen Nørgaard).
- 1977: 158–161. – (Ellen Nørgaard).
- 1977–79: 179–182. – (Ellen Nørgaard).
- 1980: 141–143. – (Ellen Nørgaard).
- 1981: 164–166. – (Ellen Nørgaard).

Bibliografi over Dansk Skolehistorie.

- 1967: 138–141. – (Ingrid Markussen).
- 1968: 153–157. – (Ingrid Markussen).
- 1969: 144–150. – (Ingrid Markussen).
- 1970: 132–138. – (Ingrid Markussen).
- 1971: 151–158. – (Ingrid Markussen).
- 1972: 159–164. – (Ingrid Markussen).
- 1973: 130–133. – (Ingrid Markussen).
- 1974: 122–126. – (Ingrid Markussen).
- 1975: 121–125. – (Ingrid Markussen).
- 1976: 124–127. – (Ingrid Markussen).
- 1977: 162–166. – (Ingrid Markussen).
- 1978–79: 183–192. – (Ingrid Markussen).
- 1980: 144–151. – (Ingrid Markussen).
- 1981: 167–174. – (Ingrid Markussen).

Nyt og noter.

- Biering-Sørensen, J.: Den skolehistoriske samling fra Vordingborg statsseminarium. – 1981: 177–178.
- Clausen, H. P.: Dansk skolepolitik som undervisningsemne. – 1967: 152.
- Flakkebjerg skolemuseum. – 1980: 154–155.
- Frank, Eilif: Indsamlingen af kilder til friskolernes historie. – 1971: 165–166.
- Gjerløff, E.: Frederiksborg Statsskole under fire rektorer fra 1902–1977. – 1977: 167–178.
- Gjerløff, E.: Erindringer og pædagogiske smuler. – 1979: 193–200.
- Hansen, Frede: Skolestuegymnastik. – 1972: 165–167.
- Hellner, Robert: Samling af undervisningsbilleder i Duisburg. – 1981: 181.
- Institut for Dansk Skolehistorie. – 1967: 146–147. 1968: 159–160. 1969: 152–153. 1970: 139–140. 1971: 164–165. 1972: 170. 1973: 138. 1974: 134. 1975: 131. 1976: 133. 1977: 181–182. 1979: 201–202. 1980: 156–157.
- Kappelgaard, Ester: Den gamle skole i Toftum på Rømø. – 1971: 162–163.
- Krarup, Per: Til udforskere af den lærde skolehistorie. – 1972: 167–169.
- Kristensen, H. K.: Fra modstanden mod løbedegneordningen. – 1975: 126–130.
- Larsen, Birte: Erindringer fra Ollerup friskole. – 1974: 127–133.
- Larsen, Johan: Fra chatollets gamle skuffer. – 1971: 159–162.
- Love for Selskabet for dansk Skolehistorie. – 1967: 144–145.
- Madsen, Anne: Betragtninger over en stak gamle stilehæfter. – 1981: 175–177.
- Pedersen, J. Ingemann: Vor ældste landsbyskole. – 1976: 128–132.
- Ravn, L. S.: Et skoleproblem ved Kongeåen i 1855. – 1973: 134–137.
- Rønne, K.: Besøg på landsarkivets skolehistoriske udstilling 1968.– 1969: 151.
- Rønne, Karl: Til museumsindvielse i Flakkebjerg. – 1981: 179–180.
183–184. 1979: 203. 1980: 158–159. 1981:
- Selskabet for dansk Skolehistorie. – 1967: 142–144. 1968: 158–159. 1969: 152. 1970: 139.
1971: 163–164. 1972: 169–170. 1973: 138–139. 1974: 134. 1975: 132. 1976: 120. 1977:
183–184. 1979: 203. 1980: 158–159.
- Siresvåg, Tønnes: Norsk Selskab for Skolehistorie. – 1981: 180.
- Skolehistorisk prisopgave, udskrevet af Historisk-Topografisk Selskab for Søllerød Kommune. – 1969: 154.
- Skovgaard-Petersen, Vagn: Dansk Historisk Fællesforenings Skolehistoriske udvalg. – 1969: 153–154. 1970: 140. 1972: 170–172.
- Skovmand, Roar: Eilif Frank og kilderne til friskolernes historie. – 1977: 179–180.
- Skovmand, Roar: Grundtvigs sønner og »den sorte skole«. – 1980: 152–154.
- Thomsen, Viggo Vandkær: Skolebilleder. – 1970: 142–144.
- Warthoe-Hansen, Ole: Skoleundersøgelser i Randers amt. – 1967: 148–152.
- Warthoe-Hansen, Ole: Randers amts historiske samfund. – 1970: 141.
- Østergaard, Peter: Landsbyskole – historisk samling på Korshøjskolen i Harridslev. – 1968: 160–162.

Personregister for årgang 1982

Udarbejdet af Kirsten Rohde
Institut for dansk skolehistorie

- Adler, Hanna s. 80.
Adlersparre, S. s. 73
Agger, Pauline s. 79.
Ambjørnsson, Ronny, s. 116.
Andersen, Anton s. 76.
Andersen, Rasmus s. 42 ff., 52, 54.
Andresen, Jens s. 111.
Anholm, Maria S. 79.
- Bach, C. Ph. Em. s. 28, 52.
Bagger, H. s. 75.
Bajer, Fr. s. 81.
Balle, N. E. s. 24, 32, 34, 40.
Balle, Thorstein s. 108 ff.
Bang, H. N. s. 78.
Bang, Nina s. 70.
Barfod, A. s. 9 f.
Barløse, Børge L. s. 113 f.
Basedow, J. B. s. 26, 53.
Bastholm, Chr. s. 32.
Baume, Gerh. s. 78.
Baunsbak-Jensen, Asger s. 84.
Bay, Frans s. 149.
Bay, Rudolph s. 53.
Bech, Marcus Chr. s. 53.
Berg, Helene s. 79.
Bergsøe, Clara s. 79 f.
Bernsdorff, A. P. s. 53.
Birkedal, U. s. 79.
Bjerregaard, Ritt s. 17.
Bjørnson, Bjørnstjerne s. 79.
Bohr, Niels s. 99.
Boisen, Peter Outzen s. 51.
Bojesen, Bo s. 14.
Bomholt, Julius s. 11, 13, 132.
Bonfils, J. H. s. 78.
Borgnakke, Karen s. 116.
Bostrup, Ole s. 146.
Boye, C. J. s. 30.
Brandes, Georg s. 79.
Branth, Ellen s. 79.
Brejll, S. C. s. 10.
Bremer, Frederika, s. 73.
Brinck, Eigil s. 82, 85.
Brogård, Søren, s. 92.
Brosbøll, Anna s. 79.
Brun, Frederikke s. 53.
Bruun, Anna s. 80.
Bruun, Chr. s. 81.
Bugge, K. E. s. 2, 106.
Bukh, Niels s. 121.
- Carstensen, A. s. 78
Christensen, Chr. s. 88.
Clausager, Jørgen Peder s. 143.
Clausen, Claus s. 116 f.
Clausen J. Æ. G. s. 31, 53, 54.
Clausen, Jul. s. 52.
Collet, Camilla s. 79.
- Collin, Jonas s. 81.
Cramer, J. A. s. 26, 53.
Cranil, Mogens s. 116.
- Dahl, Fr. s. 81.
Darr, Birgit s. 81.
Degnbol, Aase s. 143.
Degnbol, Leif s. 102, 143.
Dewey, John, s. 67.
Duwes, Anna s. 79.
Dybkjær, Tage s. 109.
- Egelund, Niels s. 85 f.
Ehlers, Søren 112 f, 148.
Engberg, Hanne s. 148.
Engberg-Pedersen, H. s. 108.
Enkegaard, Frede s. 25.
Esbensen, Andreas s. 54.
Ewald, Johannes s. 24, 52
- Falbe-Hansen, Ida s. 63 f, 68, 71 f, 79
Feilberg, Ludv. s. 76.
Femmer, N. s. 71.
Fenger, Augusta s. 63, 71 f, 79.
Fibiger, Ilia s. 62.
Field, Katr. s. 76.
Fink, Ejvind s. 131 ff.
Fogh, A. M. s. 111.
Frank, Eilif s. 2, 149.
Frederiksen, Frederik Markus s. 73.
Frederiksen, Kirstine s. 62 ff.
Frøbel, Fr. s. 64.
Fröhlich, Lorenz s. 81.
Frøyland, Egil, s. 100.
- Gad, Emma s. 78 f, 104.
Galschiøt, M. s. 76.
Gamrath, Helge s. 148.
Gebauer, O. J. s. 38, 40.
Gehl, V. J. s. 38, 40.
Gjøl-Koch, M. C. s. 79.
Gjøl-Koch, V. s. 79.
Glebe Møller, Jens s. 116, 120.
Goethe, J. W. s. 76.
Grose, M. E. s. 35.
Grue-Sørensen, K. s. 97.
Grundtvig, Elisabeth s. 69, 79 ff.
Grundtvig, N. Fr. S. s. 30, 62, 120.
Grønbech, Vilhelm s. 105
- Habekost, Kurt s. 112.
Hall, Stanley, s. 67 f.
Hammond, Eiler s. 51, 56.
Hansen, Birgit s. 103.
Hansen, Christoffer s. 9 ff.
Ravn Hansen, D. P. s. 112.
Hansen, Hans Henning s. 20.
- Hansen, J. K. s. 88.
Hansen, Marie F. s. 62.
Hansen, Oscar s. 77.
Hansen, Tonny s. 137.
Hansen, Vagn s. 2, 149.
Hansen-Tybjerg s. 78.
Harsdorff, C. F. s. 35.
Hartmann, Joh. Ernst s. 24, 52.
Haste, P. H. s. 35.
Haydn, Joseph s. 35 f.
Hedelekke, H. s. 96.
Hedtoft, Hans s. 11.
Heerup, Gunnar s. 55.
Held, Finn s. 84.
Hellner, Robert s. 2, 149.
Helveg, L. s. 54, 74.
Hendriksen, Fr. s. 74, 81.
Henningsen, Agnes s. 77.
Herbarth, J. F. s. 64.
Hessilt, Ole s. 9 f.
Holm, R. J. s. 70.
Holten, Suzette C. s. 73.
Hougaard, Svend s. 94.
Hu de, Anna s. 64.
Husen, Torsten s. 97
Huus, Johs. s. 71, 79 f.
Høffding, Harald s. 64, 68 f, 72, 75, 80 f.
Høgsbro, Svend s. 79.
Hørrup, J. s. 20.
Højberg-Christensen, A. C. s. 106.
Høyer-Nielsen, A. s. 12.
Haarder, Bertel s. 88, 94.
- Ilsee, Grethe s. 2.
Ingier, Fr. s. 74.
Ingier, I. s. 74.
Iversen, Harald s. 113.
Iversen, K. s. 78, 80.
- Jakobsen, Erhardt, s. 84.
Jansen, Emilia s. 71, 79 f.
Jensen, Annette s. 79.
Jensen, Jens s. 29, 36, 41, 50, 53, 55 f.
Jensen, Jens Peder s. 149.
Jensen, Jørgen s. 86, 89.
Jensen, L. C. s. 9.
Jensen, Otto s. 11.
Jensen, Sigurd, s. 104.
Jensen, Svend Arne s. 2, 149.
Jerndorf-Jessen, Agnes s. 73.
Jessen, Kaare Ulrich, s. 148.
Johansen, Albert s. 114 ff.
Johansen, Erna M. s. 116, 118.
Johansen, Helga s. 81.
Juel, Jens s. 35.
Juel, Ib, s. 83.
Jørgensen, H. P. s. 9.

- Jørgensen, Jørgen s. 8, 11, 13, 23, 111, 132 f.
 Jørgensen, J. P. s. 53, 55.
 Jørgensen, Margit s. 148.
 Jørgensen, Poul, s. 95.
- Kall, Benedikte, Arnesen s. 81.
 Kampmann, Henrik s. 38.
 Kampmann, Tage s. 137.
 Kampmann, Viggo s. 14.
 Karlegård, Christer s. 137.
 Keller, Judith s. 77.
 Key, Ellen s. 70.
 Kieselberg, Steffen s. 116, 120.
 Kjær, Johann s. 72.
 Kjørup, Søren s. 116.
 Klausen, K. M. s. 111.
 Klein, Charlotte s. 81.
 Knudsen, Augusta s. 79.
 Knudsen, Holger s. 84.
 Konstantin-Hensen, Elise s. 73.
 Konstantin-Hansen, Kristiane s. 64, 73, 80.
 Kovalivski, Sonja, s. 75.
 Kondal, Jens Henrik s. 30.
 Kromann, Kristian s. 64.
 Kyed, Per s. 19.
- Lagerløf, Selma s. 80.
 Land, Viggo s. 7 ff, 149.
 Lang, Theodora s. 70, 74, 80.
 Lambek, C. s. 77.
 Lange, Helene s. 78.
 Larsen, Joakim s. 41, 55.
 Larsen, K. E. s. 84, 94.
 Skov Larsen, Lisbeth s. 107 f.
 Lauglo, Jon s. 136.
 Lehmann, Alfred, s. 68, 77, 81.
 Lehmann, Henning s. 106.
 Lelia, Patridge s. 76.
 Lemche, Gyrithe s. 69, 72, 77.
 Lie, J. s. 76.
 Liuzinche, F. J. de s. 27.
 Lindhardt, P. G. s. 15.
 Ling, P. H. s. 121.
 Lund, Hans s. 105.
 Lundager Jensen, Hans Jørgen s. 105.
 Lundgren, Ulf P. s. 137.
 Luplau, Marie s. 80 f.
 Lyng, Ge. Vilth s. 74.
 Lünning, Leif, s. 137.
 Lütken, O. D. s. 30, 56.
 Lønberg, Kathrine s. 73.
- Madsen, Agnete Birger, s. 116.
 Madsen, Jacob s. 21.
 Madsen, Per s. 86.
 Mægaard, Jan s. 41, 55.
 Malling, Vilh. s. 77.
 Marklund, Sixten s. 137.
 Markusen, Ingrid s. 2 f, 122, 143, 148.
 Martini, G. s. 35.
 Mathiesen, Poul s. 84.
 Mejlgård, Chr. s. 9.
 Melsen, Lars s. 30.
 Meyer, Henning s. 99.
 Mikaelis, Karin s. 77.
 Mill, Stuart s. 79.
 Mogensen E. s. 18.
 Moldenhawer D. G. s. 48, 55.
 Monrad, D. G. s. 62.
 Monrad, Magda s. 80.
 Monrad, Viggo s. 79.
- Monsigny, Pierre A. s. 35.
 Mortensen, E. s. 92.
 Mortensen, R. C. s. 24, 54.
 Mulvad, Johs. s. 24 ff.
 Munksgaard, Knud s. 96.
 Münther, Fr. s. 24, 53.
 Müller, Ejler s. 7.
 Møller, Ernst s. 121 ff.
 Møller, Jutta Bojsen s. 79.
 Møller, P. G. s. 77.
 Mørk-Hansen, M. s. 62.
- Nachtgall, Fr. s. 38.
 Naumann, Johann Gottlieb s. 45.
 Nebelong, Bent, s. 83.
 Nielsen, Barbro s. 146.
 Kaas Nielsen, Erik s. 103.
 Nielsen, Ingeborg, s. 66.
 Nielsen, Lauritz s. 147.
 Nielsen, Marianne s. 79.
 Nielsen, Niels s. 12, 132.
 Nielsen, Ove H. s. 2.
 Nielsen, Stinus, s. 114, 116, 132.
 Nielsen, Vagn Oluf s. 88.
 Nielsen, Vilhelm s. 95.
 Nissen, Gunhild s. 104, 120.
 Nordenbo, Sven Erik s. 53.
 Norrie, Charlotte s. 79.
 Novrup, H. P. Hansen s. 10.
 Novrup, Johs. s. 108.
 Nyerup, Karen Marie s. 30.
 Nyerup, Rasmus s. 30.
 Nørgaard, Ellen s. 82, 105, 148.
 Nørlund, N. J. s. 75.
 Nørr, Erik s. 2, 105, 149.
- Oehlenschläger, Adam s. 41.
 Oest, Joh. Fr. s. 53.
 Olsen, J. s. 80.
 Ottosen, Knud s. 2.
- Paesiello, Giovanni s. 35.
 Pedersen, Johannes s. 105.
 Perkins, Charlotte s. 78.
 Petersen, Anders s. 55.
 Petersen, Carl Oluf s. 137.
 Petersen, Kjeld s. 137.
 Petersen, K. Helvig s. 13 f, 15.
 Plesner, K. F. s. 53.
 Ploug, Carl s. 62 f, 79, 81.
 Pontoppidan, Erik s. 146.
 Pontoppidan, Inger s. 69.
 Preyer, Wilh. s. 64.
 Prytz, C. V. s. 73.
- Quittenbaum, A. s. 79.
- Rasmussen, Erik s. 97 ff.
 Rasmussen, Werner, s. 107.
 Raunkjær, Ingeborg s. 77, 79.
 Rein, W. s. 64, 80.
 Rerup, L. s. 72, 81.
 Reventlow, Chr. D. s. 40.
 Reventlow, Ludvig s. 53.
 Riber, Hans Vilhelm s. 54.
 Richardson, Gunnar s. 137.
 Ringmose, Carsten s. 96.
 Rist, P. Fr. s. 52.
 Rochow, Fr. E. s. 26.
 Roeskilde, T. D. s. 40.
 Rohde, Kirsten s. 148.
 Rousseau, J. J. s. 26, 70, 77, 119, 146.
 Roust, Thomas s. 10.
 Rubin, Marcus s. 69, 72, 79, 81.
- Ryding, Else s. 116.
 Rønne, Karl s. 62.
- Salieri, Antonio s. 35.
 Saxtorph, E. Chr. s. 40.
 Saxtorph, Jacob s. 31 ff.
 Schacht, A. R. s. 2.
 Schall, C. N. s. 56.
 Schandorph, S. s. 74.
 Schimmelmann, Heinrich E. s. 40, 53.
 Schiøler, Peter s. 84.
 Schmidt, Erik Ib s. 97.
 Schmidt, J. Boisen, s. 53.
 Schow, J. N. s. 40.
 Schrøder, Charlotte s. 81.
 Schrøder, Ludvig s. 62 f, 74, 80 f.
 Schulz, J. A. P. s. 26, 28 f, 37, 41, 44, 52.
 Schytte, Andreas s. 146.
 Sewal, May Wright s. 80.
 Sidenius, Henrik s. 17.
 Sigsgaard, Jens s. 103.
 Simsen, Ingeborg s. 77.
 Simonsen, Paul s. 95.
 Sinding, G. s. 30, 53.
 Sjøstrand, W. s. 97.
 Skovgaard-Petersen Vagn s. 2, 100, 143, 147 f.
 Skovmand, Roar s. 2.
 Skriver, P. J. s. 111.
 Snedorff, Jens S. s. 53.
 Stampe-Feddersen, A. s. 79.
 Stauning, Th. S. 99.
 Steenstrup, Hjejle s. 103.
 Stephansen, Ebbe s. 9 f.
 Sthyr, H. V. s. 71.
 Strindberg, August s. 75.
 Storm, Edv. s. 38.
 Stuckmann, Erik s. 80.
 Struwe, Kamma s. 107.
 Strøm, C. L. s. 30.
 Svane, Marie-Louise s. 116, 119.
 Sveistrup, Poul s. 79.
 Svingby, Gunilla s. 137.
- Thaarup, H. s. 79.
 Tøgeby, Lise s. 99.
 Topsøe, Vilh. s. 62.
 Trier, Hermann s. 64, 68, 73, 80.
 Trier, Ludvig s. 81.
 Trøst, Svend (Alfr. Ibsen) s. 74.
 Tuxen, A. P. s. 146.
 Tuxen, Jette Kjøruff s. 2
 Tuxen, Ole s. 2.
- Wagner, Charlotte s. 62.
 Wagner, K. D. s. 97.
 Wallin, Erik s. 137.
 Vanhal, G. s. 36.
 Wegner, J. E. s. 55.
 Weyse, C. E. F. s. 52.
 Willumsen, Bertel s. 9 f
 Winther, Louise s. 80.
 Witt-Hansen, Viggo s. 2, 114, 149.
 Worm, Pauline s. 74.
- Zahle, Natalie s. 63, 73, 79.
 Zielche, Hans Hinrich s. 35.
 Zink, H. O. C. s. 24 ff.
- Ørsted, H. C. s. 146.
 Ørum, Bente s. 91.
 Aarestrup, Emil s. 62.

Årbog for Dansk Skolehistorie 1981 (15. årgang)

– kan købes ved henvendelse til overbibliotekar Robert Hellner, Danmarks Pædagogiske Bibliotek, Lersø Park Allé 101, 2100 København Ø.

Indholdsfortegnelse

Artikler

Erik Nørr: Etablering af folkeskolens gratisprincip	7
Jens Fr. Kragholm: Pædagogisk censur og skolefilmordninger i begyndelsen af århundredet	24
Dan Ch. Christensen: Lærerinteresser og læreruddannelse	51
Skolen og samfundet 1/7-1980 til 30/6-1981. Af Ellen Nørgaard	104

Skolehistorisk litteratur

Ejnar Gjelstrup: Veje til livslang uddannelse. Virker voksenuddannelsen og fra U 90 til forskel eller fællesskab. Ved Lejf Degnbøl	130
Jørgen Gimbel: Debat om modersmålsundervisningen 1900-1960. Ved Mogens Gradenwitz	135
K. E. Bugge: Dansk kristendomsundervisning 1900-1975. Ved J. E. Biering-Sørensen	140
K. E. Bugge: Pædagogiske Grundideer. 3. forøgede udgave. Ved Bent Smidt Hansen	141
Harald Nielsen: Årene der gik. Ved Viggo Witt-Hansen	143
P. C. Gjelstrup: Ved løvfaldstide. Erindringer fra et rigt liv. Ved Torben Krogh..	144
J. Boisen Schmidt: Læreruddannelsen og Jonstrup Statsseminarium i 190 år...	147
Skårup Statsseminarium 1803-1978. Ved Vagn Skovgaard-Petersen	147
Anders Mathiesen: Uddannelsespolitikken, uddannelsesfordelingen og arbejdsmarkedet. Ved Ingrid Markussen	148
Morten Bo: Folkets skole. Ved Inge-Birgit Thuensen	151
Erik Nørr: Præst og administrator. Ved Ingrid Markussen	154
Helgheim Johannes: Allmugeskolen paa bygdene. Ved Ingrid Markussen	156
L. S. Ravn: Træk af folkeskolens historie i Nordslesvig 1864-1920. Ved Vagn Skovgaard-Petersen	157
Ole Warthoe-Hansen, Henrik Tode: Søbstaden Randers. Ved Vagn Skovgaard-Petersen	159
Erik Nørr: Latinskolens programmer 1840-1903. Bibliografi og billedfortegnelse. Ved Vagn Skovgaard-Petersen	160
Bibliografi over P. G. Lindhardts forfatterskab 1933-1980. Udarb. af Ketil Boesen m.fl. Ved Vagn Skovgaard-Petersen	161
Peter Burke: Popular Culture in Ecorly Modern Europe. Ved Vagn Skovgaard-Petersen	163
Svend Aage Hansen og Ingrid Henriksen: Dansk socialhistorie bd. 6-7. Ved Ellen Nørgaard	165
Artikler af skolehistorisk interesse: Af Ellen Nørgaard	171
Bibliografi over dansk skolehistorie 1980: Af Ingrid Markussen	174